

ДУКЛЯ

№ 5 2005

ДУКЛЯ

Рік видання 53 № 5 2005

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка укра-
їнських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou
podporou Ministerstva
kultúry Slovenskej republiky

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНИК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ГАННА КОЦУР,
СЕРГІЙ МАКАРА.

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
120 крон.

Адреса редакції:

080 01 Prešov,
ul. Požiarnická 17

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 051/7725 061

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vyučuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Námestie slobody 27,
810 05 Bratislava 15,
e-mail: zahranicna.llac@slpost.sk

ЗМІСТ

Єва Бісс	
На другому березі	3
Іван Яцканин	
Гора горі не пара	15
Леонід Лірниченко	
Дрібочка солі	21
Сергій Федака	
З непрочитаного листа	24
Портрет	27
Адам і Єва у Жмеринці	29
Микола Неврлий	
Штур і Україна	32
Тамара Гуреш, Андрій Дуда	
Хохли. Історія хвороби	43
Ганна Коцур	
Поет з метеликом на долоні	47
Михайло Саченко	
Добірка поезії	52
Йолана Голенда	
Лицарі святого духу	55
Мирослав Сополига	
Слідами нашої історії	58
Йосиф Шелепець	
Нарис чесько-німецької письменниці про Закарпаття	62
Микола Мушинка	
Від в'язня Гулагу до президента конгресу	65
«І один у полі воїн», або «Як збитий пес»	75
Мирослав Валек	
Шахи	79
Микола Мушинка	
Історія Закарпатської України з антиукраїнських політичних позицій	80
Тадей Карабович	
Вагомі проблеми оповідань І. Яцканина	84
Михайло Роман	
Сучасна історія реабілітує невинних людей	86
Іванна Гречлик	
Кльовий харківський драйв Сергія Жадана	89
Пишуть про наших земляків /С.К./	90
Цікаві видання	91
Україна видає	92

ПРОЗА

Замість некролога

Парафразуючи вислів Велеміра Хлебнікова – «Коли вмирають люди – співають пісні», ми можемо додати, що за письменниками залишаються твори: написані, замовчані, але й недописані.

I такі асоціації прийшли на думку, коли ми довідалися, що 28 липня 2005 р. померла українська письменниця і художниця **Єва Бісс**.

Без перебільшення можна сказати, що це прозаїк європейського масштабу. Хтось може запитати: «Що таке європейський масштаб»? Її творчістю гордилась би кожна з європейських літератур. Але її творчий доробок належить українській літературі, визначні імена якої, безперечно, належать і європейській культурі.

Відійшов неперевершений майстер психологічної прози в українській літературі Чехо-Словаччини. Єва Бісс належала до новаторів у нашій літературі, бо відмовилася від, так би мовити, витоптаних стежок, різко відкинула етнографізм у літературі, водночас майстерно використовувала у своїй творчості надбання нашого народу, правда, не заради орнаменту, але для неї це був художній прийом, який посилював її художній образ.

З «Апартаменту з вікном на головнуву вулицю» (1969) можна було розгледіти «Сті сім модних зачісок» (1967), щоб потім з чистою душою зайти у «Шинок під лелечим гніздом» (1993). Отак ми коротко доторкнулись її збірок оповідань, бо, на нашу скромну думку, вони залишили найпомітніший слід в нашій літературі, не обминаючи і її творчий доробок у драматургії та образотворчому мистецтві.

Коли з нами прощається, то пригадується її творчість, і це навіть тоді, коли думки повертаються до її нелегкої долі. Мабуть, це і тому, що часто життєві дороги визначали її творчі випробування, творчий шлях. Парадоксально? Здається, усе наше життя повне парадоксів. Скільки їх було у житті письменниці, скільки їх залишилось у житті персонажів її творів.

Давайте зупинимось на мить. I кожен з нас згадає про Єву Бісс так, як її запам'ятав. А для читачів «Дуклі» ще один сюрприз, який може зробити тільки письменник. Вашій читацькій увазі пропонуємо твір, який, може, на Пряшівщині не всі знають. Хай це буде імпульсом до глибшого, детальнішого ознайомлення з творчістю Єви Бісс.

(ія)

На другому березі

Я передчував, що спізнююся на поїзд, але навмисне не квапився... А тепер, коли дві години доведеться чекати до наступного, на мене сірим попелом сідає хандра. Міг би я, наприклад, подивитися трохи на місто, але воно мені чуже й немиле. Як не числити великий готичний собор на головній плошці, то й дивитися нінащо.

Правда, є там у мене знайомі, але не так уже близькі, щоб до них навідуватися. Є, крім цього, ще одна людина, яку я дуже бажав би ще раз побачити, але після того, що сталося, це неможливе...

Саме тому, щоб уникнути випадкової зустрічі з нею, я вирішив дві години сидіти на цьому смердючому й закуреному вокзалі.

Удаю з себе незалежного пасажира, але в глибині серця відчуваю, як підступно свердлить мене шашіль кривди за ці дві втрачені години.

Пригадую усі шанси, які людина може придбати чи загубити на протязі двох годин, і мос зранене самолюбство, мов піна на пиві, доростає вінця. Я був би ладен вибити всі вікна на небі, якби воно дійсно десь існувало і в якісь мірі могло впливати на мою долю.

Дивно, в цю хвилину ні трохи не журюся тим, скільки я годин у житті прогаяв так собі, прогавлюючи всі свої й чужі шанси, не дбаючи про те, що друга людина в грі зі мною може втратити все, що має... Замість зважитися і вміти ризикувати, я понурився в тепле болотце своєї вигідності, тихо собі посвистував, мовляв, я теж тільки людина, – хотів, хотів, і накінець мені все перехотілося...

А тепер тут у цій непривітній почекальні, до якої долинає скажена метушня забитого пасажирами перону, корчуся, мов скривджене хлоп'я; як би було кому поскаржитися, то я б, напевно, заплакав. Бозна над чим... може, навмисне вигадав би собі якийсь привід для плачу. Хоч би й той, що за цим, захватаною скатеркою застеленим столом, ще більше, ніж колись, відчуваю іманентність власного життя. Маю почуття, що про нього майже нічого істотного не знаю, бо воно, як вічно змінлива неокресленість, не вкладається до жодного простору, ні рамок. Ніби мое життя тільки ескіз до того, що мало б здійснитися. Рисує його чиясь примхлива рука, яка в наступну хвилину може одним штрихом перекреслити мое існування і відкинути його, як клаптик пожмаканого паперу.

Десь там зашипів локомотив і на пероні знялася хвиля біганини, штовханини, кудись пруться, мов очманілі, незнайомі обличчя, незнайомі постаті, заходяться реготом, плачуть, нарікають, вимагають, бігають прілі, заборсані й захаркані... Чи Ти, Боже, на початку-початків передчував, що Твій тихий і гармонійний рай перетвориться на таке божевілля? Прости, я не роблю висновків, Тобі бо краще знати, хто цей безлад завинив...

Повертаєшся спиною до перону: ці дві втрачені години все-таки належать мені, мені одному!

До почекальні набралося всілякого народу, переважно провінціональної масті. Є тут галерея дебелих, наче їх породила неандертальська прамати, живаючих жінок. А там при столі група розпанаханих чоловіків, їхні м'ясисті й носаті обличчя свідчать про те, що в житті ця порода керується здебільша нюхом... Є тут прототипи карикатур з усіх гумористичних журналів, та ніхто до ладу не розбере, хто чим у дійсності живе, чим дихає? Можливо, що той там у куті курокрад, а цей тут піп-розстріга, чи продавець парфумів, а он той – професійний шпигун, або кишеньковий злодій...

В цю хвилину болюче різко усвідомлюю, що я тут чужий, непотрібний і від цього стає так нестерпно тоскно, як було вчора на тому похороні... Знову пригадую бевкання дзвонів, орато-ра з качиним носом, який при могилі так барвисто вираховував людські достоїнства небіжчика Петра. Була хвилинка, коли я мертвому приятелю навіть трохи позаздрив. Мені також захотілося лежати в тій гарній труні з полірованого дерева і відчувати, як рине на мене лавина хвали. Але це тільки на секунду, бо в наступну секунду скопила мене оця гризуча, проклята хандра... А може, це й не хандра, але зогидження до людей, які нічого для живого Петра зробити не хотіли. Придивлялися до його біди, як до циркової атракції, а тепер, коли він добіг і впав на обличчя, заспокоюють своє дрібне сумліннячко непотрібною уже Петрові хвалою?

Стояли там якісь розязви, що на кожному похороні подвійно відчувають непохитність сво-го існування. Стояла його жінка з виразом таємної згоди на обличчі, видно їй теж переївся «незабутній» Петро зі своєю дитячою впертістю, неоскверненою вірою в неможливе, своїм вічним безробіттям, через яке терпіла ціла його родина... А було б вистачило покаятися, написати в газету заяву, чи там «відвартого» листа, що, мовляв, теа супра, я був ідеологічно нерозвинений, чого глибоко жалію, бо аж тепер розсвітилося мені в голові, що власне мої погляди наганяли воду на млинове колесо наших ворогів... таких, сяких, запеклих і замаско-ваних, які намагалися зловити в свої діряви тенети мою невинну робітничо-селянську душу, хоч я числюся інтелігентом... саме в цьому моя найбільша провина, бо інтелігенція, як пра-вильно зауважив хтось на такому й такому пленумі, по природі своїй лишена очей... Віднині я брат усім, які втручаються, себто історію покликані керувати моєю долею... і тому буду слу-жити, власне, буду щасливий, як мені дозволять служити і т. д. ...

Якби він був скорився і присів на задні лапки, то йому б, напевно, всунули в рота карамель-ку, і він міг би собі щасливо смоктати і не мерзнути, як вартовий, по ночах на тій гнилій убіకції, міг би не захопити запалення легенів, міг би жити й благоденствувати, як більшість порядних людей. А впертому дияволу туди й дорога!

Може, тому так тоскно, що всі там учора трохи перебрехалися. Чим більше і чим відданіше підносили хвалу на Петра, тим більше вони уподоблялися цвяхам, які забивають до труни. Був такий божевільний момент, коли я гадав, що ось-ось підніметься віко полірованої труни, Петро висуне голову й плюне комусь із нас в обличчя. Можливо, що й мені, хоч я приїхав здалека й такий же неуспішний, як і він...

У сусіднього стола за великою, мов простиравло, газетою сховався якийсь гнідий добродій. Жук-рогач під лопуховим листом! Подригуючи гнідими черевиками, показує свої масивні підош-ви... Мабуть, це один з тих самовпевнених, як отої вчорашній оратор. Йому все ясне, все просте, як самому Богові!

Може, мені вийти на перон? Там ніби дощ мрячить, плаче чорними слізами... А що, якби так сісти собі в трамвай і навмисно поїхати на ту вулицю? Висісти перед їхнім домом і проход-жуватися? Вона виходить з воріт, або повертається додому з пакуночками в отакому заквітчано-ситому настрої, а я знімаю капелюх, підходжу близько, зовсім близько, щоб бачити її очі, і вклю-няюся: «Вітайте, мадам!» Може, краще не мадам, але просто по імені й на ти: «Привіт, Ічко!»

Її звали Ілоною, але я з нею знайомий ще з того часу, коли вона була Ічкою з двома дрібни-ми косичками, а на косичках в неї тріпотали два великі, рожевокрилі метелики... Мала такі зачудовані карі очі, ніби все її на світі дивує, ніс трошки задертий. Раз, коли ми гралися в схованки, я хотів її цього носа відкусити і вона вгризлася мені зубами в вухо. Я розлютився, здер з неї штанці і набив по голому задочку. Страшно борсалася й копала ногами, а коли я її відпустив, зі спльозами в очах сказала: «А тепер у мене буде дитина...» – «Нехай буде, так тобі треба!» – відповів я гордо і подався шукати лікаревого сина, Віктора. Він був на три роки старший за мене і вчився вже в шостому класі гімназії. Віктор грався з нами тільки задля того, щоб разом сховатися з лісниковою Анчею, якій росли груди і яка пахла якимось особливо

цікавим потом. Віктор казав, що всі закохані дівчата так пахнуть. Ічка ще не вміла закохуватися і в ній пахла тільки суконка. Це був запах дикої грушки і я його ніколи не забуду.

Ічка страшно любила гойдатися, і поки Віктор з Анчею гуляли за городом на жидівському цвинтарі, я пішов погойдати Ічку. Мені дуже подобалося, як вона злітає ніжками в небо і заливається дзвінким пташиним сміхом.

Мої та Віктора родичі влітку часто приїздили до Ічиних батьків у гості. Поки ми гасали по городі, вони розпивали на терасі каву зі сливками, вели розмови про генерала Нобіле і про професора Пікара... А як надійшла осінь, нас з Віктором обмундирували, мов на Полярне коло, й відвозили в місто вчитися.

Мешкали ми разом у вдови-вчительки, яка дуже захоплювалася Віктором і при людях називала його «прекрасний і талановитий юнак», а мене збуvala просто словами «миле немило»... Мені здавалося, що в слові *миле* багато знижки і тому я не ображався...

Того літа мені купили вперше довгі панталони. Я вже знатав по-латині напам'ять солідний уривок із «Золотого віку», вмів вичислити квадратний корінь, пам'ятав, що йод здобувають з саргасового попелу, та ще багато всілякого, непотрібного для життя баласту, на підставі якого я успішно поступив до четвертого класу гімназії.

На початку моєї появи в місті Віктор опікувався мною, наче молодшим братом, але пізніше, як до нас приходили хлопці й дівчата з його класу, він мене став потрохи відсувати з горизонту. Часом мене навіть ігнорував, як підлітка, і при всіх посилив, мов лакея, по цигарки, кремові тістечка чи квітки в кіно. З собою ніколи не запрошував, тріпав поблажливо по чубові, мовляв, ще я смаркатий... А вночі, після кіно, не давав мені спати, оповідав про свої нахабні авантюри зі служницями, брехав про свої нечувані успіхи в дівчат, онанізувався переді мною в ліжку, а я плакав з розпуки й сорому, просив Бога, щоб мені не дозволив дозріти в мужчину.

У Віктора ніколи не бракувало грошей, носився він франтом і всі його хвалили. Він дійсно був талановитий, вчився легко, якось, танцюючи, переходити з класу в клас. Часом я його сам подивлявся, особливо його гарну, трохи провокативну усмішку, яку він демонстрував при кожній нагоді, коли траплявся глядач. Всміхався так самовпевнено, наче після успішного рейду на Марс до нього прицілилася принаймні сотня фотoreporterів! Часом, як він мене поневолював перед однокласниками, я його смертельно ненавидів, але перед його самовпевненою усмішкою не мав сили встояти і, проклинаючи його, біг за його дорученням у цукорню чи трафік...

*

* * *

Між четвертим і шостим класом я два літа провів у пластовому таборі. Коли ми знову поїхали до Ічки в гості, я її ледве впізнав, так вона виросла й змінилася. Спочатку я не розумів, у чому полягає ця велика зміна. Гадав, що в довгому, розчесаному на плечі волоссі. Пригадую, мені дуже хотілося доторкнутися до його рукою. Її вічно обдергти коліна тепер були гладенькі й так страшно чисті, що я боявся на них глянути. Мабуть, найбільше змінилися її великі, вічно здивовані очі. З них випромінювало якесь внутрішнє, веселкове світло, і коли я зупинився на них поглядом, вона відвернулася.

Вона повела мене городом між грядками динь і розповідала про другий клас берегівської гімназії. Нараз схилилася і зірвала велику диняну квітку, на дні якої блищали кришталеві краплини дощової води.

— Дай руку!

Я підставив долоню, і вона, мов з великої жовтої чаши, вилила на неї дощівку, а квітку припнула до свого волосся. В її руках було стільки неочікуваної ґрації й урочистості, що я зовсім розгубився.

— Що з цим робити?

– Нічого, вмий собі обличчя!

– Для чого?

– Щоб ти сподобався дівчатам.

– Тобі?

– Мені.

Я відчув у собі якесь незвичне напруження. Стало незручно.

– Ходім погойдатися.

– Добре, – зрадила. Ми рушили до гойдалки.

– Віктор все ще мешкає з тобою?

– Все ще.

– А він уже голиться? – спитала вона знічев'я й з лукавим зацікавленням подивилася на мое обличчя, яке вмить від вуха й до вуха почервоніло.

– А в тебе над губою ростуть вуси!

– Хіба це погано?

– Не знаю. Давай, я тебе перша погойдаю. Сідай! – наказала строгим, не терплячим прореченням голосом. Я був змушений підкоритися.

Гойдалка скрипіла піді мною, здавалося, що линва відрівтеться, – і я полечу на найвищий шпиль якоїсь казкової гори.

– Досить, Ічко, досить! – захлинувся я, не бачачи ні неба, ні землі, тільки її велиki, помножені на мільйони променистих сузір'їв, очі.

Накінець вона змилосердилася наді мною й сама сіла на гойдалку.

– Тримайся, Ічко, бо впадеш!

Неочікувано вона зірвалася з гойдалки, побігла городом і гукнула: – Лови! Я побіг за нею, вдаючи, що не можу зловити, бо нараз відчув, що ця гра вже не належить до наших давніх дитячих ігор... Пригадав на секунду, як два роки тому я її бив по голому задочку і зінав, що як її тепер наздожену, станеться щось дуже страшне.

– Лови! Лови-и! – дзвенів її голос городом. Побігла грядками помідорів і шугнула до старої дерев'яної філягорії, перескочила зарослі кропивою сходи і я схопив її за стан. До філягорії зеленими й золотими цятками крапало сонце... Вона висмикнулася, я спробував її зловити ще раз і відчув під долонями її дрібні, наче два зелені помідорчики, груди... У цю велику мить перший раз скрикнуло в мені мое дозрівання і сталося те, чого я не передбачав... я онімів від несподіванки і прикрив долонями те місце, яке, мов знак оклику, підтвердило, що я більше не дитина... Тривало це кілька секунд... і вона все бачила...

– Не доторкайся до мене! – засичала злісно, і її гарне обличчя скривила гримаса зогидження.

– Не хочу тебе, не хочу!

– Чому? – спітив я винувато.

– Бо ти противний, противний, як пес!..

Пообіді прихів Віктор. Я вже з нею більше не грався, сидів смиренний і засмучений при столі біля батьків, чекав, коли скінчиться остання партія калаберу, і як наша карета виїхала з Іччиного двору, я забожився, що ніколи більше сюди не приїду...

Мабуть, і доля так цього хотіла. Наші дитячі спомини й гри проковтнула війна. Довго я з нею не бачився і не зінав про неї нічого. Мої батьки переселилися до міста і доля розкидала всіх нас.

Мої спогади перериває голос жука під газетою:

– Людина півгодини чекає на ковток проклятої кави, а ви її подаєте в забрудненій чашці!

Нафарбована офіцантка задерла ніс, іронічно всміхається. Прибіг головний офіцант.

– Пробачте, ласкаво, але ще такого випадку в нас не трапилося... Це просто якесь непорозуміння...

– Яке непорозуміння, коли тут ясно видно слід чужої губи! Не смакують мені речі, які переді мною хтось куштував.

Сидить до мене спиною з ширмою газети в руках і свариться... Куди цей гнідий жук вибрався іхати? Чого власне ним цікавлюся, може є тут у цій почекальні хтось більш вартий уваги... Чорт побери разом усіх жуків рогачів! А може, й мені замовити каву в чащі, до якої пригубилася русалка з карміновими устами?

Ічка вживала руж рожевого відтінку, який нагадував колір діцентрі спектабіліс... Я це встановив аж пізніше, коли вже не міг доторкатися до неї губами... Мабуть, на віддалі довідаємося про дорогу нам людину більше, ніж на дуже близькій відстані? А може, про нікого нічого істотного не знаємо поза сферою, яку нам та друга людина дозволила пізнати? Дурне, навіщо я її згадую? Не простіше було б підійти до неї впритул і остаточно переконатися, що вона була нікчемна й безсердечна, не варта споминів? Навіть їй це в очі сказати і за всім раз і назавжди поставити велику, як цісарська печатка, крапку? Якщо бути щирим, то я про неї після того випадку ніколи гарно не згадував. Часом проклиняв навіть, називав повією, хоч мала обличчя серафіма... Ах, ці ангельські обличчя!

Жук собі замовив ще одну каву. Съорбає й вперто читає газету. В ньому є якась дратуюча незалежність, шия тверда, мов з бетону...

Навіть не пригадую, яка була в Ічки шия. Там на тому чужому ліжку, коли я від шалу був сплій і глухий, як тетервак, коли я цілавав її за вухом і хотів вихилити свій келих до самісінького дна, а вона, замість меду, налила мені до нього гірку отруту, тоді я на мить подумав, що ця струнка дівоча шия дозріла для пільйотини!

Звідки я, до чорта, знаю цього жука? Пересідаю до другого стола, який щойно звільнився. Над столом висить дзеркало, і тепер я можу розглядати, кого хочу, як той наївний детектив з нашого міста, що дав собі намонтувати на лульку люстерко, за що його втопив якийсь розлюченій снахач у Гернаді... Тепер міг би я бачити жука з профілю, як на королівській гемі, але він знову занюхався в газету. Може, читає власну промову? Ні, це остання сторінка – спорт... Найбільше цікавляться вислідами спортивних змагань ті, яким лінъ зашнурувати власного черевика... Горбаті завжди одружуються з гарними жінками... Жінка може навіть грati роль протези, коли справляє добре враження на них, у кого чоловік не має успіху.

Ічка була відьма, бо вміла наперед обрахувати всі свої шанси... Дуже їй це вдавалося, крім одного фатального випадку...

Жук поклав газету, бачу його в дзеркалі. До біса, звідки я знаю цього типу? Лиса голова... Перебираю в пам'яті всіх передчасно облисілих знайомих... Окуляри... Хіба Віктор носив колись окуляри? Що, як це дійсно він, великий жук-рогач, ха-ха, ха? ! у нього була над кутиком губи родимка. Як докопатися до неї, коли це вусач? А справді він має багато спільногого з Віктором. Що, якби я до нього так, ніби випадково, пересів? Пройдуся по перону і, вернувшись, присяду.

Виходжу на перон, купую в кіоску якусь дурнувату брошурку про вплив протуберанцій на поширення расизму в Південній Африці і вертаюся обличчям до гнідого жука. Смуга тіні падає на обкошено лисиною чоло, пригадую Віктора, коли він ще мав хвилясту темну гриву і миттю втрачаю настрій сісти до його стола. Збочую на своє, не зайняте ще місце... Можливо, що він мене також помітив, удає, що не бачить? Знає про все, що між мною та Ічкою сталося?

.....

Якби все дослідити за порядком, то я, наприклад, ані трохи вини не маю в тому, що після стількох років знову з нею зустрівся. Коли це сталося, мені було зовсім не до неї... Занадто закарбувалося в моєму серці колишнє слово «пес», щоб я вишукував з нею навмисної зустрічі. Я журився державним іспитом, побрив собі голову, щоб не мати ні шансів, ні охоти бігати за спідницями.

У порівнянні зі мною, Віктор був тоді успішним молодим юристом, мав відповідальну посаду в міністерстві культури, їздив за кордон, мріяв про політичну кар'єру і, якби не той проклятий ресторан навпроти театру, де по суботах варили чудову рибну юшку, до якої ми обоє з Віктором були охотниками, то Ічка пройшла би повз мою долю так непомітно, як повз телефонну будку, де хтось повернений до нас спиною набирає чужий номер...

Віктор мене перший впізнав і йому страшно закортіло продемонструвати провінціальному земляку, що фортуна помогла йому вилізти на шпиль трампліна... Подав мені руку і всміхнувся до мене, як до сочки фотоапарата.

– Здоров, братище! Що тут у нас робиш?

– Їм юшку, – відповів я трохи ображено.

Замовив собі також юшку і присів.

– Де тепер працюєш?

– Ніде. Студіюю...

– Щось мені мариться, ти все хотів на теологію.

– Не все...

– Може, я помиляюся... Не диво, ти був тоді страшенній сухар... Одним словом, – ти на математичному?

– Ні, на етнографії.

– Це непогано, непогано... А чогось я тебе все уявляв у сутані, з такою довгою шицею, як у послушників... Не гнівайся, це вона мені про щось таке оповідала, ніби ти в монахи подався чи що... Хоч убий, не пригадую точно... У нас тепер у міністерстві забита голова більш наполегливими темами, ніж запам'ятовувати якісь там анекdoty...

– Анекdoti? А хто це тобі розповідав такий анекdot?

– Ічка. До речі, ти знаєш, що вона тут у Празі? Уяви, чи це не телепатія? Вчора ми були на «Борисі Годунові»... Отам, де співав, як його, той розхристаний тенор з дерев'яним розп'яттям на грудях, Ічка й згадала про тебе...

Мене стисло за горло і я голосом юродивого спітав:

– А де ж вона тепер?

– Кажу, що в Празі, у своєї тітки, що була за тим чеським генералом. Ти її не знаєш? Ічка на курсах стенографії... В міністерстві мені обіцяли, розумієш... Це непогане місце, крім того... Ічка буде здивована, що ти в Празі...

– Хіба заборонено?

– Дивак! – всміхнувся, мов телевізійна реклама. – Можемо принагідно десь зустрітися. Як у тебе з часом?

– Кепсько. В мене іспит.

– Я так і думав... Виглядаєш, ніби з Бухенвальда... але диплом, брате, це тепер найважніше!

Через три дні мене викликали з гуртожитку. Перед брамою стояли Віктор і вона. Подала гарячу руку, і мене пропекло аж до мозку. Ми пішли вечеरяти до відомого ресторану. Над столом, мов джміль у склянці, бринів голос Віктора. Я нічого не розумів, навіть навмисно ігнорував зміст його «приятельських інформацій» про ситуацію в міністерстві культури. Здавалося мені, що наш, застелений білосніжним обрусом стіл – це дрейфуюча крига, на якій ми опинилися після великої катастрофи разом з Ічкою... Несуть нас кудись насліпо хвилі і ми не знаємо, що буде за годину, за хвилину, навіть про свою загибель нам уже не хочеться думати. Усвідомлюємо тільки нашу фатальну приреченість, перед якою немає порятунку... Коли Віктор спробував мені налити нову чарку вермуту, вона застелила її рукою. Я відсунув її руку, і вона всміхнулася до мене, як колишня Ічка з рожевими метеликами у волоссі. Мені стало нараз гірко від цього спогаду, і я хотів його силоміць відігнати – разом зі всіма споминами про наше дитинство.

- Куди ти так задивився? – спітала.
- На свій новий світопочаток.
- Чому свій?
- Не знаю.
- Не будь такий злопам'яtnий...

Віктор у приступі самозакоханості нічого не помічав... Ми ще довго ходили вулицями і вже почало благословити на світ, коли розпрощалися у брамі моого гуртожитку. В першу хвилину я не бачив нічого дивного в тому, що її проводжає додому Віктор. Аж тоді, як на розі вулиці він скопив її під пазуху, аж тоді я спам'ятаємся і майже не закричав з відчая: яке він має право на такі фамільянності? Могли ми її відпроводити обоє, о, я сліпий та необачний ідiot! Хотів побігти за ними, але в наступну хвилину якийсь голос мені підказав: нехай вирішє доля... і я несподівано для себе заспокоївся.

Під кінець тижня Ічка телефонувала, що є три квитки в кіно, будуть на мене чекати там і там, – обов'язково приходи! – гукнула в слухавку.

Боже май, який я був розсіяний! Три рази перевдягався, у поспіху порізав собі бритвою щоку. Був нещасний, що вона це помітила і висміє мене.

– У Віктора грип, зустріла мене перед кіно, – третій квиток можемо комусь подарувати, хоч би й тому циганчукові, що стоять перед касою.

Віктора не буде, Віктора чорт забрав, – тріумфував я в душі і не знав, про що з нею до сеансу розмовляти.

- Ти завжди такий мовчазний?
- Я просто нудний.
- Ще нудніші ті, що вічно хвастаються.

Я зрозумів, що це натяк на Віктора і почував себе визволеним, коли ми в залі зайняли свої місця. Фільм був про війну. Спочатку вона дивилася дуже уважно, потім я помітив, що фільм її зовсім не цікавить.

- Не подобається тобі? – спітав я тихо. Повернула до мене голову з задертим носиком:
- Hi.
- Що будемо робити?
- Після перерви вийдемо... Мені тут душно.

Ми вийшли.

- Сядьмо на хвилину в парку... там лавка.

Ми сіли при вході до парку. На вежі пробило дев'яту годину. Стисла мою руку.

- А тепер будемо мовчати, добре?
- Добре, – погодився я.

Я був вдячний за цю пропозицію, молив Бога, щоб вона при ній витримала аж до ранку. У моїй руці спочивала її тепла долоня, з якої випромінював якийсь страшно збудний неспокій. Я

гладив цю ручку, просив, щоб вона не бунтувалася, не брала мені нічого, не вимагала спогадів про минуле... вона обіцяла не бунтуватися й не згадувати, тихо тремтіла, мов спійманий горобчик...

- Пахне жасмином, чуєш?
- Я не певен, що це жасмин.
- А що?
- Владай!
- Круча.
- Так. Круча, над якою росте дика грушка.
- Бойшся кручі?
- Ні, Ічко, як з неї впадеш, не покалічишся, але вщент розіб'єшся.
- Маєш відвагу?
- Чого кепкуєш?
- Я тільки питань, чи маєш відвагу?
- Не знаю.
- Не відповідай нічого... краще поцілуй мене в чоло і проведи до трамваю.
- Я її поцілував, але не в чоло. Вона цього ждала. Цілував довго, поки ми не захлинулися, як п'яні, і провів до трамваю.
 - А завтра, завтра мені потелефонуй, чи маєш відвагу ще раз зі мною зустрітися... Ми зустрілися ще раз.
 - Ходім кудись між людей, не хочу бути сама з тобою.
 - Чого ти злякалася?
 - Людина себе добре не знає... вілізнає аж тоді, як зустріне ту другу... Я гірша, ніж ти гадаш... Ще гірша, ніж була тоді, давно...
 - Не згадуймо про те.
 - Дуже боліло?
 - Ічко!
 - Як хочеш, помстися... Тепер я зовсім близько, не втечу, маєш можливість.
 - Божевільна!
 - Гарне слово, тільки не знаю, де та частота, на якій це починається.
 - Божевілля?
 - Так.
 - При першій брехні... собі самому.
 - А де ж я брехала?
 - Ти не за помстою тужиш.
 - Хто його знає. Ходім кудись між людей.
 - Ми сіли на терасі кав'ярні, іли морозиво з вишнями.
 - Подобається тобі? – спитала.
 - Ти знаєш.
 - Дуже?
 - Дуже.
 - То будемо завше між свідками, добре?
 - Навіщо ця гра?
 - Хочу переконатися, що ти чесний.
 - Юрдовий з хрестом на грудях...
 - Це Віктор... Він сам каліка... хвастун....
 - Чому?
 - Карбус жінок, як геолог мінерали... Покарбус й піде далі... А сам з претензіями... Що про це думаєш?

- Я його добре не знаю.
- Тим краще для мене ї для тебе.
- Ічко, ти яксь перечулена... Може, ти мною не задоволена?
- Ще все тієї кручі бойшся?
- Ти сама бойшся... тобі треба свідків... Ось їх маєш...
- Часом і тебе ненавиджу...
- Дякую, за що?
- За те, що ти такий, як тінь на стіні... Коли не світиться, її немає.
- Неправда.
- Ти дивак.
- Підвелаєшся.
- Я знала, що не можеш цього забути...
- Ічко!
- Прощай.
- Я тебе проведу.
- Не треба, я сама додому потраплю! – і відійшла, не оглянувшись, як тоді з тієї старої філягорії.

Кілька тижнів я з нею не зустрічався. Блукав по всіх місцях, де сподівався її хоч здалека побачити.

Аж тепер, шукаючи її і виглядаючи в юрбі чужих жінок на вулиці, біля кіно, в парку, на терасах кав'ярень, аж тепер усвідомлював, яка вона прекрасна, яка інша, ніж усі жінки, з якими я дотепер зустрічався.

Я вже не був святий, мав за собою кілька досвідів, переважно з дівчатами з гуртожитку, які після цих зустрічей струсилися, як кітка, що впала у воду, й пішли далі... які це робили просто заради самого досвіду... Були холодні, обраховані й обережні... Ступила в калюжку, обтерла ніжку... Я вірив, що Ічка не з таких...

Одного дня я вирішив зателефонувати Вікторові в міністерство культури. Він був у відрядженні. Хотів конче дістати Іччину адресу, написати їй листа... Написати, що просто люблю без усяких коментарів, без розуму, просто так, як любить людина, яка не може жити без тієї другої.

Я просто не міг собі уявити, що полюбив би жінку, якої не зінав ще дитиною... Не міг пояснити, як може людина любити когось, не маючи перед очима всього її життя, як можна тривало полюбити лише якусь частину когось, хто нам рідний? Ічка мені здавалася найдорожчим скарбом, який існує тільки для мене, якого не смію загубити. Як є справедливість, як необхідна рівновага між добрим і злом, Бог не може не розуміти, в чому полягає її й моє добро... Я гадав, що вистачить Його про це переконувати, бо Він по природі завжди прихильний до людини, яку сам створив. Хотів бути підказником свого Створителя. Що тут дивного? Коли людина настроєна любити, вона також відчуває себе трохи чудотворцем.

Саме я повернувся з того ресторану, де ми колись з Ічкою зустрілися, як мені сказали, що до гуртожитку двічі в моїй неприсутності приходила якесь молода жінка, питала про мене.

- Мала такі великі, променисті очі? – зрадів я.
- Очі? – всміхнувся старий портьє. – Я бачив у віконці тільки її руки, пане, мала чорні рукавички, а на лівій ручці шлюбний перстень.
- Це не вона! А може, то не був шлюбний перстень?
- Трудно розібратися... кожна здатна до життя жінка повинна мати шлюбний перстень!
- Чому?
- Бо кожній стиглій сливці хочеться власті з дерева.
- Що казала?
- Я її сам сказав: не напружуйте йому нервів, бо він перед іспитами... вирішуйте швидко і без викрутасів... я тільки жартую, вона знову приайде.

– Казала?

– Я знаю. По руках видно. Такі нервові й нетерпеливі... Вже двадцять років доведеться на руки дивитися з віконця...

Цілу ніч я кидався у ліжку, мов у віспі. В Ічки шлюбного перстеня немає. Може, це її тітка, генеральша...

На другий день Ічка прийшла за мною в бібліотеку. Була бліда, розплачлива.

– Ічко, що сталося?

– Мушу з тобою говорити, але не тут, розумієш? На вулиці притулилася до мене і спітала:

– Хочеш, щоб я була твоєю?

– Мосю? Як це, Ічко, думаєш?

– Не вмієш на це відповісти просто, одним словом?

– Поясни це, не хочу помилятися.

– Я гадала, що ти скажеш одне слово – хочу.

– Я ж тебе...

– Людина, яка насправді любить, перш за все хоче, а тільки після того шукає умови, щоб зберегти своє щастя. Хіба на етнографії цього не викладали?

– Хочу, Ічко, від першого дня, від тієї хвилини, як я тебе знову зустрів, а може, й перед тим... десь на самому початку, коли ще нас обох на світі не було...

– Дурний.

– Дурний. Хіба це сором?

– Подумай, де нам зустрітися. Я хочу бути з тобою цілу ніч, розумієш, цілу довгу ніч, щоб її ніколи не забути... Там у тітки це неможливе... В готелі теж ні.

– Може, підемо кудись за місто, тепер тепло...

– Як хочеш... Але це спішить, дуже спішить... Я мушу знати, чи ти такий, про якого я мріяла...

– Боюся, Ічко, що ні, але... краще переконайся сама, добрє?

– Ага.

– Завтра?

– Завтра вечором.

– Де тебе зустріну?

– Біля того кіно, де ми були разом... потім виїдемо за місто...

На другий день ранком пішла глива. Цілий день ішов дощ. Я був у відчаю. Відчував, що цю справу нікак не можна відкласти, бо як сьогодні не зустрінемося, то вже ніколи нам не бути своїми...

Пообіді я згадав про Петра, який винаймав десь гарсонєєру.

– Йдеться, Петре, про життя й смерть... почав я пояснювати.

– Без фраз, – буркнув своїм твердим басом. – Любиш її? Власне, я переконаний, що любиш. А вона?

– Хіба прийшла б сама?

– Це ще нічого не означає. Хто знає котрий раз.

– Ні, це не така...

– Хочеш сказати, що панна?

Я був уже звик до його противної манери говорити про все відкрито.

– Ні. Але розумій, що вона не з вулиці дівчина...

– Нехай буде... Але запам'ятай, що й після того, як з жінкою виспишся, не пізнаєш, яка вона в дійсності... Це вирішується пізніше... Це та хвилина, коли ти від тієї другої людини, не тільки, як від жінки, але саме як і від людини, не можеш більше відійти, хоч би тобі й півсвіту за це давали.

– Не вчи мене.

– Не вчу. Розумію все... Але куди мені дітися до ранку?

- Може, підеш до готелю?
 - Сам?
 - Не хвастайся...
 - Ну, добре. Під однією умовою: завтра мені скажеш, чи ти щасливий... Мені як майбутньому письменнику це...
 - Давай ключа!
-

Вже сутеніло, як ми дійшли до квартири Петра. Ічка була бліда, неначе йшла на власний похорон. Ми обєс мовчали.

- Може, ти передумала? – спитав я перед брамою несміливим голосом.
 - Hi. Не питай нічого.
- Ми ввійшли до чужої гарсоньєри. Шибки великого вікна палали від світла заходячого сонця. Здавалося – воно сідає в нашій кімнаті. У Петра було прибрано, ліжко він застелив зовсім новою, мабуть тільки що купленою білою ковдрою. Взагалі був це тактовний хлопець.

Я зачинив двері на ключ. Вона стояла, тримаючись за клямку, в ній тремтіли губи. Мені стало її трохи жаль і я погладив її волосся.

- Невже боїшся?.. Ти моя хоробра...
 - Боюся... Подумай, що справді боюся. І більше не питай.
 - Тоді чого?.. Можемо тільки так й без того... можемо собі сісти й розмовляти... говорити про все, що влізе в голову... добре?
 - Не дивися так на мене... І не питай нічого...
 - Ходім до вікна, Ічко, звідси видно ріку й мости...
- Підійшла до вікна, я стояв за нею, дихав запах її темного волосся і відчував до неї велику, непізнану дотепер ніжність. Взяв її за руку.

- Яким мостом до тебе, дівчино, перейти?
- Зачекай, ще трохи зачекай... Глянь, що там на небі діється! Мов сонце вибухло, аж ріка спалахнула... Якесь це страшне, ні?
- Hi.
- А тепер його немає... Що будемо робити без сонця?
- Будемо собі світити самі... притулів її до себе.
- Я хочу зараз...
- Ічко!
- Бери, бери мене й нічого не кажи!
- Чому так хочеш?

– Тому, що... а може, мене вб'єш, як скажу... Через два дні я буду шлюбою жінкою Віктора... Я його не люблю, розумієш... Він знат до мене багато жінок, він хвастун... він і мною хоче похвастатися... він здатний комусь оповідати про мою... ні, я не хочу, щоб він мене пізнав, як панну... Я ще ні з ким... розумієш?

Піді мною захиталася земля, і я довго не міг опам'ятатися. Ічка стояла переді мною в пітьмі, стояла роздягнена... В неї тремтіла рука, коли вона притягла мене до себе.

- Це не можливе, Ічко! .. Це щось страшно паскудне... Чого ти за нього, божевільна, виходиш, коли не любиш його?
- Бо я з ним заручилася ще до зустрічі з тобою...
- Тож це можна розірвати... Мусиш, мусиш це розірвати, чуєш?!
- Не можу! Це воля наших батьків. Вони вже приїхали... Мій тато хворий на серце...
- Хочеш бути моєю і після цього кинути мене? Маєш сумління це зробити?
- З тобою маю.
- На кім хочеш помститися, на собі?

– Ні, на Вікторові. Маю тебе благати?

– Ні, не благай... ходи!

Пізнала те, що хоче піznати кожна жінка... Я це відчував. Я в цьому певен... кожний мужчи-на це запам'ятає... А на третій день зрадила... Вийшла за Віктора. Він зробив кар'єру, став пізніше депутатом парламенту на це місто... А я не міг про нього згадувати без лютій гіркоти... ні про неї...

На другий день Петро дійсно спитав мене, чи я щасливий. Я розповів йому все, крім ос-тального...

– Я б теж так зробив, – захопився він. – Сказав би, одягнися, дівчатко, й гайда додому! .. Хіба я тобі дався тільки для того? Штучну дефлорацію може провести в лікарні кожний хірург. Гайда! Пішла! Я знат, що маєш характер! – закінчив Петро, і скільки разів я з ним не зустрівся, завжди мені потис руку, так щиро по-хлопськи: «Люблю тебе, бо маєш характер!»

Тепер він уже на другому березі, тепер він уже знає, який я характер. Якщо справді існує посмертне життя, то він ще вчора, на тому похороні, знат про мене все... Знат, що я не кра-щий за тих брехунів, які зійшлися біля його могили.

.....

Ось і жук... а я навіть забув про нього. Яка іронія: може, він буде подорожувати в одному поїзді зі мною? Та, може, Бог помилує мене, бо він якось частенько поглядає на свій годинник і валізок коло нього немає... Здається, що він на когось чекає. На пероні заповідають приїзд якогось поїзда... Стас нетерпеливим... Виймає люстерько, поправляє вуси, смішака... То, зда-ється, приїде вона... пані Ілона... Хоч не мушу до міста ходити... побачу їх обох, як живу ілюс-трацію до погано написаного долею оповідання... Як колись небіжчик Петро, так і я хочу зна-ти, чи вони дійсно щасливі.

Приїжджає швидкий поїзд. Жук рвонувся на перон. Я за ним. Відколи я став таким злорад-ним і малодушним?... Трохи мені соромно, але хто знає, коли тут знову буду... Може, тепер на мій похорон хтось приїде... Це від того мені так чорно на душі, бо згадав про її обійми... про гарну й зрадливу зміюку... Віктор біжить до поїзда... до когось всміхається, сяє, як пампушок в олії... З поїзда висідає товста блондинка зі штучними віями. Діором № 20 нафарбованим ро-том... Він її ніжно обнімає, цмокає, бере під руку й відводить до виходу... Може, це не Віктор? – починаю сумніватися, біжу, щоб його випередити і ще раз подивитися йому в обличчя. Впіз-нав мене і помахав рукою: – Вітай, братище! Сто років не бачилися... Що тут у наших краях поробляєш?... Ах так, на похороні Петра, чув, чув... дуже це сумне, але він був непростимо твердолобий... Пробач, це моя жінка, познайомтеся! Зачекай, Кларіко, – звернувшись до неї, – я спробую запитати, чи немає носильника...

Я пустився за ним...

– Як тобі подобається? Мила, що?

– Дуже мила, – притакнув я машинально. – А де ж Ічка?

– Ми з нею давно розійшлися... Подумай, ще перед шлюбом мене з кимось зрадила, а потім пішла ціла серія... Хто би подумав, правда?..

Хто би подумав, правда? Хто би подумав, що така мала Ічка з рожевими метеликами в косичках... А може, вона й у мені розчарувалася? Тоді, як ми залишилися без сонця? Я ж їй обіцяв світити...

Іван ЯЦКАНИН

Гора горі не пара

«Казкар іде», – говорили люди у селі, коли бачили дядька Михайла з жовтим, як масло, волоссям, але ще таким буйним, що й молодші аж заздрили.

Бориско не вважав дядька Михайла казкарем, бо якщо він і розказував про усілякі пригоди – воно завжди відбувалися зовсім неподалік – за річкою, за горою, за лісом, на луці, де Бориско сам не раз бував і добре знав чи не кожен кущик, кожне деревце, кожну травинку.

Дядько Михайло ніколи не розпочинав свої розповіді словами: «За сьомими горами, за сьомими морями...» Він завжди знаходив закуток і для Бориска не чужий. Бувало, почне: «Все це відбувалося у Ястрабому, на тому місці, де три потічки в одну річку зливаються...» або «Колись за Великими луками...». Тоді вже Бориско ніяк не міг стриматися, підскакував і доказував, що й він знає оці місця.

Господарство у дядька Михайла невеличке – одна Кішка, Пес, Кролик, Курка та Мишка у хаті. Був ще поштовий Голуб, але той десь заблукав. Здається, поспішаючи, дядько останнього разу не той код міста чи села написав для нього. Голуб розгубився і заблукав.

У королівстві дядька Михайла всі жили мирно, ніхто нікому не заважав, ніхто нікого не ображав. Ніхто тут не мав імені. Наприклад, пса дядько називав Псом, тут же не забуваючи додати: «З великої літери». Так само називав й інших, і ніхто не ображався, всі були рівні.

Отак жили вони собі у злагоді. Тож, напевно, із заздрощів хтось і назвав дядька Михайла «казкарем».

* * *

Щоб насправді побачити дві гори, кожна з яких іншій не пара, треба ще перед Жарновцем оглянутись, чи не видно село, пройти біля двох хрестів при польовій дорозі і піднятися Над Долини. Тут перед вами і постас диво: дві гори – одна другій ніби з ока випала, а все-таки гора горі – не пара...

Побачити – одна справа. Але добрatisя до них не так вже і легко. Насамперед треба завернути вліво, де Андрієва гора зустрічається з Осифовою долиною. Та це лише початок... Бориско вже на окраїні лісу, прорідається через густі, мов кордон, непрохідні кущі глоду. Нарешті випростався. Побачивши вихоплені промінцем сонця плоди глоду, аж оставпів. Вони виблискують своїми червонисто-цеглистими боками і вже зовсім зрілі. Солодкувата м'якоть чекає лишень перших приморозків, щоб аж тоді можна було ними насправді поласувати.

Міцні, гострі колючки глоду жартували з хлопцем, ніяк не хотіли відпустити його, забирали то шапку, то чіплялися до светра.

Ліс тільки починається. Ліщина, граби. Граби завжди нагадували Борискові парубків з кучерявим волоссям. Вони настільки були зайняті своїми кучерями, що не приділяли дітворі ніякої уваги.

Прохолоду в лісі створювали буки. Цієї пори листя вже не створювало, як навесні, велике зелене дзеркало, в якому хотіли себе бачити усі мешканці. Багатьом з них це було зависоко. У ці осінні дні єдиною розрадою для них було придивитись до нього, бо жовтогаряче листя падало їм до ніг.

Бориско вийшов з букового лісу на галевину, далі починалася невеличка лука. Раніше її косили, а тепер уся всіяна маленькими сосонками. Старі сосни розкинули своє гілля неподалік, як старець лахміття після довгої мандрівки.

Гори ще далеко. Над ними гуляють пелехаті хмари. Такі вони кожного ранку після вечірнього сну, аж поки верхів'я смерек-свічок не розжene їхні пелехаті гриви.

Бориско зупинився біля стрункої модрини і питас її:

– Модрино, модрино, чого так швидко ростеш?

А малесенькі хвоїнки йому у відповідь:

– А чого ти так швидко біжиш?

– Щоб більше видіти...

– I ми, ми... – защебетали яскраво-зелені пучечки модрин.

Золотокоса сосна лише позаздрила і Борискові, і модринам. Вона злегка дихнула на хлопця, аж повітря навколо стало духмянішим.

Бориско погладив біло-сіру кору сусідньої ялиці. Молоді хвоїнки і бруньки притулилися до його лица.

– А ти як сюди попала, га? – питас Бориско берези, яка витяглася, ніби хотіла перерости високі ялиці. Але їй це не вдалося. І, мабуть, від сорому внизу у неї було гілля, а вгорі один зелений чуб, який у цю пору ставав коричневим і нагадував велику мітлу, якою вітер замітає ліс.

Напевно, заблудилася, відбилася від свого березового роду, або просто занесло її сюди, а вона, щоб не жалітися, вигадувала різні історії.

– Як ти тут опинилася? – повторив Бориско, побачивши, що чуб берези перешптується з вітром.

– Ага, – нарешті здогадалася береза, – вибачай, ти такий дрібний, а у мене думка вгорі держиться. Як я сюди попала? Від своїх втекла, а назад дороги не знайшла, заблудилася.

– Як це так? – ніяк не міг зрозуміти Бориско.

– Ти не дивуйся, бо і з тобою може таке трапитися.

– Ні, ні, зі мною ні, – різкої відповіді Бориска береза вже не почула, напевно, забула про хлопця, бо її думки вже у верхів'ї гасали.

Бориско спускався вниз, вже було чути, як річка чеше свої хвилі об каміння. Тут ще зустрівся з вільховою. Її темно-сіра тріщинувата кора ніби хотіла розказати про якесь горе, яке довелось їй пережити. Але шишечки не дозволяли, дзвеніли і розвіювали її сум.

Шукав, шукав, і все-таки знайшов. Брід. Він вже на другому боці, а річка навіть не спостерегла, як хлопець ходить по берегу, брід шукає. Нічого дивного – у кожноЯ річки свої турботи. Одна колесо жене, інша греблю рве, мости підмиває. Здається, і у цієї були свої...

І знову вгору треба дряпatisя. Хлопець вже не поспішав, постоїть і слухас, як вітер квілить, плаче, стогне, зітхас (чого йому зітхати?), потім втомлюється, легесенько колище гілля, щоб пташечкам у гніздах гарні сни силися.

Перед хлопцем ще далека дорога. Якби отак довше постояв, то й самому приснилося б щось гарне. Можливо, ще одна розповідь дядька Михайла.

Хлопець виходить з лісу на розлогу поляну, і не вірить власним очам. З того боку сюди веде довга липова алея. А ліворуч від неї – руїни будинку. Вони нагадують історію, яку, до речі, розказував дядько Михайло.

Оця місцевість колись належала графу Фікеру. Він був власником усіх лісів дев'яти сіл. Ці ліси ніби обвели їх широчезним зеленим обручем. На тому верху граф збудував будинок, щоб здалеку бачити, хто до нього йде і знати, що робиться у його графстві. Привів сюди і свою дружину, пані Агнесу. Щоб її було затишно і щоб садиба медом пахла, посадив на шляху до будинку довгу липову алею. Але веселішою пані Агнеса від того не стала. На очах марніла. Тоді пан надумав влаштовувати полювання, запрошуваючи музик та панів з околиці. Приїздили сюди кожної суботи. Поляна оживала гамором, до звуків скрипки і барабана присиднувалось гавкання собак. Біля пані Агнеси крутилися, вертілися молоді панянки і поважні дами. Привозили їй подарунки і найновіші новини з її рідного міста. І вона на мить забувала про свою самітність.

Чоловіки пекли барана, жартували, келихи наповнювалися сміхом. Запах печеної барана дражнив ніздрі собак, які не могли діжджатися полювання. Їх доглядав німий Юрко. Ніхто не знав, звідки він тут взявся. Челядь пана Фікера взяла його до себе, а пан не був проти. Так втихомирити собак, як німий Юрко, ніхто не знав. Собак він не боявся, а від людей утікав.

Полювання виявилося успішним. Втомлені собаки покірно чекали винагороди, німий Юрко заспокоював їх своїм лагідним поглядом і доброзичливою усмішкою. Собаки ховали свої гострі зуби і схиляли голови на свої лапи. Отак вони завдячувалися за його ласку.

Пани знову потонули у веселих пригодах. Серед них був і худорлявий панок, який, розказуючи історії, ніколи не завершував їх сміхом, як це робили інші, але завше загадково покивував головою і розповідь закінчував словами: «Повірте, отаке було!» Худорлявий панок, здається, не був таким заможним, як решта гостей пана Фікера. Кожного разу приїздив верхом, кликав до себе німого Юрка, щоб подбав про коня, замість грошей завжди приносив для хлопця якогось гостинця.

Тепер сидить біля вогнища, слухає розповіді, сам у розмову не вступає.

– Пане Альберте, чого мовчите, ніби води у рот набрали, – заохочував господар худорлявого панка.

– Панове, про воду я знаю своє, – почав пан Альберт.

Всі замовкли, але тут же почали хіхікати.

– Смійтесь, смійтесь... – зупиняв їх пан Альберт, дивлячись прямо у вічі пана Фікера.

– Цікаво, – посерйознішав господар, і всі притихли. Було навіть чути, як вогонь в'ївся у буковий сук, неподалік загарчали пси.

– Існують ліки на самітність.

Пан Фікер почервонів, але промовчав.

– А ми самітність заганяємо полюванням, – спробував хтось замудрувати.

Пан Альберт не любив зарозуміліх, але цього разу лише кинув рукою, щоб продовжувати.

– Бачите ці дві гори? Одна на другу схожа. Десять там, у долині, де гора з горою сходиться, тече річка, але вгору, а не униз. Як вип'є людина води з цієї річки, то поборе самітність, як би рукою зняв. Повірте, отаке є.

Знову насталотиша. За хвилину вже знявся такий сміх, що аж коні у стайні перелякалися. Їхній тупіт й іржання розбудили втомлених собак. І почався собачий концерт.

Пани трималися за животи, щоб не лопнути від сміху. Тільки господар не сміявся, а якось співчутливо дивився на худорлявого панка.

Пан Альберт не розгубився, піднявши руку, враз усіх зупинив.

– Панове, завтра вранці виберуся шукати ту річку, що вгору тече, і принесу

вам цілющої води, щоб побороти самітність, – слова худорлявого панка прозвучали як клятва.

І справді, на другий день вранці, коли ще всі спали, пан Альберт розбудив пана Фікера і попросив його, чи міг би разом з ним вибратися і німий Юрко. Бо двоє – то не один!

Пан Фікер погодився, і довго дивився їм услід, аж поки не зникли у далині.

Чекали їх день, чекали другий. На третій день теж ніхто не появлявся. На п'ятий день вже почали, спочатку пошепки, потім і вголос, поширюватись чутки про обман пана Альберта. Деякі недоброзичливці таке плели, що аж розум заклинювало. Уявіть собі, придумали, нібито німий Юрко був сином худорлявого панка, та це ще нічого, але були вже й такі, які помаленьку-помаленьку починали вірити цим балачкам.

Пан Альберт і німий Юрко більше тут не появилися. Та й панство перестало їздити до пана Фікера. Не було більше ніяких полювань, не було й ліків проти самітності.

Тільки старі липи пам'ятають, з яким смутком прощався пан Фікер з цим чарівним красм.

Борискові не було сумно – лише все це було далеко-далеко, і ці події, і люди, зокрема гори... Якби у нього був казковий кінь, ще й друг, який би не запитував, для чого їм коня, він наздогнав би оцю дивну компанію.

На початку дня гора завжди притягус, манить до себе. Але пройде певен час, то й вона починає скаржитися:

– І я втомлена.

Не тільки гора, але й ліс так тяжко дихас, шумить, що аж сам себе не впізнає.

Бориско піднявся ще вище, на самісінський верх поляни, глянув навколо себе і подумав: «Ой, як далеко гори!» Це був сигнал, що треба повернутись. Він ще не зінав, що насамперед треба підрости, тоді й гори не будуть такими високими і так далеко до них не буде.

Повертаючись назад, хлопець не оглядався. Аж над Долинами зупинився. Оглянувся і бачить: луг з верболозами до лісу поспішає, ніби хоче його наздогнати. Таки й догнав, хоч ліс лозу до себе не допускає. Тільки долини нікуди не поспішають. Коли ще були молоді, то було в них бажання позмагатися з тихим ярком, який у височезній траві вже забув плюскоті. Потім долини задримали, так і залишивши на своїх місцях.

– Ти, може, за грибами? – запитав дядько, що стояв за ним, і теж дивився на долини, ліс і гори.

Дядько не сам, за кілька кроків від нього – коні з драбиняком, на якому розсілася усіляка всячина – і овес, і ячмінь, і жито, і довжелезні стебла кукурудзи. Коні лише вдавали, що скубуть дику білоцвітну конюшину, а насправді прислуховувались до розмови.

– Ні, не за грибами, – спокійно і вже навіть трішечки втомлено відповів Бориско, не забувши додати: – Бачите, кошка немас.

– Можна й у сорочку. Пригадую, ми одного разу стільки грибів знайшли, що косити можна було, а в руках ні корзини. Познімали сорочки, позав'язували рукави і давай туди класти.

– І гриби не просковзли?

– Ні, у сорочці ім добре, затишно.

Бориско здивовано глянув на дядька, потім ще раз переміряв його від п'ят до голови й каже:

– Дядьку, а волосся у вас густе-прегусте. Правда, вже біляве, але густе. Як це так, що я вас у нашому селі не бачив?

- Я не з вашого краю. Я тільки проїздом.
- З повним драбиняком?
- Ліпше з повним, як з порожнім.
- Своє чи чуже везете?
- Якби' м чуже віз, то колеса би так легко не крутилися. Вйо! – гукнув дядько на коней. – Бачиш, як легко крутяться. І ім легко, і мені не тяжко.
- Ага. Але я про волосся почав, – здогадався хлопець.
- І про волосся можу.
- Бориско уважніше подивився на його волосся і помітив, що воно аж на плачах відпочиває. Отаких він бачив тільки на малюнках у старих календарях, які ще від діда-прадіда збереглись у їхній хаті. От би зараз чи згодом глянути у той календар, чи не звідти оцей дядько.
- З волоссям то таке, – перебив думки Бориска дядько з драбиняком. – Якщо хочеш, щоб і у тебе було таке, то слухай далі. Одна ворожка мені таємницю визрадила, але водночас застерігала: «Таємницю можеш розкрити хлопцеві, якому не більше десяти років. І в той час, коли будеш секрет відкривати, то хай у нього в руках буде деревій». Таке сказала. Тобі скільки? У школу ходиш?
- Цього року почав.
- І як там. Шапку у воду не кидася, щоб у школу не йти?
- Чому?
- Я колись таке спробував.
- І?
- Вдома сказали: «Шапку вода понесла, але, слава Богу, голова у тебе на плечах, тому у школу біжи».
- Шапка не врятувала.
- Шапка ні, ще добре, що голова на плечах сильно трималася.
- Дядьку!
- Ага.
- Як вас звати?
- Василем.
- Дядьку Василю, – звертається Бориско до проїжджого, а в руках у нього вже деревій.
- Деревій є – можна секрет розказати. А розказати треба, бо у тебе волосся, як льон. Щоб волосся густим виросло, треба назбирати слімаків, звичайно, без їхніх домівок.
- Скільки?
- Скільки? Скільки? П'ять, якщо вже точно сказати.
- Треба точно. А далі?
- У вулику десять бджіл зловити, але таких, що дуже кусають, бо вони ліниви медок збирати.
- І це все?
- Ні. Усе це в миску з чавуна поклади, розітри в одну масу й посолити не забудь.
- Але ж бджоли відлетять.
- Кажу посоли! Їхні крильця треба сіллю посыпти, то не піdnімуться. Слизак далеко не втече... Якщо усе готове, то йди у підваль, де кажани живуть.
- Але ж там страшно.
- Страшно. Сам знаю. Лише кожна парада щось коштус. Отже, цю добре розмішану масу треба покласти так, щоб кажани на неї дихали. Потім вже лише по голові розтерти і побачиш результат.

– Жаль мені слимачків. Бджоли точно відлетять, а кажанів я боюся, – зажурився, але й зрадів Бориско.

– Гм, тут вже нічого не зробиш. Заради краси люди не таке терплять.

– Кажанів я боюся.

– Не бійся. Тобі ця таємниця зовсім не потрібна. У тебе ще така грива виросте, ого-го... – дядько Василь був би ще продовжував, але коням було вже задовго слухати його вигадки.

– Дядьку, а як бути тим, які ганьбляться, що посивіли? Чому ім сивіти? Росло б собі волосся та й росло...

– Який ти швидкий. Я знав одного, що з вечора до ранку посивів.

– Чому?

– Блукав лісом. Йому здавалося, що знає ліс як своїх п'ять пальців. А воно не так. Почав ліс темніти. Дерева вже про сон думають, їхня тінь стас невіразною, а він ходить і ходить, та з лісу вийти ніяк не може. Заверне вліво – ліс, заверне вправо – ліс. А ти як сюди попав? – запитує дядько Василь хлопця, але й заглядає на драбиняк, бо коні чогось нервують.

– І я раз заблудився, – зізнався Бориско, втупивши погляд у траву. – Але інакше.

– Як? – дядькові Василеві настільки було цікаво, що й про коней і драбиняк забув.

– А так... Дивлюся: одна гора, ліс, глибока яруга, біля неї така ж сама гора, такий же ліс. Думаю, напевно, сестри. А дядько Михайло казав: «Якщо не йде гора до людини, то людина йде до гори».

– Хлопчуку, але я так і не зрозумів, що ти там шукав?

– У нас у сусідстві живе дядько Михайло. Один як палець. Він з Кішкою розмовляє, що їй аж соромно за нього. Потім присяде на засипку перед хатою, мовчить, вдалину дивиться. Я зайшов до нього, а він мені такі пригоди розказує, що хочу йому допомогти. І вчора мене попросив: «Підеш у Долини. Першу річку залиши, хай собі тече, а ти постійно вгору піднімайся, тоді побачиш диво: річка не вниз, а вгору тече»

– Таке сказав? – якось сумно запитав дядько Василь. – І ти побачив?

– Не знайшов.

– Чому?

– Дядько Михайло із сусідами жартує, а нас, малих, любить.

– Гм, значить, є. Можливо, ти гори сплутав, про річку забув.

– Нічого я не сплутав. Я заблудився.

– Хлопче, не один ти заблудився, не на одного тебе страх напав, – заспокоював його дядько Василь.

Обоє присили. Задивились на ліс, в якому Бориско заблудився.

– Дядьку, може, я попрошу свого сусіда, дядька Михайла, щоб мені про все це ще раз розповів.

– Ні, не треба, хлопчуку, бо ти багато чого зрозумів...

Над горами знялася курява. Дощу ще не було. Але драбиняк, коні й дядько Василь зникли.

Залишився тільки Бориско і гори, які одна одній не пара.

(З готованої книжки для юного читача – «Чарівний рюкзак»)

Леонід ЛІРНИЧЕНКО

Дрібочка солі

(Уривок з повісті)

Леонід Лірниченко. Народився 29 березня 1940 р. у Чернігові, в родині службовців. Після евакуації родина переїхала на Київщину.

Закінчив Київський педінститут. Філолог. Вчителював. Три роки (1973-1976) готував чехословацьку молодь до наочання у вузах України.

З 1976 р. і до цього часу працює на видавничій роботі. Нині директор видавництва «Рада».

Перекладає зі словацької та чеської мов. У його перекладах українською мовою вийшли твори Яна Навратіла, Клари Ярункової, Елішки Гопелової, Петра Яроша та інших словацьких і чеських письменників.

|

З даху дрібно цокотіли крапельки танучих бурульок, що падали у вчорошні, видовбані у глибокому пористому снігу, тонесенькі нірки. Сонечко, віддзеркалюючись у маленьких ручайках і калюжках, сліпило своїми зайчиками, що стрибали урізnobіч від найменшого подиху вітерця.

Я поволеньки вийшов зі свого під'їзду. Нудило від голоду. Повернувшись за ріг нашого будинку, я за звичкою поглянув на вікно моєї подружки Милки (так я називав свою сусідку Людмилу). Вона сиділа на підвіконні, підібравши до самого підборіддя гострі колінця, і дивилася, ніби крізь мене, навулицю. В руці у неї щось диміло.

– Що ти робиш? – здивовано запитав я.
– Їсти хоч? – замість відповіді сказала вона.
– Ще б пак, – промімрив у відповідь, і мене ще дужче занудило.
– Ось, – вона простягла мені недопалок від самокрутки, – потягни дим у себе, і тобі перехочеться їсти.

Я мовчки зробив те, що вона запропонувала. Мені перехопило подих, а – потім градом покотилися слізози і я вибухнув страшеним кашлем, голова пішла обертом, на мить знепритомнів. Коли прийшов до тями, то побачив, що Милка продовжувала, мов застигла, сидіти на підвіконні.

– Чому ти сидиш з відчиненим вікном? Ще ж холодно, – промовив я.
Вона мовчки кивнула у бік своєї кімнати й прошепотіла:
– Мама...
– Що мама?
– Померла...
– Де? – безглаздо запитав я і став на призьбу, ухопившись за підвіконня.

Перед моїми очима постало жахливе видовище. Милкина мати лежала горілиць з розплющеними очима на металевому ліжку, ледь прикритому якимось благенським рядном, під головою у неї було щось на зразок подушки, напханої якимось ганчір'ям...

— Зачекай хвильку! Я миттю, — сказав я, зіскочивши з призби.

У мене вдома нікого не було, бо мама зі старшим братом лежали в лікарні з запаленням легенів, а батько — не повернувся з фронту... І я побіг до нашого найближчого сусіди — діда Якова.

— Діду! — з переляку заволав я, коли влетів до нього в хату. — Милкина мати... поме-е-е-рла, — і розревівся.

— Заспокойся, синку, я зараз...

Він узяв маленьку сокирку, огризок пилки-поперечки з однією ручкою, кільканадцять вирівняних старих цвяхів, чотири чималеньких дощок і ми пішли до Милчиної квартири.

Коли ми з дідом увійшли, Милка продовжувала сидіти на підвіконні, дивлячись в одну точку. З кімнати повіяло пусткою... В ній, мабуть, давно вже в грубці не горіла й тріска, бо меблі, які, пам'ятаю, були досить пристойними, поглинули холодні зимові місяці. А зараз вже кінець березня.

Спочатку дід Яків підійшов до покійниці й закрив їй очі, а потім — до Милки, зняв її, як пір'їнку, з підвіконня і зачинив вікно. Не промовивши й слова, він діловито заходився майструвати останню домівку для Милчиної матері. Дощок, які він приніс, звичайно, не вистачило: вимушений був зірвати ще кілька з підлоги, аби завершити свою справу.

Напружуючи усі свої комарині сили, ми ледь змогли покласти в домовину Милкину маму.

Дідусь забив у віко останнього цвяха (цей звук у мене ще довгий час лунав у вухах).

— Як же ми донесемо її до цвинтаря? — подумав я.

А дідусь, ніби почувши мої думки, й каже:

— Ходімо, дітки, до чагарів над річкою, вирубаємо кілька жердин і змайструємо щось подібне до санчат.

Нарешті все було готове. Дідусь приніс заступа, велику сокиру і якісь мотузки, приладнав їх до санчат і ми, поставивши на них домовину, впряглися в них: дід Яків — посередині, а ми з Милкою — з боків.

Сонце вже пройшло більш як півнеба, коли ми вирушили до цвинтаря. Дах будинку, з якого востаннє від'їздила Милчина мати, ніби прощаючись з нею, ще рясніше заплакав слізками-крапельками з бурульок, які вже зранку встигли майже розтанути.

Мовчки упираючись з усієї сили у слизьку дорогу, ми час від часу падали, а коли траплялися на бруківці проталини, зупинялися і, трохи перепочивши, з якоюсь неймовірною затятістю продовжували долати цей тяжкий, майже двокілометровий шлях. У кожного з нас на чолі з'явилися крапельки поту, а спини парували, як у загнаних коней.

Нарешті ми здолали цю останню путь Милчиної мами. Вибрали місце між могилками, приспаними сніgom, розчистили і дід Яків узяв заступа й спробував копати. Та де там! Земля була як каменюка. Тоді він відв'язав

від санчата велику сокиру і став рубати землю. Щоб ми не померзли, він порадив нам рухатися, відкидаючи від могили грудки мерзлої землі, яку він, вибиваючись із сил, вирубував і викидав заступом.

Почало вже сутеніти, коли дід Яків завершив видовбувати більш як півметрову яму. Залишилося лише опустити в неї домовину. Дідусь від'язав від санчата мотузки й задумався. Помовчавши й каже:

– Дітки, збігайте-но он до тієї хати й покличте сюди когось із дорослих.

На наше щастя, у ту хату саме нещодавно повернувся фронтовик зі шпиталю. Правда, без однієї ноги, на костурі. Ми розповіли йому про причину нашого візиту і він, не довго думаючи, запитав:

– А якась шлея чи мотузок є?

– Є! – вигукнули ми наввипередки, зрадівши, що він погодився.

Додому ми поверталися вже потемки.

II

Повз нас до цукроварні возили буряки. На шляху, де були великі вибоїни, вантажівок кидало з боку в бік і з їхніх кузовів урізnobіч вискачували буряки. Таку картину ми з Милкою одного разу побачили, коли йшли на картопляне поле, аби видовбати ще з ледь відталої землі хоч кілька мерзлих картоплин. Побачивши біля однієї з ковбань буряки, ми швидко по збирали їх і хутко побігли додому, забувши вже про картопляне поле...

У своєму житті (а нам із Милкою тоді було вже по сім роців) ми нічого смачнішого від печеної буряка ще не їли. Ох, і поласували!

Наступного дня, озброївшись маленькими торбинками через плече, ми пішли на свій промисел. І так кілька днів, аби зробити хоч маленький запас.

Та одного разу, коли ми знову пішли на своє полювання, то виявили, що ковбаня, навколо якої ще вчора збирали буряки, була якимось благодійником засипана і не було жодного буряка.

Ми пройшли вздовж шляху ще кількасот метрів з надією знайти хоч декілька бурячків, та марно. Поверталися додому з порожніми торбинками.

Запасу нашого вистачило лише на декілька днів. Настав час, коли в наших шлунках, крім вареної води, не потрапляло жодної крихти їжі. Мої пальці так набрякли, що вже ледь згиналися. А Милка, як не дивно, хоч і була калічкою (у неї був туберкульоз кістки правої ніжки і вона прикульгувала), та почувалася трохи ліпше від мене.

Надворі потеплішало, сніг зійшов ручайками до річки, почала пробиватися травичка, а на городах полізла молоденька жовта лобода й кропивка. Ми наскубли того зілля, зігріли окропу й засипали до нього порізану лободу й кропивку. Коли б хоч дрібочка солі? – думали ми. Та де там!..

Сергій ФЕДАКА

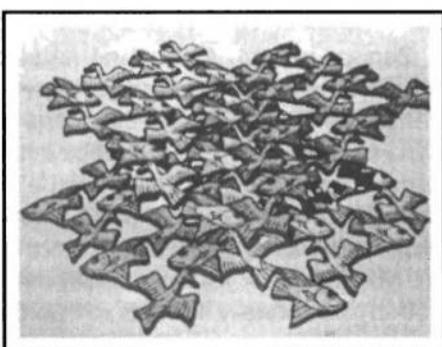
З непрочитаного листа

Сергій Федака. Сорокалітній ужгородець. Доктор історичних наук, професор Ужгородського національного університету. Історик-мієдвіст, дослідник «Слова о полку Ігоревім» та історії України періоду раннього середньовіччя. Автор монографій: «Від старого Володимира до нинішнього Ігоря» (1998), «Герої «Слова о полку Ігоревім» (1999), «Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів. XII століття» (2000), «Міста і землі княжої України-Русі» (2002), «Літописні джерела з історії княжої і козацької України-Русі» (2003), «Труди і дні Карпатської України» (2004), «Августин Волошин. Коротка біографія» (2005), а також численних (більше тисячі) наукових та науково-популярних публікацій з історії, політології, літературознавства, мистецтвознавства, культурології у наукових збірниках, колективних книжках та періодиці України, більшого і далекого зарубіжжя. Як журналіст – політолог-глядач газети «Фест», активний співробітник газет «Ужгород», «Срібна Земля», «Новини Закарпаття». Його поетичні книги «Дороги кохання» (2004) та «Окрушини дзеркал» (2004) «Дукля» представляла у свій час в рубриці «Україна видає» – за них закарпатською організацією НСПУ одноголосно прийнятій до Спілки.

Щойно в Ужгороді вийшла книжка новел Сергія Федаки «Яблуко від Єви». Це твори про людську нереалізованість, пошуки самого себе, роздуми про те, як зберегти почуття гумору і в горі, і, особливо, в радості. Парадоксальність повсякденного життя, внутрішня суперечливість людської природи – головна тема новел.

Где бесстрашная свобода
Нам, как смерть, была сладка...
Д. Самойлов.

...те дивовижне, солодко-терпке почуття свободи, яке відчули ми з тобою, опинившись у ніші абсолютної тиші посеред повсякденного навколошнього гармидеру. Тиші, в якій було чути тільки наші серця. Світ політики, обридлих інтриг, невідчуваючої боротьби за існування залишився десь там, за дужками, у тривимірному просторі, і ми не зважали на нього зі свого четвертого чи п'ятого виміру, заклопотані лише одне одним. Наш егоїзм удвох якось вистрелив нас зі dna моря жи-

тейського – аж над хвилі. Дві летючі рибки, що надто сильно розігналися, на якісь секунди були виштовхнуті невідомими нам законами із води і кілька секунд пролетіли у повітрі. Це відчуття вільного польоту сп'янило сильніше від усього попереднього досвіду. Я пережив солодкострахітливе усвідомлення, що, виявляється, до тебе майже нічого не знав про життя. Те, що називав раніш оцим словом, виявилося тільки одним закапелком дійсності – далеко не найдостойнішим.

Я ніколи не був таким вільним, як тоді, коли залежав від тебе. Після виснажливих десятиліть, коли шукав власне «его», тоді удвох я нарешті відчув себі самим собою і водночас став вільним від самого себе. Я зумів побачити себе збоку. Твоїми очима. Тим поглядом, який ми вже не ділили на твій і мій. Це виявилося доволі цікаве і практично незнане мною створіння. Не без талантів і не без комплексів. Але найцікавіше було спостерігати за ним у процесі розвитку. Якесь казкове зростання вмінь і здібностей – не днями, а годинами дарувало додаткову насолоду від власної свободи. Здавалося, що неможливого не існує, що наша воля – це краплинка волі світової, що досить цій краплині змінити свою течію – і за нею посуне весь океан.

Зрештою, що нам було до океанів і галактик? Ми були вільними від будь-якої заздрості чи фобії, бо носили у собі цілий світ. Ми відчули себе деміургами і пізнали найвищий різновид свободи – свободу творчості. Матеріалом для нас стали ми самі. Ми формували одне одного за власним образом і подобою, давно вже не розуміючи, де хто. Ти з подивом виявляла, що переймаєш мої жести, а я – твою міміку. Ти із сміхом копіювала мою похмурість, я заражався твоєю веселістю. Ти прагнула за якісь тижні пройти тими шляхами, які я долав ціле життя, і ми не бачили в цьому нічого неможливого. Я купався у свіжості твоїх почуттів, мов у молочній купелі Горбоконика. Ми з захопленням відкривали у собі все нові й нові риси – наче освоювали нову комп'ютерну програму, в якої виявилося стільки не задокументованих можливостей. Ми навмання натискали різні кнопки і цілі їхні комбінації з неповторним азартом першовідкривачів. Ми вивільнювали одне в одному усе нові здібності у марному бажанні-небажанні дістатися нарешті Геркулесових стовпів. Творчість тисяч діячів світової культури, композиторів «Шанелі», безвісних меблярів, шукання наших предків – усе виявилося увертюрою до нашої зустрічі. Ми черпали з минулого усе, що тільки трапляло під руку, і прикладали одне до одного. Вмочивши руки у такі глибини власної спадкової пам'яті, про які і не підозрювали, ми ліпили своїми руками самих же себе.

Ми розуміли, що летимо не знати куди, ні за що не чіпляючись, ні на що не розраховуючи, не сподіваючись. Ми були вільними від умовностей і законів повсякденності. Здавалося, що перед нами відступив навіть сам час. Він став якимось пластиліновим і цілком корився нам, а ми бавилися ним, мов дітлахи. За одну годину ми проживали сотні життів, побувавши у десятках епох на всіх континентах. Ми змінювали сюжети світової історії і долі улюблених персонажів. Ми були водночас усіма людьми, яких знали і про яких тільки здогадувалися. Без перекладу розуміли спів птахів і хлюпотіння річки, блиск зірок і запах лісових квітів. Бо цілий світ мовив тільки про нас. Він був нами, а ми були ним.

Мені, звичковому раніше, до «нашої» ери, жити за жорсткими графіками, українською раціоналістично, стало вже байдужим усе, що не стосувалося тебе. Такого просто не існувало. Я звільнився від усіх примар, котрі гризли мою душу – себелюбства і марнослав'я, заздрості, зневіри, тривог за майбутнє, страху, що не встигну ускочити на підніжку останнього вагона. Зараз мені дивно згадувати, що усе це колись могло непокоїти. Твій дзвінкий сміх випадовав усе нице в моїй душі і відкривав мені справжнього мене самого. Ти вірила у мене так, як ніхто до того, а я не смів обманути цих сподівань. Я немов уперше учився ходити і шалів від усе нових виднокраїв свободи, котрі відкривалися з кожним кроком.

Ти і сама дивувалася собі, тій легкості, з якою усе складалося. Доля підігривала нам, куди б ми не виrushали – усюди чекала зелена вулиця. Нам фортунило набагато більше, ніж п'яницям чи дурням. Випромінюваний тобою дух свободи створив навколо нас якусь захисну оболонку, об яку розбивалися усі проблеми, котрі вирішувалися самі собою, досить було нам лиш зробити найменше зусилля для цього.

Відчуття взаємопризначенності штовхало нас щораз на нові і нові дивацтва і милі дурнички, через які свобода бути собою поставала у все нових і нових ракурсах. Пам'ятаєш, ми склали цілий список екстравагантностей, які ще належало пережити? Ми збилися на п'ятому десяткові і просто перейшли до його реалізації. Тоді у ньому ще не було найбільшої дикості, яку лиши можу уявити – лишитися поокремо. Ми випадково натиснули якийсь «Delete», навіть не підозрюючи, що у цьому найвільнішому із світів ніхто не перепитує двічі і не просить підтвердження команд.

Я не знаю, як нам вдавалося пересуватися поміж іншими людьми і не зіштовхуватися з ними. Я бачив лише твої очі і чув тільки твій голос, який замінив усі звуки буття. Здається, перехожі самі розступалися перед нами, розуміюче посміхаючись, – мов морські хвилі перед Ісусом Навіном, котрий теж вів свій люд до свободи. У тому віртуальному світі, який ми розбудували, було царство абсолютної свободи. Подібно до пірнальників за перлами, ми мусили час від часу підійматися нагору, аби хапнути ковтак повітря і шмат хліба. Але далі мерцій назад, у єдине вже прийнятне для нас середовище, де ми тільки і почувалися вільними.

Вільним людям нічого не лишається, як ставати сильними, оскільки тільки сильні здатні витримати свободу. У неволі затишніше, ситніше, звичніше. У світі свободи ніколи не знаєш, що буде з тобою наступної митті, яке ще випробування доведеться пережити. Треба цілковито вірити одне в одного, щоб наважитися на таку свободу. Любов дає свободу, свобода дає силу і мудрість. Кінець кінцем, усі ці чотири поняття означають одне і те ж.

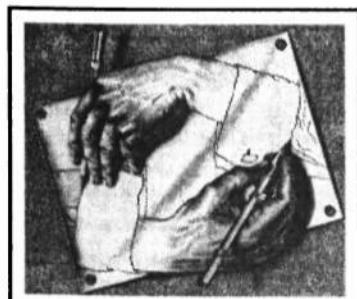
Зате свобода і справедливість рідко здоровкаються одна з одною – зарадто напружені стосунки між ними. Перша дарує весь світ, але нічого не обіцяє. Життя у ній може бути фантастично-яскравим, але коротким спалахом. Втримаєшся на плаву – матимеш все, потонеш – туди тобі і дорога. Друга ж ніколи не дасть тобі померти, все буде правильно, як книжка пише, щодня – гарантована миска баланди (чи черепахового супу – яка різниця!). Я широ поважаю соціалістів, зараз вони дуже близькі мені політично. Але ідеологічно рідними мені є ліберали – якою б безпорадною не

була їхня нинішня політика. У реальному житті, яким ми з тобою знахтували, постійно доводиться шукати компромісу – між політикою й ідеологією, між дійсністю і реальністю, між негайністю і поступовістю. Що б ти не казала, ти маєш значно лівіші погляди від моїх. Ти довго вагалася і врешті-решт обрала справедливість, я лишився зі свободою. Цього разу – свобода не задля, як було раніше, а свободою від. Свободою від тебе. Тільки чи буває свобода від? Це уже вино, яке перетворилося на оцет. Справжня свобода – це свобода для, а не від, свобода за, а не свобода проти.

Тому моя свобода – волого-гаряча, як твої губи; заклична, як твої долоні; мінлива, як твої настрої. Моя свобода набагато конкретніша від клавіш, яких зараз торкаюся, від годинника, що цокає на руці, від гудіння системного блоку. Моя свобода у знанні про нас двох. Аби розгорнути до кінця цю інформацію, забракне усіх ресурсів Інтернету, але вона незображенним чином присутня у моїй свідомості. Вона обіцяє мені вічну свободу. Свободу бути собою. Тобто з тобою. Оскільки тепер це одне і те ж.

Людину, яка скуштувала наркотик свободи, можна знищити, але вже не можна перетворити на раба, примусити змиритися з неволею. В такої людини змінюється все, вона вже не з плоті і крові, а з проміння і пісні. Куди можна замкнути гірську луну чи спалах блискавки? Обпалений пізанено з тобою свободою, я вже навіть не пробую повернутися у той доісторичний світ, де не було ні тебе, ні її. Геракліт мав правду. Не можна двічі увійти у самого себе. Коли річка вже розлилася, вона повертається до старого русла зовсім іншою – з досвідом свободи і безмежною вірою у себе.

Мудрість приходить із втратами, розуміння свободи – із неволею. Кожному дається рівно стільки страждань, скільки він здатен витримати. Моя свобода – це усвідомлена необхідність бути з тобою, а задля...

*Коли беру до рук пензля,
то відчуваю себе якось
набагато сильнішим*

ПОРТРЕТ

Не те, що сильнішим, це неправильно. Як би це його сказати... ну, можу більше, ніж так, у звичайному житті. Це от порівняти можна з таким. Людина літати не вміє, але уві сні літає інколи. Так от, коли я пишу – це ніби уві сні, де навіть літати можу. Я тоді і говорю легше. Слова якось самі на язик ідуть. Не треба їх шукати-добирати, як то звичайно доводиться. Я рідко малюю з уяви, а оце захотілося. Щось таке юне, задерикувате. Ще життям небите. Щоб очі велиki, мов жаринки. Ну, як у мене колись, тільки ще кращі. Очі з перспективою на ціле життя. Очі, у яких ще відобразяться усі красоти світу. Які зможуть побачити усе те, що бачили мільйони людей, але зовсім не так, як інші, а по-своєму. Це будуть очі геніального художника. Із тих, що народжуються раз на століття. Які

думають фарбами і лініями. Чий погляд проникає крізь сутність у явище, крізь контури предмету – у його структуру, крізь риси обличчя – у думки людини. Як сталося зі мною отоді, коли я вперше кілька діб не відходив від мольберту. Якби мені хтось раніше сказав, що таке буде, я б не повірив. Не повірив би, що таке взагалі буває, а що зі мною – то й поготів. А таки було. А потім все частіше і частіше. Тяжко тільки найперші сто років. А потім тебе закрутить-понесе, і ти тільки знаряддя, яким рухає сам всесвіт. А оцей ще не знає цього. Йому тільки належить відкрити цей запаморочливо солодкий дух творчої могутності, той автоматизм, коли руки спершу роблять, а розум вже услід за тим осмислює. Коли картина пишеться сама собою, а ти і сам не знаєш, яким дивом причетний до неї.

Ну і дідок у мене виходить. Шалений якийсь. Не приведи Господи, я сам колись таким стану. Погляд у нього якийсь нелюдський. Але класний. Ніби втягує у себе. Туди, у картину. Добре, хоч не пропонує в карти зіграти. Бо погляд типового шулера. Дівчаткам такі подобаються. І скільки ж у нього тих доль поламаних за плечима? Дідок колоритний. Погуляв на своєму віку – кожному б так! А сам явно із мовчунів. Тих, що своєю удаваною косноязикістю прикривають небажання говорити. Що кожне мовлене до них слово навічно записують у пам'ять, а потім аналізують так прискіпливо, мов спецслужба якоїс невеличкої країни, котрій більше займатися нічим. І на кожне слово у них по два-три сценарії. І від того, що усередині стільки усього накопичується, то із нього аж флюoresценція якась б'є, хоч і не говорить нічого. Не дідок, а сом підколодний. Тільки дай слабину, учепиться намертво у тебе – і під воду, до себе.

Ой, далеко піде хлопчина. Він, здається, мене самого бачить наскрізь. А то єдине, чого я сам ніколи піznати не міг до кінця. Далеко таки піде парубок. Якщо не зіп'ється. Чи взагалі не одружиться, не дай Господи. Та про що то я? То ж усього лиш портрет. А я йому зараз тут тонкіші риси зроблю, а отут – напівтінь, чортяці. Ех, мені б отакі очі! І оту дурість його неусвітню, що з цих очей бринить. Нахабства йому побільше, хоч і обернеться воно проти мене ж самого. Але хай! Утну тут щось таке, чого мені завжди бракувало. Ой і можу ж! Тобто сам не можу, але коли от оцьому – то запросто! Бо що він із усім своїм потенціалом – величезним, але нереалізованим – переді мною. Ще не знати, чи реалізує щось цей лежачий камінь. Гарячий камінь. Камінець-смарагдик. А мені вже що! Поле перейдене. Нічка була видка. Як у цього в очах.

Діда зовсім понесло. У нього навіть борода почала куйовдитися. Зараз почне смикати з неї, мов Хотабич. Теж мені чаюдій-затійник з дитячого санаторію. Треба йому серйозності в очах додати. І якогось благоліпія. Все ж не карикатуру роблю. Дипломна робота. Хвилин п'ятнадцять мусить побути ексгібіціоністом перед цілим натовпом. Не все ж йому роздягати. Будуть і його колись. Якщо він там сам не гаркне та не почне комісії цілу лекцію читати. Бо з нього стане. Чи гамівну сорочку йому домалювати?

Ага, ще кляпа до рота мені встав! Щеня ти зінське! Але обламувати його не можна. Тих гладеньких портретиків уже по всіх салонах пиликою припадають. А я хочу саме такого орангутана нової доби. Майбутнього хазяїна життя, котрого воно так обламає – аж до самісінського не хочу. Але це потім. А зараз хай собі! Бо тільки після таких обломів воно колись перетвориться на мене. І проживе мое життя наново. Не краще, але і не

гірше. Просто інакше. І напише кінець-кінцем зовсім вже відірваного, хто продовжить його самого. Бо не всім дано продовжуватися у плоті – лишені в образах.

Ну що, дідок потягне. Не мусить бути цілком прописаний. Дуже добре – теж недобре. Пора і пива випити!

*I які ж вона
сипле
компліменти!*

АДАМ І ЄВА У ЖМЕРИНЦІ

Це до мене, чи хтось там з-за плеча визирає? Та ні, та я не та-кий. Я взагалі-то навіть трохи красиць, але з першого погляду того не роздивитися. Мене треба добряче до роту набрати і повільно по-жувати – рік-другий-десятий. Отоді вже мене жінка оцінити може. А це – просто аванси. Але приемні, слід визнати. Боже, як давно я їх не чув. Здається, тоді ще звірі говорили, коли отаке у моїх вухах було. І як же останню з тих звіринчиків звали-величали? Ех, пам'ять-пам'ять. Чи тоді ще навіть звірів не було, лише вітер віяв над безлюдною твердю та водами морськими. От якась вітерина і навіяла. А голос у вітерини був зовсім, як у неї зараз. Боже, який голос! То дзвін дублонів, то срібні струни. Підточить будь-яку скелю – крапелькою, крапелькою... Планету на друзки розколе, бо все в резонанс вступить і хилитатися услід за ним почне. От таку би прес-секретарку нашому президентові. Таким голосом тільки би про щорічне зниження цін повідомляти, про неухильне зростання реальних доходів, про зміцнення чоловічої сили і жіночої звабливості, про територіальні прирошення неньки України, он Каліфорнія проситься до нас двадцять восьми регіоном, навіть без усякої автономії, а їй у спину вже Арабські Емірати дихають... Вірю, вірю, як маля у казку. Бо такий голос і триденний мертвець почує. І ламбадою відповість. Ла-ла-лала... Задля такої форми жодного змісту не шкода. Усі скарби світу з-під землі та з-під води видобуду, аби лиш він не стихав. І про що це вона? А, про оце...

Господи, і що то воно таке недовірливе. А з виду нібички пристойне. Тільки-но причмулене якесь. Колись був інтелігентним чоловіком. Он постава пряма, руки гарні, пальці ніжні. Ніби не нахабний. Не трудяга, але й не жлоб. А потім... Так наче летить кудись догори ногами і беркицається. І

руками махає – як млин при мінливому вітрі. Ніби і хоче, і не хоче. Та нічого вони вже не хочуть. Розучилися. Фантазії – тільки на цей вокзальний буфет із розпашілою водярою. Ну і «сладкі вадічки». Так і життя усе – між гірким і нудотно солодким, між київським і харківським, між львівським і чернівецьким. Між небритими і непрасованими. Затягані тренікі і ці маечки з дебільними написами, що не знати як обтягують іхні акваріуми з пивом. От і втвокмачай їм. Бо як же без них? Ну що, ведмежатко замріяне, надумало щось?

І нащо воно їй? От загадка буття! Не те що усякі дрібнички типу структури речовини чи природи часопростору. За нею точно якась історія. І не стане тобі, брате, цілого життя, аби то збегнути і по-своєму відредакувати. Як ти то любиш. А життя і немає. Є лише якась хвилина. Чи мо', кинути усе і лишитися тут – у цьому голосі-океані, на атолових його островах з вічним літом, екзотичними рибами, раєм Гогеновим тайянським, з цими апельсинами чи манго, чи що воно там? І прожити чуже життя, котре і виявиться по-справжньому твоїм. Бо твоє власне – як підрядковий переклад з бозна якої мови. Чи і не з мови, може, а якогось шуму атонального. А могло б бути, як цей голос, відлитий із сонця, у хмаринках остуджений. А комусь же він явно у печінках сидить. І деренчить у вухові гірше від залязяччя заіржавленого. Чи то я таки перебрав учора?

О, вже в очах щось блиснуло. Вступає в контакт із зовнішнім світом. Прогрес. Точно – згадує щось життєво важливе. Ну, давай ще одну спробу. Ти ж єдиний на дистанції. Повертайся до реальності, де, крім перегару, існують ще й інші запахи. Зокрема, запах грошей. Запах бажання. Запах обміну. Ну. Ти – мені. Я – тобі. Усе чесно. І просто, як двері. Хоча ти швидше через вікна лазиш, а не дверима простуєш. А очі ж бо які! Якби ж хоч не так залити, то десь навіть і симпатичні. І що воно у тебе не склалося так? Харчуєшся, мабуть, там чіпсами та іншою гидотою свій основний продукт загризаєш. Від землі відірвався і забув вже, як воно усе пахне – оте, що без нітратів та пестицидів. Хоча, коли чесно – то де їх зараз немає? Особливо між людьми. Спершу солодко, а далі така отрута, що плюватися хочеться. А вже не виплюнеш. Бачили очі, що купували. Добре, хоч у тебе зараз не дуже бачать. Бо побачив би і синці у мене під очима, і плаття заношене, і долоні у подряпинах. Ну, то ще півбіди. Головне, щоб не бачив, що тут два яблука побиті скраю. Хоча ніби не вередливий. І на мене дивиться більше, ніж на яблука. А оце дарма. Все ж про них мову ведемо. Хоча у чоловіків все не як у людей: шлях до серця через шлунок, а до кишені – через вуха. Та з тобою, котику мій облізлий, треба ще лагідніше. Тільки б не перебрати. Бо щось лягають мої слова на твої старі дріжджі, і погляд у тебе ще дебільніший стає. А ти ж мені платоспроможним потрібен. При тверезім умі і добрій пам'яті. Бо воно хоч не заповіт складаємо, а все ж який-не-який контракт-гешефт намічається. Чи до тебе ще не дійшло, слоненятко примуржене?

Сирена, сирена справжня. Торгує надіями, мріями, ілюзіями. Смаком до життя. Не смаком, а смакотою. Солодощами-ласощами замежними. А платити... Та хоч і самим життям заплатити не шкода. Це поки воно не дорогое тобі було. А от її побачив – і нібечки й власне життя ще на щось згодиться. А так – віддав би. Йі віддав би. Але так, щоб і самому жити. Бо коли є вона, то навіть помирати не обов'язково. Нічого не обов'язково, крім того,

щоб із нею бути. Бо бути – це значить тільки бути з нею. Хіба те слово може якийсь інший смисл мати? Та й хіба існують якісь слова? Окрім тих, що вона зараз говорить. Більше не існує нічого. Ні мене, ні проблем моїх, ані життя під укіс пущеного, ні світу цього гемонського, де лише нажива і гра випадковостей. Де стрибаєш кулькою по рулетці і ніколи сам не знаєш, на який номер випадеш, якого коника викинеш. Хоча вже знаєш – найчастіше випадає зеро, і доля-круп'є згрібає все собі байдужою лопаткою, поки та лопатка тебе самого не загорне. І сидиш цілими днями у добровільно-примусовому затворництві, у власній замкнутій конурі своїй при тъмняному свіtlі однієї лампочки у розкішній люстрі кришталевій, бо всі інші давно перегоріли. І харчуєшся вже не продуктами, бо давно усе підчистив, то ж їси тільки самі запахи-спогади. Зате п'єш якийсь реальний шмурдуляк з синього келиха венеціанського скла, котре дзвенить так, як її голос. А пити б мені той голос – не напитися, роками-тисячоліттями, від протерозою до кайнозою і назад, і так кілька разів. Такий голос, що руки самі тягнуться торкнути його і обмацати найдальші закапелки, і обтекти його долонями, і щоками, і язиком, і чуттями, і мислями, і життям усім своїм огорнути, як шубою соболиною горностаєвою, аби лиш він не застудився ніколи, аби ця мадонна Леонардова наші три виміри не покинула. Де ти, Місьюсь? Я вже йду.

Ну, нарешті. Наважився. Зайчику ти мій клишоногий. Та воно ж найкраще від похмілля. По собі знаю. Аби ж ото і від любовного похмілля так просто було. З'їла, холодною водичкою запила, і все – як рукою. А насправді воно – поки наступного разу не нап'єшся, то не відпустить. Та з кожним разом все гіркіше і гіркіше. Може, то я одна така, що усе через пень-колоду. А може, то не у мене однієї так. Бо хто ж правду скаже? Кожна з нас хоче, аби думали, ніби в неї краще за всіх складається. Аби заздрили. А найбільше, аби сама собі заздрила. І ото робиш спробу за спробою. І сліпо віриш, ніби наступного разу буде вже не вода калюжна, а щось солодке. А в результаті – спиваєшся гірше, ніж ти отим своїм. І хто із нас нещасніший – не знати. Бо я таки сильніша. І тобі цього не покажу. Краще помрій, може справді тобі легше стане. Ти просто відвертіше виглядаєш із поглядом своїм невидючим, а все одно голодним. Голодним-холодним – он як тебе вже трусить усього посеред липня. Ну, заплатив – то іди. Нашо ти іще мені здався. Всі ви однакові. Хто б ото міняв пень на колоду? Оно й провідник тебе гукає. Почвалало таки. А ти чого хотіла, дурна?

* * *

Поїзд відійшов. Яблука пахнули на все купе – її медовим голосом. За вікном пропливали останні бабці і дівчата з рибою і хлібинаами. Які так і не розломилися.

ПУБЛІЦИСТИКА

Микола НЕВРЛИЙ

ШТУР І УКРАЇНА

Опрацювати цю тему збирався Д. Чижевський (1894-1977) ще 1931 р.¹ Про свої зацікавлення Людовітом Штуром (1815-1856) згадує вчений і в листі до В. Сімовича з 1934 р.: «Хочу обробити працю про Штура (сила невиданого матеріалу)».² Рік перед тим Д. Чижевський побував два тижні у Словаччині, де в архівах Матиці Словацької в Турчанському св. Мартині переглядав штурівські матеріали, про які захоплено пише до Праги тогоджному редактору «Праць Високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова»: «Сила цікавого! Хочу дещо видати».³ Наслідком цих відвідин була об'ємна праця Д. Чижевського «Štúrova filozofia života» («Штуррова філософія життя»), яка 1941 р. вийшла книжкою у Братиславі. З невідомих мотивів, а найімовірніше через несприятливі еміграційні умови й часті зміни побуту, вчений задуману працю «Штур і Україна» так і не написав, що доводиться вельми жаліти, бо ж ідеється про відношення до України лідера словацького національно-визвольного руху, будителя, кодифікатора словацької літературної мови, поета, вченого, публіциста, постать всеслов'янського значення.

Перші відомості про Україну Л. Штур, напевно, мав з праць Шафарика, який перший досліджував етногенез слов'янських народів, іх фольклор, мову й історію. Він один з перших визнав окремішність української мови від російської й нарекслів межі України від Карпат до Кубані. Чимало відомостей про Україну, її народ і культуру Штур мусив мати від О. Бодянського, який 1838 р. відвідав Братиславу, а згодом і від І. Срезневського, який 1843 р. разом із штурівцем Б. Носаком-Незабудовим подорожував по Словаччині. Близький приятель Штура, Б. Носак-Незабудов, напевно, оповідав йому про свої розмори із Срезневським. Чимало різних відомостей мав також Штур з тогочасної чеської й словацької періодики, в якій у часи романтизму виходило багато не тільки перекладів з української літератури, але й різних розвідок про минуле України та її населення. Посередником у цьому могла бути також польська, російська і німецька преса, якою Штур як редактор чільної словацької газети «Slovenske Národnje Novini» користувався.

Найширше й найвиразніше виявив Штур свої знання про Україну – на ті часи в Західній Європі

ще досить скупі й поверхові – та про своє відношення до неї у виразно фольклористичній праці «O národných písniach a pověstech plemen slovanských» («Про народні пісні і перекази слов'янських племен»), яка вперше вийшла по-чеському в Празі 1853 р. Присвятив її Штур сербському воїводареві Михайлові Обреновичеві (1825-1868), який в той час жив у вигнанні в Іванці біля Дунаю, де його Штур тайно відвідував. Після цієї посвяти йде вірш польського поета Й. Дуніна-Борковського «Пісні слов'янські», що його переклав на словацьку П. Келлнер-Гостинський. У виразно славофільському дусі в цьому вірші підкреслюється могутній вплив народних слов'янських пісень на формування духу кожного слов'янського народу і всього слов'янства.

У вступі до згаданої праці Штур, виходячи із вчення Гегеля і Гердера, якими словацький вчений захопився ще під час своїх студій в Галле, вважав, що кожний народ, відповідно до свого обдарування і розвитку, чимось особливим, прикметним лише йому, прославив себе в історії людства, вніс виразно свою лепту для спільноти скарбниці людства. Згідно з філософією Гегеля, він,

занурюючись до давньої історії людства, твердить, що так, як індуси прославились побудовами величних храмів, єгиптяни – пірамідами, греки – скульптурою, римляни – мальстромом, а германи – музикою, слов'яни ведуть примат в народній поезії, багаточім джерелом якої є їхній фольклор, особливо їхні мелодійні і патротичні народні пісні й перекази.

Хоч дослідник словацько-українських зв'язків М. Мольнар не вважав «за доречне аналізувати» цю Штуротову працю в своєму збірнику «Словаки та українці» (1965)⁴, зупинимось на ній докладніше, бо ж вона в Штура одна з найвагоміших і формально найбільших. Штур у ній підкреслює вплив на народну творчість природи, родинного укладу й батьківщини, де вона гартує дух народу, народного побуту й суспільства даної доби. Особливо він підкреслює моральні й естетичні вартості народної творчості, відкриває в ній віковічну тугу народу за соціальну й національну справедливість. З цього погляду ця Штуррова праця має не тільки дослідницько-наукове значення, але й виразно політичне, бо ж зродилася в добу жорстокої мадяризації, за бахівського абсолютизму. Після придушення словацького протиугорського повстання 1848-49 рр. вона пробуджувала віру в крацу майбутність малого слов'янського народу, нагадувала словакам про велику сім'ю слов'янських народів, яким належить майбутність. От саме в цьому й виявився гердеризм Л. Штура, який був і є – хоч і в інших історичних умовах – властивий кращим представникам слов'янських народів.

Ці свої твердження Штур будував на численних прикладах пісень і переказів слов'янських народів. З цього погляду цю його працю можна вважати антологією слов'янських народних пісень, які живили творчість багатьох поетів усього слов'янського, але й неслов'янського світу. Відомо, що її словацький вчений високо шанував і хотів бачити перекладеною на всі слов'янські мови. Так, однакче, з багатьох, а головно соціальних причин не сталося, хоч і так вона вийшла в сербському перекладі Йована Божковича,⁵ уривок з неї переклав галичанин Б. Дідицький,⁶ а перше словацьке видання її з'явилось в редакції Й. Шкультетті аж 1932 р. в Матиці Словацькій у Турч. св. Мартині. Є всі підстави вважати, що поштовхом до написання цього твору була Штурова відома праця першого професора славістики Мос-

ковського університету О. Бодянського «О народній поезії славянських племен» (1834), хоч словацький вчений в багатьох речах є відмінний, що стверджують сучасні словацькі дослідники.⁷ Штур глибше зрозумів суть слов'янських народних пісень, акцентував їх вплив на самоусвідомлення і національно-визвольний рух слов'янських народів.

Не менше вплинули на постання Штурової праці «Про народні пісні й перекази слов'янських племен» також Коллар і Шафарик – перші будителі чехів і словаків і всього Слов'янства. Саме їхні праці стали основою слов'янознавства й перші пробуджували любов до народної творчості слов'ян. Вчення Яна Коллара (1793-1852) про чотири слов'янські племена Штур за прикладом Шафарика критично переоцінів і поширив, доказом чого є інтерпретація й оцінка творчості не тільки тих «четирьох», але вже окремо й словаків, українців, хорватів і навіть лужицьких сербів.

Щодо поглядів Бодянського й Штура про пісенне багатство слов'ян, треба підкреслити в Бодянського якийсь пессимістичний тон щодо їхнього майбутнього, в той час як у Штура відчувається щодо цього *totaliter aliter*, тобто тон цілком інший, бадьоро-оптимістичний, зігриваючий віру в майбутнє цього скарбу слов'янської духовності.

Ця фундаментальна Штуррова праця і його погляди, висловлені в ній, стали ідейно-художньою основою словацького романтизму 50-70-х років, але мала також вплив і на інші слов'янські народи, особливо південнослов'янські. Композиція її нескладна, легко доступна для читача, що й бажав собі автор. Після досить просторого вступу, де немало уваги присвячено естетиці романтичної доби, яка викликала й певні протиріччя самого життя, йдуть численні приклади народник пісень і епіки слов'янських народів, широко коментовані автором. Саме вони й складають ядро книжки, ціро прийнятою домашньою й закордонною критикою.⁸ Наприкінці розгляду пісенного багатства слов'янських народів, що охоплюють аж 214 стор. (у третьому томі: *Ludovít Štúr, Dielo v riaťach zväzkoch. Bratislava 1955*), Штур розглядав також слов'янську епіку (легенди, перекази минулого, сказання), яка походить з того самого джерела, що й народні пісні. Згідно зі Штуром, вона пронизана пантеїзмом, природа в ній самодостатня, божественна. Штур охопив величезний ма-

теріал пісень слов'янських народів, з якого понад 40 народних пісень взяв з різних українських збірників (подає їх наприкінці). Погляди на них він ви-словив у докладних коментарях. Акцентуючи етичний і соціальний зміст, а також слов'янський дух тої чи іншої української пісні, він порівнює її з подібною в іншій слов'янській країні. Так, напр., українська пісня –

*Dub na duba poхилився,
коник на козака засмутився..,*

яку він цитує повністю, нагадує йому словацьку

*V šírom poli hruška stojí,
Pod tou hruškou tábor leží,
Všetkým pánom kone hrali,
Len milého smutne stojí.*

Тематично і «єдністю духу з предметністю» споріднена з ним й сербська, взята із збірника Стефана Караджича «Srbske narodne pjesme»

*Konj junaka ostavio
Na zlu mestu u Kosovu,
Junak konju govorio:
«Oj, konjicu, dobro moje!
Zašto mene ti ostavi
Na zlu mestu u Kosovu?»*

Подібність словацької, української й сербської пісні, згідно з Штуром, є «подихом того самого слов'янського духу». Те, що словацький вчений високо оцінює українські народні пісні за їхні багатство тонами і фарбами, мелодійність і високу патріотичність, загальновідомо. Про це свідчить теж приклад, де до сербської пісні він знайшов аж три співзвучні українські. Сербська пісня, де риба в розмові з дівчиною згадує коника –

*Dievojka sjedi kraj mora,
Pak sama sebi govorí:
«Ach, mili Bože i dragi!
Ima l'sto Šire od mora?
Ima l'sto duže od polja?
.....
Govori riba iz vode:
«Djivojko luda budalo!*

*Šire je nebo od mora,
Duže je more od polja,
Brže su oči od konja,
Sladji je šećer od meda,
Draži je dragi od brata».*

нагадує Штуроміні українську:

*Сивий коню, сивий коню,
що ти задумався?
Не маш мою дівчинуку,
що я в ній кохаєся.*

В другій українській пісні, що тут же Штур цитує, кінь над вбитим козаком сумує й сам гине з жалю:

*Oý, tri líta, tri nedílī,
Як козака в лісі вбили:
Під явором зелененьким
Лежить козак молоденький...*

Подібного змісту, – твердить дослідник, – і дальша українська –

*Умер козак, умер козак і козацька мова,
І лишився кінь вороний і ясная зброя.*

В такому плані Штур і дальше розглядає українські пісні, співзвучні етичним і соціальним змістом з іншими слов'янськими піснями. Підкреслив у них органічний зв'язок з природою, рідною землею, родиною та спорідненими з ними іншими піснями слов'янства. Особливу увагу звертає він на українські думи, які – згідно з Бодянським – порівнює з сербським геройчним епосом. «Думи українські, – пише він, – також оспівують геройство богатирів козацьких, головно визначних отаманів: Хмельницького, Нечая, Морозенка та інших, або й мужів, славних героїзмом, як, напр., Дмитра Вишневецького (тобто Байду – М. Н.), який і під час смертельних мук глузував з ворогів. Треба підкреслити, що в них більше чуття і драматизму, як у юнацьких піснях сербів. Думи більш ліричні, богатирські пісні сербів є епічно чистіші». Обидвох їх Штур величав, акцентуючи в них героїзм і патріотичний пафос.

Особливу увагу він присвячує думі «Про втечу трьох братів з Азова»: «Безмежна саможер-

твеннна любов найменшого брата до старших братів і всієї родини оспівується в козацькій думі «Втеча трьох братів з Азова», яку Штур називав перлю слов'янської народної поезії, подаючи її, хоч і в кепській транскрипції, з українського, в оригіналі (118-122).

Подібно в цілості цитує він і відому українську думу «Ой, Морозе, Морозенку!» (197-198), підмічаючи в ній жаль і смуток батьківщини за своїм легендарним героєм.

Цікаві згадки про деяких діячів української культури включив Л. Штур до циклу своїх слов'янознавчих праць. В статті «Заслуги слов'ян у європейській цивілізації» він згадує основоположника нової української літератури І. Котляревського (1769-1838), а поруч нього і Т. Падуру – поляка, який писав українською мовою (*Лірник*, *Залорожець*, *Гетьманці* та ін.), чим баламутив багатьох сучасників. Тимко Падура належить до т. зв. української школи в польській літературі (А. Мальчевський, С. Гощинський, Б. Залєський, Ю. Словацький, М. Чайковський, Є. Єнджеєвич). Особливо важлива для нас Штурова оцінка українського гетьмана І. Мазепи, який у нього – всупереч російським історикам – виступає у виразно позитивному освітленні. Інтерпретуючи Пушкінову «Полтаву», Штур пише: «В Мазепі знову бачимо старого отамана козаків, змальованого в найцирішій любові до чарівної дочки доброго Кочубея, що навіть коли б кохання Мазепи до неї було як найгарячіше, його душа була сповнена великою думою й бажанням очолювати вільне козацтво і таким чином цю найглибшу любов до Кочубеєвої дочки отаман жертвує високим цілям і своїм владним задумам. З цього бачимо, який дух його опановував, що навіть найпалкіша любов, чарівно змальована з самого початку Пушкіним, Мазепу ані трохи не відхиляла від його задумів» (у статті «Пісні Бранка Радичевича»).

Л. Штур, як бачимо, був другий після Д. Крмана, який у своєму «Itinerarium-i» (1708-1709) зрозумів задум Мазепи й зумів його правдиво оцінити. Не виключено, що Штур докладніше довідався про цього гетьмана від І. Срезневського, з яким особисто познайомився ще 1840 року під час своїх студій в Галле. «Коли Срезневський був у Галле, – пише Р. Бртань, – написав на прощання Ренельзові, другові Штура, коротенького віршка:

Ой, прийшов козак між чужії люди,
Ой, не лучче на чужині, як між своїми буде
Ой, що буде – те і буде, козак добра
не забуде.⁹

Те, що І. Срезневський, хоч і був росіянин, написав цього віршика по-українському, не було випадковим. Срезневського, вихованого на Україні, зачарованого українським фольклором, автора «Українського Альманаху» (1831) і славної «Запорозької старини» (шість випусків, 1833-38), оригінальних українських віршів і чудового знавця української мови, більшість чехів і словаків вважала українцем. Таким вважав його і Р. Бртань у своїй праці «Словаки і Срезневський» (1947), котру починає так: «Ще 1832 р. харківський професор Ізмаїл Іванович Срезневський, походженням українець, видав на 62-х сторінках збірку словацьких народних пісень «Словацкие песни», які почув у Росії від словацьких дротарів, біленькарів і олейкарів». Таке походження Срезневського Р. Бртань дедикував, напевно, з довшого побуту цього вченого в Україні та з його відомих україністичних праць.

З кореспонденції Л. Штура зі Срезневським, яка тривала від 1840-го до 1855 року, довідуємося про Штурове пристрасне зацікавлення слов'янами, особливо Росією, а тим самим і Україною. Свідоцтвом цього є лист Штура до Срезневського, який починається: «Предородий мій друже!» (Модра, 6. 6. 1855). В ньому читасмо: «Превельми би радів, коли б одержав ще Твою «Запорозьку старину», останню збірку Максимовича, збірку Метлинського «Народные южнорусские песни», Київ 1852, «Руское весілля» Левицького, Перешибль 1835, «Народные белорусские песни», 1853, «Piesenki gminne l'udu Pinskiego» Zenkiewicza, Kovno 1851, і нарешті оскільки можна – і «Україну від початку України до Б. Хмельницького», Київ 1843. Не гнівайся на мене, що Я Тебе такими справами турбую. Навзасім і я Тобі вдячно надішлю все, що в нас важливішого вийшло. Можливо, що й ми візьмемось до якоїсь літературної діяльності, вирвемось з нашого животіння, болючого всім і кращі часи згадуючи. Вірю, що Сахарова наш милий Ганка знову позичить».¹⁰

Історик, філолог і ботанік М. Максимович (1804-73), поет і фольклорист А. Метлинський (1814-70), філолог і публіцист Йоз. Левицький

(1801-60), етнограф і фольклорист П. Лукашевич (1809-88) і сам адресат цього листа І. Срезневський належать до першої хвилі українського романтизму, котра охопила не тільки Україну, але й відбулася у творах російського (Рильєва «Войнаровський», Нарежного «Бурлак» і «Запорожець», Пушкіна «Полтава»), польського (Чайковського «Вернигора» і «Повісті козацькі», Гощинського «Дума про Косинського» і «Тарасова могила»), але й європейського романтизму (образ Мазепи в творах Вольтера, Байрона, Гюго і Готшала). Найсильніше виявився український романтизм у київському таємному Кирило-Методіївському Братстві (1845-47), програмою якого було знищенння не тільки кріпацтва, але й самодержавства, замінивши його вільною федерацією незалежних слов'янських народів. Батьком цієї програми був історик М. Костомаров (1817-85), син російського поміщика й української кріпачки, автор 3-томної монографії про Б. Хмельницького Й Мазепи. Він твердив, що в трагічній історії України виявився вільнолюбний дух українського народу. Тони й фарби, але й оптимізм українського романтизму, вдячно відізвались також у творіннях Беттовена (четвертий квартет, у якому чуємо бойову козацьку пісню «Засвистали козаченки»), Брамса (мелодії «Баламуто, вийди з хати») і Ліста («Мазепа»). Останній гетьман України Кирило Розумовський (первісно козак Розум з Полтавщини), фаворит царівни Єлизавети, познайомившись у Відні з Беттовеном, співав йому зворушливі українські пісні.

В «Історії королівства польського» Бандтке зацікавила Штура, згідно із згаданою працею Р. Брттянія, – допомога козаців полякам у їхніх війнах з турками і москалями. Зворушило його 60 переслідуваніх за віру, його серце було на боці козаків, особливо Б. Хмельницького. Серце за козаків було також у Мадзіні. Глибші відомості про Україну, її історію й народ одержав Штур від І. Срезневського, з яким був настільки знайомий, що з ним спілкувався на ти і присвятив йому 1842 р. вірша:

*Na břehách šírych Dunaja sivého
O Slovanstve sme sobě mlívali,
A ruka v ruce na kraje Tvé rodni,
Na siné vody Dněpra zpomínali.*

*Uzřeš ty vody dosti skoro, Bratře!
Po jejich břehách zas budeš choditi.
Daleko Dunaj od Dnepra siného,
Než o Slovanstvě vždy budem mysliti.*

Наприкінці цієї широї присвяти читаємо: «Bratru svému Izmaeli Ivanoviči na břehách Dunaja r. 1842 dne 7 kvetna. Psal na památku Ľudovít Samuelevič Štúr».¹¹

Те, що тут згадується український Дніпро, як приятель словацького Дуная, теж не було випадковим. Шануючи праці Срезневського про Україну і його виклади в Харківському університеті, який був осередком першої хвилі українського романтизму (другим був Київ з його Кирило-Методіївським Братством), західні й південні слов'яни вважали Срезневського українцем. Про це свідчить дедикація Л. Челаковського І. Срезневському:

*Bud zdrav a šťasten, Ukrajinský druže!
A sudbou-li na poli života
Kdy v trminách Tvůj krok se zamotá,
Vykveť se z nich vždy Tobě vonné růže!*

V Praze 21. Dubna 1840.

Думаємо, що професор Харківського університету, натхнений українофіл І. Срезневський оповідав чехам і словакам насамперед про Україну, яку інтимно знов і полюбив. Зацікавлював їх наїздами козаців на Стамбул, бурхливим життям Запорозької Січі, яка була першою слов'янською демократією, про Дніпро та ін.

І штурівець Б. Носак (псевдонім Незабудов), з котрим І. Срезневський подорожував по Словаччині, також бачив у ньому не тільки славного вченого, але й представника свободолюбної України, про яку ще читав у козацьких повістях Мих. Чайковського. У своєму вірші, присвяченому І. Срезневському, звертається до нього, як до брата:

*Bratře! Po skalinách ohromných Kňvaně
My s věträmi jeho dolů sme leteli.
Hledice na plesa me květnaté stráně
O rozmilé vlasti oba sme mysleli.
Ty si v útěše své sladce se usmíval,
Neb nad zpěvným Dněprem břehy prokvitají:
Moje vzdechy vítr křídly tam zavívá,
Kde moji rodáci pod jarmem plakají.*

*A ve prudkém hvizdu šuměl len a šuměl,
Jakby i Tobě i mně porozuměl!
Aj! Ty s ním poletíš k vofné Ukrajině,
Já s ním budu pěti v křívánksé dolině;
Smutnou já zapívám písnič i veselou
Tobě a Slovanstvu přeje duši celou:
Až jednou přestanu pod Tatrou zpívatí,
A nad hrobecm vitr bude mým stonati!*

Na památku Bohuslav Nosák, 10.6.1842.

В архіві І. Срезневського збереглось аж 220 листів від його чеських і словацьких друзів, включаючи 9 листів від Л. Штура. В листі з Братислави 8.4.1843 р. Штур йому пояснює, що в Татрах знаходимо майже всі слов'янські нариччя. Українське – на Земпліні і в Ужгородській жупі. «З цього погляду назавв би Татри, – констатує Штур, – серцем Слов'янства». В листі з Відня 15.12.1850 р. Штур радіє з придушенням мадярського протиавстрійського повстання й вітає прихід російських військ, бо ж «почали здійснюватись слова пісні «Їхав козак за Дунай, казав дівчині прощай!». Наприкінці Штур сердечно вітає панів Надеждину, Панова і Чижова, з яким познайомився особисто.

Про пошану й любов чехів і словаців до «Брати з Дніпра» свідчить понад 40 зворушуючих присвят від них, публікованих Р. Бртаньюм у «Слов'янському збірнику», МС, 1947 р. Українці особливо вдячні І. Срезневському за його щирі і правдиві відомості про Україну, поширювані між слов'янськими братами на Заході. Про це свідчить не тільки його багата кореспонденція, але й щирі присвяти йому рід чехів і словаців, а також і наші домашні матеріали.

Те, що Штур рідко вживав назву Україна, український і п., а значно частіше тогочасні етноніми русини, малороси, руські та ін., треба вважати за данину часу, бо ж тоді українські землі належали до двох монархій: східні були підвладні царській Росії, де українці офіційно називались малоросами, а західноукраїнські (Галичина, Буковина і Закарпаття) належали до Австро-Угорщини, де українці називалися русинами, руськими чи навіть руснаками.¹²

Свідченням того, що Л. Штур прихильно відносився до українців є також його публіцистичний виступ проти мадярської газети «Pesti Hirlap», яка 1846 р. в 625 числі напала закарпатських ук-

раїнців і образливо назвала їх «Rusznyákok». На закід цього органу, що буцімто словаці бажають, щоб русини визнали словацьку мову за свою рідну, Штур рішуче відповів, що це неправда, що «у них є своя русинська чудова мова. Це, здається, хтось інший хоче, щоб русини відкинули свою рідну мову за рахунок іншої», – відповідає мадярам Штур.

Значно ширше ці проблеми розглядає в своїй студії «Штурівці і Закарпатська Україна» відомий словацький україніст М. Мольнар.¹³ З неї довідусьмо, що Штур в своєму «Орлі Татранському» 1845 р. опублікував «Листи з незнайомої землі» свого сподвижника Богуша Носака-Незабудова, написані під впливом «Подорожі по Галицькій і Угорській Русі» Я. Головацького. «Листи» Б. Носака-Незабудова – це його автентичні спостереження з подорожі по Закарпатті, яку він здійснив на пропозицію Штура, який хотів, щоб його другі пізнали життя і працю найближчих сусідів Словаччини. «Орел Татранський» закликав закарпатських українців передплатити альманах «Вінок русинам на обжинки», що його видавав для пробудження своїх земляків Яків Головацький, який не тільки листувався з чеськими й словацькими діячами, але з деякими був і особисто знайомий (найкраще з Я. Колларом). Штурівська преса закликала також закарпатських українців придбати свою друкарню, посилати своїх дітей до рідної школи та ін. Як бачимо, штурівці допомагали пробудженню Закарпаття, яке тоді було в полоні мадяризації й москофільства.

Оскільки життя західних українців, які перебували зі словацями в одній державі, було більш менш відоме, то все те, що відбувалося тоді в Східній Україні, що була поневолена царизмом, яку словаці знали переважно з фольклору і скучих літературних уривків романтичної доби, було їм невідоме і часто незрозуміле. Це тим більше тому, що Росію вони бачили гомогенно і ще донедавна дивились на неї через російські окупляри. Жорстока мадяризація, природно, викликала в них русофільство й тому воно тоді було явищем прогресивним. Росія була тоді єдиною слов'янською державою, володіла великою територією, мала не тільки багату літературу і науку, але й могутню мілітарну силу. Саме тому словаці, довідавшись, що в Києві 1847 р. арештують професорів Київського університету за їхню

участь у якомусь славофільському товаристві, були ошелешені і занепокоєні, думали, що ці професори та інші діячі «з Малоросії» були покарані за панславізм¹⁴, який тоді Росія щедро пропагувала між південними й західними слов'янами, з метою їх поступового приборкання. Те, що в царській Росії були поневолені «домашні» слов'янини – українці, поляки й білоруси, словакам не було відомо. Те, що в Сибіру мутилися на каторзі українські і польські революціонери, царизм перед світом затаював. Аж значно пізніше словаки довідались, що всі ці арештовані «за панславістичні прямування» були членами таємного славофільського Кирило-Методіївського Братства в Києві (1845-47), ядром якого була еліта тогоденної української інтелігенції (історик М. Костомаров, письменники Т. Шевченко і П. Куліш, математик М. Гулак, поет і перекладач О. Навроцький, фольклорист О. Маркович та ін.). В програмі братства закликалось до повалення самодержавства, ліквідації кріпацтва, до рівноправності слов'янських народів і утворення вільної федерації слов'янських народів. Братчики намагались нав'язати зв'язки з іншими поневоленими слов'янськими народами, посередниками між якими були полтавський історик і публіцист М. Рігельман і урядовець Ф. Чижов.

Правду про Кирило-Методіївське Братство, яким Україна зrimо вписалася до Весни слов'янських народів, царизм довгі роки приховував перед світом. Тільки завдяки гласності, проголошеної М. Горбачовим, почали відкриватися архіви царської і більшовицької поліції. Українські вчені не спали, їхніми заходами було здобуто з тайних архівів «III-го отделения собственной Его Императорского Величества канцелярии» величезний прецінний матеріал про братство (донесення прокуратора Петрова, протоколи допитів і зізнань братчиків, донесення кур'єрів), який став підставою Міжнародної наукової конференції про братство, здійсненої в Києві 1994 р., на якій доповідав і автор цієї праці (Словачка рецепція Кирило-Методіївського Братства). Всі ці архівні матеріали видала 1990 р. АН України в репрезентативних 3-х томах, кожний з яких має понад 500 стор. формату 17x24,5 см. В поліцейських протоколах братство називалося Українское Славянское общество.

В світлі цих важливих матеріалів довідуємося,

що про Штура і його діяльність еліта тогоденної української інтелігенції знала ще за його життя. Про це свідчить лист українського історика М. Рігельмана до Л. Штура в Братиславу, датований у Києві 24.2.1847 р. Звертаючись до Штура «Любезный господин Штур!», Рігельман згадує своє з ним і «прочими западными братьями» знайомство і жалується, що «наши письма никогда не доходят в Венгрию... Доколе будет существовать между нами эта китайская стена?!» В плані зміцнення культурних зв'язків між слов'янськими народами він повідомляє Штура про свій лист до Бистриці Кузьманіму, якому надіслав деялька українських мелодій в нотах, але жодної відповіді не одержав. Передаючи цього листа через П. Куліша, який єде за кордон, він пише: «Наш соотечественник, г-н Кулиш, уже известный своими замечательными заслугами в отношении Украины, которого просим вас принять с обычною вам братской любовью, он вам сообщит обстоятельные известия о нашей словесности современной и о движении жизни нашего отечества».

Згадуючи про смерть поета Язикова і про те, що Чижов, з яким вже Штур познайомився, буде видавати «Русский вестник», Рігельман закінчує свого листа побажаннями кращих зв'язків: «Обнимаю вас от души. Я просил г-на Кулиша купить мне некоторые книги, посоветуйте ему и дайте наставление, как бы завести сношения. Обнимаю вас. Я. Ригельман». ¹⁵

Цього листа, разом з листом Рігельмана до Ганки з 25.2.1847 р., знайшла у Куліша при арешті поліція. Сталося це у Варшаві 3(15) квітня 1847 р.¹⁶ В листі М. Рігельмана до В. Ганки повідомляється про надіслання книжок і жадається взяти участь у виданні російсько-слов'янського журналу і прихильно прийняти П. Куліша, який офіційно іхав у Європу вивчати слов'янські мови.¹⁷ М. Рігельман на допиті сказав, що 1843 р. познайомився у Празі з Ганкою, а згодом також із Штуром, який жалувався, що в Угорщині тяжко одержувати російські книжки і листи через ворожнечу між словаками і мадярами. Тут же Рігельман зізнався, що 1846 р. познайомився з істориком М. Костомаровим.¹⁸

В чорнових записках П. Куліша поліція знайшла нотатку, що в Пресбурзі, тобто в Братиславі живе чудесний слав'яніст словак Штур¹⁹. В листі П. Куліша до книгопродавця у Бродах Кронберг-

ра з 1847 р. висловлюється прохання купити чеські, словацькі і сербські книжки і надіслати їх М. Рігельману до Києва. Для Ганки у Празі Куліш просив придбати «Історію християнства в Росії до Володимира», для Штура в Пресбургі «Описаніе московской Оружейной палаты», для Вука Степановича – вірші Кольцова, а для Караджича у Відні – «Московський сборник».²⁰

Важливе 69-е питання в Протоколі допиту П. Куліша в III отделенні стосується Ганки і Штура: «С какою целью вы получили рекомендательное письмо от Ригельмана за границу к Ганке и Штуре и какие имели с ними разговоры о славянстве, соединении славян, восстановлении Малороссии и прежнего образа правления?».

П. Куліш відповів: «Ригельман, узнав, что я еду за границу, познакомился со мною в Киеве, и я виделся с ним только два раза за короткое время. Он сам просил меня передать письма и книги Ганке и Штуре. Разговор наш о славянах был самым обыкновенным, о соединении же славян я вовсе с ним не говорил, он нечто подобное выразил в письмах к Штуре, которого письма я до сих пор не читал, а о воссоединении Малороссии и прежнего образа правления не только мы с ним не говорили, но об этом нигде ни моею, ни его рукой не написано ни слова».²¹

Особливо цінні для словацько-українських зв'язків свідчення на допитах Ф. Чижова: «Самым талантливым из всех славянских племен я нашел словаков, из них, собственно, вышли Шафарик и Коллар, хотя и писали по-чешски. О первом я уже говорил, второй – чисто поэт и в своих «Взаимностях славянских народов», и в «Дщери славы», и в своих проповедях, он везде поэт-протестант. Учение его не дает приюта его душевной теплоте, и он всю ее излиял на славянство.

Теперь словаки разделились не две ветви: одна – прежние писатели, все продолжают писать по-чешски, а называют язык словаков языком свинопасов; другие, молодые, под предводительством Штура и Гурбана, пишут на том языке, на котором говорит народ и который гораздо ближе к нашему, нежели чешский и польский. В Штуре я нашел самого даровитого и самого умного из всех современных славянских писателей».²²

Будучи слов'янофілом, Ф. Чижов подорожував по Західній Європі, відвідав Париж, Прагу й інші міста, «где находятся знаменитые славянофилы, чтобы узнать мнение их о славянстве». В Парижі він познайомився з Міцкевичем, який «часто ругал русское правительство».²³

Велика шкода, що до Штура не дійшли листи від кіївських слов'янофілів. Коли б він ознайомився з Кирило-Методіївським Братством, особливо з його програмою і розгромом братства 1847 р., він би глибше пізnav царську Росію, її внутрішні протиріччя та її фальшиве слов'янофільство, яке скотилось до російського месіанізму. Парадоксом є, що царська поліція при допитах братчиків була переконана, що Штур є ворогом Росії, а воно було якраз навпаки. «З інформацій, котрі про Штура їм дав Чижов, – констатує словацький історик Л. Гараксим, – їй не могли подобатись його слов'янські плани, що буцімто царська Росія захистить західних слов'ян і допоможе їм визволитись. Ці Штуріві ілюзії не були реальні, бо царизм не цікавився західними слов'янами і ніколи не ангажувався в їхніх справах. Його інтереси були на Балканах, де царизм виступав як протектор тамтешніх слов'ян. Цей факт багатьох баламутив і викликав переконання, що царизм є охоронцем всього слов'янства. Цю ілюзію мав і Штур».²⁴

Російське слов'янофільство мало сильний вплив на південних і західних слов'ян, але жодний на поляків, українців і білорусів, які були повноволені царською Росією. Ще більше посилилась протirosійські настрої цих трьох народів після того, як царизм придушив польське повстання 1863 р. Найбільше були вражені російським слов'янофільством словаки, які були жорстоко мадяризовані і всю надію покладали на Росію. Вплив російського слов'янофільства найсильніше виявився в трактаті Л. Штура «Das Slawenthum und die Welt der Zukunft» (Слов'янство і світ майбутнього), який він написав по-німецькому. В ньому лідер словацького відродження в стані глибокого розpacу після придушення словацького повстання 1848-49 рр., в революційних часах Весни слов'янських народів закликав своїх земляків перейти на російську мову і прийняти православ'я. Виразно русофільська тенденція цього твору заімпонувала росіянам, які його видали в російському перекладі двічі (1867 і 1909). В німецькому оригіналі видав його вперше чеський дослідник Й. Ірасек 1931 р., по- словацькому він вийшов вперше 1994 р., аж 150 років після його написання.

Першим цю Штуріву працю гостро скритикував Шафарик. Гостро засудили її також чеські, словацькі, польські й українські вчені (Осуський,

Гіллер, Рапант, Орміс, Чижевський, Волльман, Мраз, Матула та ін.). Найлапідарніше висловився про неї визначний чеський славіст Франк Вольман: «Російський панславізм у крайній формі панруссизму виявився в той час у неросійських слов'ян лише у Штура, де знизився до найнижчого щабля офіційної уварійської трійці: православ'я – самодержавство – народність і був виразом пригнічення й особистого разочарування».²⁵

Засудили цю Штурому працю також новітні словацькі вчені в ґрунтовній енциклопедичній статті про Л. Штура: «У своєму захопленні Росією він зайшов так далеко, що хотів під її керівництвом об'єднати всі слов'янські народи й скріпити що єдність православ'ям і спільнотою для всіх слов'ян російською літературною мовою».²⁶

«Слов'янство і світ майбутнього» Штура охоплює окремі частини загальної історії слов'янства. Великий син словацького народу еволюціонував від молодечих ідей слов'янської взаємності Коллара-Шафарика через полонофільство до русофільства, яке в той час мало прогресивне значення, бо ж було забороном проти германізації і мадяризації. У Штурому протиставленні Схід-Захід, прокламованому російськими слов'янофілами, треба бачити генетичний зв'язок з учненням німецької класичної філософії (Гердер, Гегель та ін.), а також концепціями й рухами західних (Палацький, Гавлічек та ін.) і південних слов'ян (Ю. Крижанич, І. Ткацлац, Л. Гай та ін.). Гердеризм виявився у візії панівної ролі слов'ян у майбутньому. Об'єктивно треба визнати, що критика західного лібералізму, який уже тоді мав хиби, живилася у Штура не тільки впливами російських панславістів, але й самої дійсності. Штур був занехочений і розчарований поразкою словацького протиугорського повстання і зрадою цісаря, до якого після цього вдався за допомогою. Штур був прибитий також і смертю брата Кароля, який залишив йому семеро незабезпечених дітей. Він з болем спостерігав, як за тихої згоди Відня йде дальша мадяризація і як гірко захищаються чехи проти германізації. Й. В. Фріч, який був його щирим чеським приятелем, постійно йому про це говорив. Бачачи, що західні країни та їхні політики байдужі до страждань слов'ян, Штур у повній психічній депресії вирішив, що єдиний порятунок в Росії.

Але є й інший підхід до цього Штурового твору. Польський дослідник Агатон Гіллер був пере-

конаний, що цей твір у його російському перекладі з 1867 р. був сфальшований. Він вірив, що сервільні пеани на адресу російського царя були вписані «чужою рукою», яка була «москалева». У своїй книжці «*Z podróży po kraju slowackim*» (Lwów 1876) він щодо цього пише: «Однаке москалі відомі не тільки з фальшування, але й підроблення документів. Їх письменник Йозифович видав цілій ряд сфальшованих документів... Інші їхні історики робили так само». (с. 315).

До генези цього надто суперечливого твору Л. Штура треба ще нагадати, що дорадником у російських справах для словацького вченого був протоієрей російської амбасади у Відні М. Ф. Раєвський, який згодом виявився агентом «III-го відділення». Не дивно, що царську Росію він Штуріві ідеалізував, замовчуючи в ній гострі противіччя.

По-своєму, з властивим йому філософським аспектом, зрозумів Штурое «Слов'янство і світ майбутнього» Д. Чижевський, відомий дослідник філософії слов'янських народів. В своїй праці «*Štúrova filozofia života*» (Bratislava 1941, Штурова філософія життя) він насамперед «положив на лопатки» попередніх дослідників цієї теми, які цілили не туди. Ядро Штурової філософії акцентував український учений вже під назвою своєї праці – Штурова філософія життя. Розглянувши докладно гносеологічні й онтологічні підстави його філософії, Чижевський зрозумів, що саме життя людини й життя народу було передовсім в центрі Штурової філософії. Якраз це найбільше зацікавило Чижевського, який прецизно розглянув Штурое розуміння «життя», «життя людини» й «життя народу». Вищу форму життя Штур бачить у духовному житті людини й народу. «Пізнання людини про те, чи належить вона до вищого щабля суспільства, – інтерпретує Штура Чижевський, – вможливлює передовсім само життя даного суспільства. «Самовпевненість» насамперед формує життя. Самовпевненість певного народу визначує також його становище в процесі світової історії й вможливлює йому брати участь у цьому процесі, партинципуватись на розвитку духу, свідомо «з відкритими очима». Це самопізнання набуває, таким чином, певного етичного значення. Згідно зі Штуром, «Мусимо про цьому глибоко до себе вдивитися, самих себе досконало пізнати, свої хиби самим собі не закривати, але їх вивес-

ти на світло, не лякатися нагло своїх слабостей, але мати волю все постійно удосконалювати й на кращий шлях спрямовувати». ²⁷

Штур був гегельянцем і вчення Гегеля оновив, посилив оптимістичнішим поглядом на життя, призначення людини і народу. Оскільки німецький мислитель у «Філософії історії» життя людини і народів бачив похмуро і майже безперспективно, у Штура життя повинно бути завжди дієве, активне, з принципом на краще майбутнє, яке конкретизував у необхідності подолати наріччя й узаконити словацьку літературну мову. Таким розумінням життя Штур активізував словаців, вказав їм конкретну ціль для дальшої боротьби за свою кращу майбутність. Це вчення влилося в програму діячів Весни слов'янських народів про жертвенне служіння своєму народу, яке й сьогодні є актуальним для народів, які недавно здобули свою державність.

Розгляд політичного принципу «Слов'янства і світу майбутнього» базує Чижевський на Штурівому розумінні єдності й часткового у діалектиці Гегеля: «Штур зайшов значно дальше від формулляції всіх слов'янофілів, жадаючи повну гегемонію Росії над усіма слов'янськими племенами і народами. Таким чином, він знову повертається до Гегелевої ідеї, яку перед тим залишив, що власне держава творить і забезпечує народу історичний характер. Критика чеської культури доказує, що Штур не вірить у можливість продуктивного розвитку культури без власної держави. А Росія здається йому і є тою державою, котра може забезпечити розвиток слов'янським народам. У філософському розгляді Штурівих поглядів не можемо зупинятися на хібах його уяви на Росію, яких є вельми багато. Намагаємося, однаке, зрозуміти, чому він і як дійшов до своєї особливої концепції, котра, як здається, становить суть усіх його ідеалів. Думаємо, що й тут Штур керований тими самими ідеалами, які становлять зміст його філософського світогляду: уявою єдності духовної, як чогось позитивного в поняті цілості, в якій подінокі частини не зникають, але затримують самостійність і життєвість».²⁸

Трохи дальше український вчений робить з цього висновок: «Підкреслимо те, що Штур є готовий пожертвувати живу своєрідність слов'янських народів. Хоче навіть усунути різниці в релігії! ... Дальший крок слов'ян до духовної єдності

бачить у запровадженні єдиної літературної мови – російської!».²⁹

Задумуючись над долею цього химерного Штурівого твору, з якого навіть дехто (С. Бомбік) пропонував утворити ідеологію, Д. Чижевський зrozумів, що він «не є цілком закінчений, або і наслідком Штурової внутрішньої кризи, яка в нього настала після того, як усі надії слов'ян були знищені».³⁰

Зовсім прагматично зреагував на орієнтацію Штура на Росію, під гегемонією якої мала б бути вся Слов'янщина, словацький політик Мілан Годжа: «Чи Штур спрямував духовне життя на Словаччині на вірний шлях – це є основне питання нашого національного відродження».³¹

Підсумовуючи нашу працю, можемо сказати, що відомості Л. Штура про Україну та її культуру були в цілому на рівні тогочасних знань про неї не тільки всього слов'янства (росіяни і поляки знали про неї найбільше), але й всієї Європи XIX ст. і мали характер доби слов'янського відродження. В якісь мірі словацький лідер знат і про Запоріжжя і Козацько-Гетьманську Україну XVI-XVII ст., згадуючи в своїх працях Байду Вишневецького, Морозенка, Хмельницького і Мазепу, патріотизм якого він високо оцінював. Різні відомості про Україну він, очевидно, черпав не лише з українських дум, які він оцінював як найвеличніший вияв слов'янської народної поезії, але – думається – й з «домашніх» джерел, насамперед з відомого подорожнього щоденника Д. Крмана «Itinerarium» (1708-1709),³² в якому гетьман Мазепа вистуває як «Козацький геній». Ці відомості міг мати Штур також з російських, польських, німецьких та інших джерел. Не його була вина, що він не міг довідатись правду про таємне слов'янофільське Кирило-Методіївське Братство, яка б значно збагатила його знання про Україну й підвищила б їх на суспільно-політичний рівень. А те, що Штур став би тоді на боці України, сумніватись не треба: словацький лідер був людиною чесною, допитливою і критичною. А те, що він у грізний для словаців час сподівався спасіння від Росії, можна розуміти, що разом із нею чекав цього спасіння й від України, бо ж вона тоді була в спільній державі з Росією. Розвиток, зрештою, може орієнтири й замінити і роль Росії в недалекому майбутньому може зайняти Україна.³³

Наприкінці дякую доц. Мирославові Данишу за консультації й позичення матеріалів для цієї праці. В його особі знайшов я ерудованого історика, людину, яка вміє історично мислити, дошукується правди, йде *ad fontes* і є критична. А в наш час – це рідкість.

Примітки

- ¹ Докладніше про це в зб. Славістика I. Д. Чижевський і світова славістика. Дрогобич, «Коло», 2003, с. 266.
- ² Там таки, с. 314.
- ³ Там таки, с. 305.
- ⁴ Михаїло Мольнар, Словаки та українці. СПВ, Пряшів – Братислава, 1965, 43.
- ⁵ Ljudevit Štúra Kniga o narodném pismama i prípovedkami slavenskím. Novy Sad 1854.
- ⁶ В Шеховичевому збірнику Семейная библиотека.
- ⁷ Віктор Кохол у післяслові до 3-го тому Ľudovít Štúr, Dielo v piatich zväzkoch. Zv. III., Bratislava 1955, 341.
- ⁸ З найважливіших подаємо: A. Pražák, Štúrův spis O národních písničkách a pověstech plemen slovanských. – Slovenské štúdie. Bratislava 1926; V. Kochol, Štúr a řudová slovesnost'. – L. Štúr, Dielo v piatich zväzkoch. Zv. III., Bratislava 1955.
- ⁹ R. Brťáň, Slováci a Sreznevskij. – Slovanský zborník. Turč. sv. Matin, MS 1947, 119.
- ¹⁰ Slovanský zborník, MS 1947, 161.
- ¹¹ Славянский архив. Москва, АН СССР, 1962, 163-164.
- ¹² Názov Malorosy zavedol Peter I., ktorý utvoril na území Kozácko-Heľmanskej Ukrajiny Malorusko, od ktorého aj pochádza tento názov. Po revolúcii 1917 názvy Malorusko, maloruský ap. boli zakázané.
- ¹³ M. Molnár, Štúrovci a Zakarpatská Ukrajina. In zb.: Ľudovít Štúr. Život a dielo. Bratislava, SAV 1956, 489-497.
- ¹⁴ Докладніше про це: M. Nevrly, Pozoruhodný objav. Slovenský ohlas Cyrillo-Metodejskej spoločnosti z r. 1847. – Hlas ľudu, roč. 25, č. 64, Bratislava 17.3.1977; L. Haraksim, Pod drobnohľadom cárskej polície. – Historická revue, roč. 3, č. 8, Bratislava 1992; M. Неврлий, Словацька рецензія Кирило-Методіївського Братства й слов'янська програма словаців. Український історик, 1-4 (120-123). Рік 31, Нью-Йорк-Київ-Львів-Мюнхен, 1994; M. Неврлий, Словацька рецензія Кирило-Методіївського Братства. – Дукля, рік вид. 43, Пряшів, 1995; M. Неврлий, Словацька рецензія Кирило-Методіївського Братства. – Сучасність, 6, Київ, 1997; M. Неврлий, Слов'янське питання колись і сьогодні. – Дукля, рік. вид. 46, №2, Пряшів, 1998; M. Nevrly, Slovanstvo a dnešok. Vývoj myšlienky slovanskej spolupatričnosti. – Slovo, roč. 2, č. 43, Bratislava 2000; M. Неврлий, Слов'янське питання колись і сьогодні. У зб.: Публіцист мислі й серця. Збірник на пошану 80-річчя Р. Олійника-Рахманного. Київ, 2000; M. Неврлий, Українсько-словацькі взаємини в культурно-історичному аспекті. 36.: На службі Кліо. Збірник праць на пошану Л. Р. Винара. – Київ-Нью-Йорк-Торонто-Паріж-Львів, 2000; M. Nevrly, The Slavic Question in the past and today. – Human Affairs, II, 2001, 36-43; M. Nevrly, Trpeli za panslavizmus (pôvodný názov: Ukrajinské Cyrilo-Metodejské bratstvo a jeho slovenské relácie). – Literárny týždenník, roč. 16, č. 35, Bratislava 2003, s. 8; M. Неврлий, Словацька рецензія Кирило-Методіївського Братства. Україна. Культурна спадщина. Ювіл. зб. на пошану М. Ільницького. Львів, 2004, 308-313.
- ¹⁵ Кирило-Методіївське Товариство, том 2, Київ, 1990, 27-28.
- ¹⁶ Там таки, 12, а також К. – М. Товариство, том 3, 12.
- ¹⁷ К. – М. Товариство, том 2, 41-42, а також том 3, 156.
- ¹⁸ К. – М. Товариство, том 3, Київ, 1990, 157.
- ¹⁹ Там таки, том 2, 35.
- ²⁰ Там таки, 40.
- ²¹ Там таки, 57.
- ²² Там таки, том 3, 240.
- ²³ Там таки, 230, 249.
- ²⁴ L. Haraksim, Pod drobnohľadom cárskej polície. – Historická revue, roč. 3, č. 8, Bratislava 1992, 13-15.
- ²⁵ Frank Wollman, Slavizmy a antislavizmy za Jara národnou. Praha 1968, 455.
- ²⁶ Encyklopédia slovenských spisovateľov, zv. 2, Bratislava 1984, 173.
- ²⁷ D. Čiževský, Štúrova filozofia života. Bratislava 1941, 52.
- ²⁸ Там таки, 110.
- ²⁹ Там таки, 111.
- ³⁰ Там таки, 111-112.
- ³¹ Milan Hodža, Československý rozkol. Turč. sv. Martin 1920, 126.
- ³² Український переклад цього важливого для України твору: Данієл Крман, Подорожній щоденник (Itinerarium, 1708-1709). Переклали із словацького Ольга і Григорій Булахи. Вступне слово І. Дзюби. Київ, 1999.
- ³³ Докладніше про це: Alexander Duleba, Україна a Slovensko. Bratislava, SAV 2000, 345-346.

**Тамара ГУРЕШ,
Андрій ДУДА**

Хохли. Історія хвороби

Походження слова «хохли» наразі нез'ясоване. Одні його виводять від назви козацьких оселедців, інші – від монгольського «хох» і «улу» – синій і жовтий (саме під цими кольорами зустріли монголо-татар кияни). Але часто слова змінюють своє первісне значення: хто сьогодні згадає, яка зневага у XIX столітті вкладалася у поняття «мужик», чи наскільки невинним у той самий час було «москаль»? Нового значення набули і «хохли».

Сьогодні цим терміном позначаємо недоукраїнців, тобто етнічних українців, які, коли Бог роздавав національну гідність, були у відгулі. Для них чужі поняття національної гідності, для них непринципово, якою мовою розмовляти на своїй землі, для них з умовним поняттям власної держави; і, взагалі, вони легко відгукуються на «эй вы, местные». До речі, «хохли» – явище не унікальне, це лише український варіант мутанта, враженого хворобою бездержавності: в Норвегії ця мутація виявила себе у двомовності (співіснуванні старо- і новонорвезької мов, де новонорвезька, фактично, – суржик, продукт данського завоювання), у десятки постколоніальних країн імперська (англійська чи французька) мова стала другою державною. Ще близьчий білоруський приклад, коли під впливом денационалізаційної політики ми маємо етнічних білорусів, які не розуміють, навіщо їм «тэтат язык».

Хохлізм – значною мірою психологічне явище. У людини дуже загострена

первинна ідентифікація на рівні свій-чужий. Людська природа завжди виставляє пріоритетом «свого». Звичайно, нові інформаційні технології, посилення темпів культурного обміну згладжують конфлікт «свого-чужого». Але навіть за таких умов залишаються певні знакові символи, які неможливо усунути. Мова, звичаї, національна культура (в широкому значенні), побут. Аналогічно, до речі, неможливо усунути певні релігійні знаки: атеїст, вихований у християнській культурі, с абсолютно іншим, аніж атеїст – виходець з мусульманського світу.

Національний досвід дає реальні приклади безкомпромісності свого-чужого. Скажімо, помилково вважати, що в Україні національно-визвольний рух 40-50-х років базувався на якісь ідеології. Лави УПА складали у більшості звичайні українські селяни – гуцули, волиняни, поліщуки... Вони не розмовляли літературною українською мовою (а лемка чи гуцул на дніпрянечі взагалі не зрозумів би), вони часто були неграмотними, а про ідеологічне підґрунтя і мови не було. Але переможна Радянська армія не змогла зламати опору повстанців упродовж десятків років. Бойовиків з лемко-бйовок взагалі неможливо було взяти у полон – підтрималися на гранатах. Звідки така запеклість, звідки така воля й мотивація в людей, які воювали ручною трофеєю збросю? Відповідь проста: вони воювали проти влади «чужих». Проти влади тих, хто прийшов на їхню землю, хто говорив іншою мовою, хто їв не ту страву, хто не ходив у неділю до церкви, хто по-іншому виховував дітей. Та ж ситуація була в Афганістані, та ж – сьогодні в Чечні. Нагадуємо, це нормальна реакція на утиск «свого».

І навпаки. Якщо людина легко відмовляється від «свого» – це аномально, це ознака величезного психологічного зламу. Зламу, пов’язаного з утратою власного «Я» – честі, гідності, самопо-

ваги. А як ви будете ставитися до людей, які переступили через себе? Звичайно, зі зневагою. Так і ставляться до хохлів. Хохлам заздрити нема чого. Вони чужі серед своїх і чужі серед чужих.

* * *

Виникає природне питання – а чому в Україні так багато хохлів? 32 % наших співгромадян вважають, що Україна і Росія мають об'єднатися в одну державу, 44% – що російській мові треба надати статусу державної, 32 % мають бажання емігрувати з Батьківщини, а 76 % називають себе потерпілими внаслідок подій, які відбулися з моменту проголошення незалежності України (дані «Соціс-геллап» та Київського міжнародного інституту соціології). Тобто 38 мільйонів – як це сказати, «жителів України»? – вважають незалежність України причиною своїх негараздів!

На нашу думку, той факт, що колективна свідомість цілої країни завмерла на ясельному рівні, можна пояснити двома способами: по-перше, далися знаки довгі роки окупації, низка експериментів, проведених над українським народом («найрезультативніший» з них – геноцид 1932-1933 років), а по-друге – сама опірність українського організму виявилася вкрай слабкою.

Справді, мало який народ переживав таке варварство, як Емські, Валуєвські укази, голодомори і репресії. Проте ці моменти у нас часто абсолютизують. Доводиться визнати дуже неприсмну річ: український народ проявив себе безвольним, нетворчим суб'єктом історії; саме у безвольності, неопірності треба шукати причини хохлізму. Мав рацію В. Липинський, коли казав, що хвороба української бездержавності має нетравматичне походження.

І, скажімо, голод-33 – це не лише трагедія, це національна ганьба. За півроку вимерло близько 7 мільйонів людей, тільки за фактом канібалізму зареєстровано 2 тисячі кримінальних справ. І це

в той час, коли реквізований хліб часто гнів у колгоспній коморі. А де інша статистика? Де кількість повстань проти радянської влади, де тисячі кримінальних справ за фактами вбивства комуністів, де самосуд, де коси, де вила, де сокири, де трупи продзагонівців? Адже йдеться про 7 мільйонів людей, а не про отару телят... Такої статистики нема. Бо національна мутація сталася до голоду, голод був би неможливим, якби українці мали міцний національний стрижень.

Хохли перебувають у перманентному конфлікті з українцями й Україною. По-перше, через брак власної волі вони змушені виконувати волю чужу; по-друге, вони завжди ненавидітимуть тих, хто не зламався, хто не забув мови, хто пишається «своїм», хто не хворіє на національний сколіоз. Їхня агресивність стосовно «не таких» є закономірною – тут усе за Фройдом. Але комплекс меншості – він як кашель, його не приховасиш, на те нема ради. І ніякі імідж-мейкери не допоможуть: вряди-годи, але ж випливе перед камерами «Росія без України проживе, а от Україна...»

I, по-третє, хохли – патологічні боягузи. Вони патологічно бояться сильнішого. Тому слідом за сильнішими (у даному разі, росіянами) вони будуть ненавидіти українців, вони «мочитимуть» свреїв, НАТО, Папу Римського. А були сильнішими німці – хохли когортами вступали до лав поліції. А варто стати сильнішими українцям...

* * *

Гранична лабільність у питанні національної ідентифікації – не єдина характеристика «хохлів». Обов'язково треба відзначити їхню «сільськість». Хохли у переважній більшості є плодом і носіями аграрної культури, часто – «патріотами» села. За царського і радянського режимів «агарність» українців дуже активно експлуатувалась – образ придуркуватого селяка став усе

більше ототожнюватися з образом українця, а українське – з відсталим, смішним, наївним: «Вы серъезно или по-украински?» Ну, росіян зрозуміти можна, вони «чужі люди». Але біда в тому, що ця примітивна культура прижилася в середовищі етнічних українців (а за «вироком в житті» – хохлів) – селян і вчораших селян-маргіналів, які у містах, в основному, зайняті на підсобних роботах.

Цьому сприяли об'єктивні умови. Розвиток української міської культури був загальмований ще у кінці XVIII століття. Якщо зважити, що промисловий переворот, а з ним – і розвиток модерніх націй припав на середину XIX століття, то, зрозуміло, що народження українського промислового міста ми пропали. (До речі, цим також можна пояснити й аграрний характер українського національного руху). Вже у 1926 році половина всіх росіян радянської України проживала у шести найбільших містах. Одним словом, східноукраїнське місто було русифіковане, західноукраїнське – онімечене й полонізоване.

Запропонована за царути тактика випалювання всього українського хохляцьким знайшла своє продовження й удосконалення за «совєтів». У цей час буквально розквітла етнографія, «художня творчість» українського села з на-голосом на соціально-побутовій темі; опереткові шаровари, вуса, пісні про горілку-наливку, кума і куму знайшли свій вияв у різного роду звітах художніх колективів, «Сонячних кларнетах» тощо. Українська пісня, на думку сусловських підголосків, мала право бути лише «народною» (соціально-побутовою). Вона не могла культивувати героїки і не могла бути сучасною – за пісні «Закувала та сива зозуля», «Коли ми вмирали, нам дзвони не грали» чи «Ми йдем вперед» садили, а композитора Володимира Іvasюка, який творив українську, а не хохляцьку пісню, знайшли повіщенім з гронами червоної калини

в кишенах. (Про націоналізм не говоримо: більшу частину політзеків СРСР складали українці).

Сьогодні ситуація не краща. Хохляцька естетика з її пропагандою національного примітива, який плавно переходить у примітивізацію національного, стала основовою розважального жанру. Мало яке «поле чудес» обходиться без якогось хохляцького імбіцила, що привіз до Москви сало. Наші загальнонаціональні канали не відстають – Сердючка, «кролики», «довгоносики» – це далеко не повний перелік «героїв хохляцького часу».

* * *

Звички та судження хохлів можуть слугувати добрим наочним посібником для початківців-психологів. Тут і «ефект натовпу»: коли вам тричі на день пояснюють, що «Мамаду» – це смішно, то за рік уже ловиш себе на думці – може, й справді смішно? Тут і роздвоєння особистості: вдома хохол є «татом», а на вулиці – вже «папа» серед таких самих «пап». Тут і провали у пам'яті: в їхніх церквах поробили склади, дружину підкладали партогові, а дитину навчили писати доноси – і нічого. Обтерлись і забули.

Пропонуємо безвідмовний тест на меншовартість: потяг «Київ-Херсон», купе, сто грам, ковбаса і помідорки, і розмова потроху переходить на анекдоти про хохлів. А те, що з чотирьох випадкових пасажирів один захоче розказати про хохлів – перевірено. «Хохол-солдат сидит и ест сало. К нему подходит сослуживец и спрашивает: – Что, посыпку из дома получил? – Прислали, – отвечает хохол. – А ты что, сала хочешь? – Ага. – Ну напиши, пусть вышлют». Ви думасте, не засміялися? Чи засміялися не всі?.. «Альтер его», сіамським близнюком хохла с професійний українець. Під професійними українцями треба розуміти людей, які вважають, що ідентифікація з українством, праця на українську справу – це велика ласка

для самого українства і вона, відповідно, має оплачуватися. Плата ця не лише у вигляді морального стимулювання.

З фахового погляду професійні українці являють дуже слабкий суспільний прошарок. Це, як правило, абсолютно беззталанні люди, які не здатні себе реалізувати поза колом подібних собі. До речі, саме у цьому треба шукати причину слабкості націонал-демократичних і націоналістичних організацій. Слабкість у тому, що, за невеликим винятком, у патріотичних організаціях практично відсутній відповідний кадровий добір, не знайдено вітчизняних джерел фінансування тощо. І, навпаки, найкраще себе проявили ті політичні групи, які ігнорували професійного українця (до прикладу, УНА).

Подібні групи мають свою ієрархію. Елітою, білою кісткою професійного українства є ті його представники, які за свою україномовність отримують зарплатню. Називаються вони «секретаріатом» або «проводом», іхні обов'язки досить прості: розмовляти українською мовою. Говорити можна про націоналізм, про Ющенка, про адміністративну реформу і про ціни на горілку в Києві. Ці розмови оплачуються з кишені ностальгійно налаштованої діаспори, але оплачуються не дуже щедро, тому серед «своїх» популярною є іще одна тема – про потребу суворої економії і про «ніву». Жертвовна праця на ниві розбудови державності...

Комплекс професійного українця за своєю природою ідентичний хохляцькому. Оскільки опирається на підсвідоме визнання власної неповноцінності. Єдине, що тішить – професійному українцю недовго лишилося жити. Все залежить лише від того, з якими темпами західна діаспора буде скорочувати величину «національного податку».

* * *

Та ми відволіклися від теми. Від хохлів. Не хочеться нікого лякати, але під-

міна українця хохлом – не найкращий спосіб для боротьби з українським. Прецеденти вже є. Довгий час поляки також «не бачили» українця, вони помічали тільки «русіна» (аналог «хохла»). Аж до того часу, поки у 30-х роках на «східних кресах» мало який тиждень обходився без «ексів» і «атентатів» оунівських терористів. Сьогодні у рейтингу ненависних полякам народів українці посідають (після німців) друге місце. Але про русинів вони вже не згадують.

Росіяни також свого часу ніяк не могли навчитися розрізняти українців та малоросів – наука, як відомо, не йде без бука. Але засвоєні уроки вони пам'ятають намертво, і тепер «бандеровца» з «хохлом» уже не плутають. І водорозділ між цими двома категоріями проводять не через оселедці і шаровари... Відомий дисидент Данило Шумук згадував про розмову у табірному шпиталі між росіянином і узбеком про національні особливості зеків: «Что делают хохлы? Вот в нашей бригаде один очень спокойный и вежливый хохол вылез из котлована и сказал: «Я больше в котлован не пойду!» К нему подошел бригадир и спросил: «Не пойдешь?» и ударил его по лицу. Хохол молча скватился руками за лицо и отошел. Бригадир закурил папиросу и сел возле котлована. А хохол взял кайло, тихонечко подошел и так стукнул этого бригадира, что тот прямо полетел в котлован, а с котлована его витянули уже мертвым, – вот что делают эти хохлы.

– Так это ж сделал не хохол, а западник, бандера, – відповів росіянин.

– Разве западник, бандера – это національность?

– А черт их знает, кто они такие, но это не хохлы».

То, може, все-таки варто обйтися без «кайла»?

(Журнал «Джерела»,
м. Луцьк, Україна)

Поет з метеликом на долоні

Не пишеться... І не читається,
І як би я не рвавсь і не хотів,
А серце спить – не піднімається
І не підводить білих брів.

Такі морози серце обпекли,
Такі сонця у нім згоріли,
Що більш не бачити весни,
Все перетліло.

Таке зворушиливе одкровення поета **Михайла Саченка** можна прочитати десь у половині його першої поетичної збірки «Осінні вогнища», що з'явилася на світ у 1987 році, коли поетові було під сорок.

Мені, як і кожному, хто був знайомий з Михайлом у час юного творчого натхнення, коли і «читалося і писалося» скрізь і в будь-яку пору, автоматично напрошується питання, що ж довелося пережити поетові... де причина тої драматичної констатації духовного і творчого стану – самовідчуття?

Я впевнена, що частина відповіді полягає саме в тих соціально-психологічних і творчих умовах, в яких довелося жити, творити і «не творити» поколінню «семидесятників» впродовж майже двох десятиліть, про які я згадувала у вступному слові.

Не від затишку, не від реалізації творчої й особистої свободи «Такі морози серце обпекли // Такі сонця у них згоріли», а, навпаки, від тривалого конфлікту між не дуже приязною атмосферою реального буття суспільства і творчими поривами та змаганнями молоді, яка щиро прагнула своєю творчістю виразити власну індивідуальність, свою неповторність і винятковість.

Офіційні літературні кола, що пильно оберігали принципи соціалістичного реалізму, вже не були охочі приступити на новий риск, як це сталося у випадку поетів «шестидесятників» та їхньою новаторською поезією. Адже набагато простіше було просто не публікувати молодих поетів, аніж потім безґрунтовно і бездоказово критикувати їхню творчість. Отож – нічого дивуватися гіркому візянню Михайла Саченка, до речі, подібні ремінісценції можна прочитати чи не у всіх «семидесятників». І так вихідна позиція і старт до зрілості «семидесятників» скоріше нагадував обстановку на тонкому льоду, який ось-ось може провалитися, аніж заквітчане, доброзичливе весняне довкілля. «Непублікування» молодих було певною формою розплати над ними за їхню неприємність, за їхню, ними проголошану, свободу творчості.

Якщо з Анатолієм Мойсієнком та його творчістю я познайомилася аж 1993 року, то справа з Михайлом Саченком виглядає дещо інакше. Михайло був первістком молодим поетом, з яким я познайомилася невдовзі після моого приїзду на навчання, і наші дружні зустрічі тривали аж до моого від'їзду з України. До речі, Микола був останнім, з ким я зустрічалася вже під час «домашнього арешту».

Як сьогодні, пригадується мені наша перша зустріч. Пізня осінь 1968 року. Хоч опале листя київських каштанів щедро покрило площі парків та хідники вулиць, листопад ще остаточно не закінчився. Біля скверика на Майдані Богдан-

на Хмельницького, на протилежному боці Святої Софії, у підвечірній час призначено нашу зустріч. Михайло, на мое здивування, майже пунктуальний. Вітасмося і починається дружня розмова. На початок – трохи інформацій про себе, а далі – про поезію, де головне слово за Михайлom. Він то розповідає, то розпитує, причому жваво, по-саченківському, жестикулює руками. Його обличчя засвітилося ласкавою усмішкою, коли падаюче листя осідає на наші плечі, заплітається у наше волосся, але й тасмниче шелестить під нашими ногами. Прямо – ідилічна обстановка. Михайло обережно струшує листя і поетична розповідь продовжується. Він з пам'яті читає раннього Тичину, переходить до Рильського, захоплено говорить про Б. - І. Антонича, а далі на черзі власна творчість. Безпечно, серед інших, його «klassичний» вірш про метелика.

Метелик сів у мене на долоні,
Метелик сів собі й сидить,
Сидить метелик напівсонний,
Дивується, як гарно тут йому сидіть.
І більш нічого поміж нами:
Обое незалежні – він і я.
Метелик ніжними руками
Мою долоню обійма.
Мені і не погано, і не любо,
Така незрозуміла ця земля:
Метелик просто перепутав,
Де синя квітка, а де я...

Падаюче листя, як той метелик з вірша, доторрює поетичну атмосферу.

Михайло на той час мав за собою перші поетичні публікації в «Літературній Україні» та в «Молоді України», але й в зарубіжній антології української поезії І. Кошелівця (1967), мав за собою «університетський досвід» і навчався вже в Київському інституті театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого. За доступними мені джерелами, після закінчення інституту Михайло Саченко працює режисером в Українській студії хронікально-документальних фільмів.

Сподіваюся, що шановний читач вибачить мені, якщо я ще трохи дозволю собі погортати в спогадах, щоб таким чином хоча б частково відтворити в нашій уяві оригінальний портрет поета.

Тодішній Михайло не тільки писав поезію, він і жив поетично.

Можна сміло сказати, що творча Музя не була тільки принагідним гостем поета, але знайшла собі в його відкритій «зачарованій душі» тривалу домівку. Крім Музи, доля подарувала Саченкові ще один «божий дар» – його місце народження, яке, по-доброму, не можна не позавидувати поетові. Бо цю «малою Батьківчиною» є Черкащина, село Моринці, отже рідні місця нашого пророка Т. Г. Шевченка. Можливо, саме тут слід шукати одне з джерел його відкритої, чуйної і стихійної натури, з її органічним потягом до творчості, до краси, до добра.

Пригадується, що кожна наша спільнa зустріч була водночас для мене і своєрідним святом. Не лише з його поетичної душі, але і з його пастушої торби на плечі, де думували книжки, записники, саморобні поетичні збірки, власні, але й ровесниці, завжди можна було зачерпнути щось цікаве і своєрідне. Мишко був перманентно кимось чи чимось захоплений, отої свій натхненний настрій умів майстерно переносити на інших. Його стихія – то радість зі спілкування, спорідненого творчого відчууття, напливу творчої енергії. Тому не диво, що ми, студентська і творча «київська» молодь, любили позустрічатися. Наш тодішній

«імідж», може, трохи нагадував «молодомузівську» львівську богему, з тією різницею, що більшості з нас жилося за російським – «фінанси поють романси».

Та на філіжанку кави, склянку соку чи дешевого столового вина нам вистачало. До того бутерброд, салат чи шоколадні цукерки – і ми прямо розкошували. В центрі ми найчастіше зустрічалися на головпошті і в дешевому «Київському кафе» на Бульварі Шевченка, а на периферії – в моїй гуртожитковій кімнаті ч. 59, по вулиці Ломоносова. Тут ми, крім кави та поезії, до пізньої нічі «прокручували» музику С. Адамо та «Бітлз», через наших чехословацьких Готта, Пілатову, Матушку, Кубішову, Вондрачкову, до класики – Баха, Бетховена, Моцарта, Ліста, Шопена, але й українських – Б. Гмірю, Н. Козловського, Д. Гнатюка, Н. Матвієнко та інших. А любителі шаху зігравали свої безкінечні партії.

Ще один штрих до портрета Михайла Саченка не можу прогавити. Йдеться про його надзвичайно чутливі і делікатне ставлення до людей.

Теплий, ласкавий травневий день. Київ убраний у свіжу, буйну зелень, каштани та акації аж світяться своїм квітом, а в повітрі передчувається запах весняної зливи. На сьогодні ми домовилися відвідати в лікарні прекрасного кінорежисера Сергія Параджанова. У нього проблеми зі зором. Попередньо зустрічаємося з Мишком на Бессарабці, щоб купити для нашого «пациєнта» квіти. Це моя перша зустріч з маestro, і я переповнена хвилюванням. Його «Тіні забутих предків» – мистецький шедевр, який запам'ятовується на ціле життя. Такий фільм можна дивитися й дивитися. До речі, режисерська майстерність Параджанова – це Михайлів ідеал «поетичного кіно», яке він мріяв теж знімати.

Я розгублена, просто-на-просто не знаю, якими квітами порадувати митця. У Михайла – рішення поруч, нам навіть до середини базару не треба заходити. Він підходить до тіток-селянок перед входом з повними відрами свіжих конвалій, бере по одній в'язці – і проблема вирішена.

– А може, нам треба було взяти якісь інші гоноровитіші квіти? Конвалії скромненьки, – запитую.

– Не хвилюйтеся, так і треба, – заспокоюю Михайло, і ми сідаємо в таксі, яке тоді було дешеве-предешеве. Приблизно через чверть години ми на місці. Оскільки по дорозі до лікарні спустилася густа весняна злива, то до входу ми добігли напівзмоклі. Перед дверима стояв уже Сергій Параджанов, очікуючи нас. З нашими китичками конвалій сталося просто диво – вони на всю потужність видахували зі своїх дзвіночків такий запашно-зорушиливий аромат... Після звітання простеляємо Параджанову наші квіточки.

– Господи, який запах. Мені здається, що ви принесли мені цілу Бессарабку квітів, що ви подарували мені найкращі весняні пахощі. Конвалії і їхній аромат – якраз для моого хворого зору, вони ж не потребують, щоб їх бачити, але щоб їх відчувати. Пишно-барвисті квіти – то зараз не для мене. Дякую вам, – Параджанов обняв нас, і я побачила, як з його хворих очей покотилися по щоках неслухняні каплі.

Аж тоді я зрозуміла, чому Михайло вибрав не барвисті, але пахучі квіти, він не хотів завдавати болю його очам, які вже серйозно хворували.

Перед нашим відходом С. Параджанов попросив у Михайла аркуш паперу і ручку (ці «інструменти» завжди були у його торбі) і намалював на ньому подарунок для мене. Було то обличчя з двома відкритими очима; з одного ока капали сльози. «Це я – сьогоднішній. Одне око дивиться, але не бачить, а друге – плаче. Це вам на згадку про мене і про цей прекрасний зустрічний день», з дарчим підписом.

Стільки спогади. Сподіваюся, що вони допоможуть мені представити Михайла Саченка як людину з романтико-ідеалістичним світовідчуттям, як людину блис-

кучої артистичної душі та глибоким внутрішнім потягом до магічного світу поезії та мистецтва взагалі. Його відкрита душа прагнула до єднання не лише з близьким та спорідненим, але й іншим та відмінним.

Поет прямо дослівно кланяється природі, він до найтонших нюансів відчуває і зображає людські почуття і переживання. Саченко не відмежовується від реального довкілля, навпаки – вбирає в себе його найрізноманітніші образи, кольори, звуки, щоб потім своїм внутрішнім світлом і теплом оновити їх і на постійно оселити у своїй поезії.

За своєю природою М. Саченко – лірик, діапазон його поезії – від настроєвої, через рефлексивну та природну, до любовно-еротичної. А його творча манера – це або прозора, лагідна розповідь, яка у певний спосіб епізує його вірш, або це своєрідна форма розмови з читачем, коханою, природою чи навіть ластівками, тими дивовижними пташками, які завжди прагнуть повернутися додому і яким Саченко присвятив цілий цикл під назвою «Листи до ластівки».

Для Михайла світ, як реальний, так і віртуально-фантазійний, – незвичайне диво; притому все одно – чи це шматок рідної землі, чи це твір мистецтва і фольклору, чи це інтимний світ почуттів та переживань, як самого автора, так і його адресата.

Мелодія зображенів явищ – спокійна аж елегійна, виражена лагідною музикою слів – образів та відповідним ритмом – подихом вірша. Яскравість картин виразна, але не екзальтована. В поезії переважають заспокійливі та притишенні тони, вона без ерупцій та спалахів.

Перечитуючи знову і знову Саченкові «Осінні вогнища», відчуваєш мимоволі, як втомлена, а може, й згорьована душа, наповнюється красою і теплом.

Джерелом тої життєдайної поезії є, крім іншого, як я вже згадувала, природа, яку Михайло любить і обожнює. Тому Саченко й мріяв у той далекий минулий час створити (зорганізувати) творчу поетичну групу під назвою «Поганська студія», яка мала відрізнятися від «Київської школи».

До «Поганської студії», за його уявою, повинні б належати поети, творчість яких тісно пов'язана з природою, які б до своєї творчості трансформували першіні вірування та міфтворення наших предків ще далеко до християнської ери. Далі «поганянам» слід було черпати інспірацію з джерел рідного пісенно-музичного фольклору, мистецько-естетичних варгостей писанок, народних звичаїв, народної рушникової та одяжної вишивки. В «Осінніх вогнищах» ми знаходимо відлуння «поганського» світосприймання і такого ж творчого зображення. Зразковим прикладом є стилізований цикл «Ольго, вільхи, Ольго, віро», написаний на мотиви «пісні космацьких писанок». (Йдеться про надзвичайно «сонячний орнамент» гуцульських писанок та вишивок красивої давнини). Не в менш «поганському» настрої написаний і дальший цикл «Листи до ластівки» у формі листів-розмов з коханими пташками.

Хоч М. Саченко був добре обізнаний з європейською і орієнタルною поезією (українською мовою виходила серія «Перліни світової лірики», багато інших перекладів доводилося сприймати через «російський канал» – російськомовні переклади та журнал «Новий мир»), мені здається, що, на відміну від «Київської школи», його поезія проростає і живиться, в першу чергу, соками рідної землі – її природи, поезії, історії, фольклору.

Зоряною інспірацією для поетичного творення Саченка є і рідна мова, її словниковий скарб та гнучкість. Михайло прямо закоханий у мову, у слова-символи, слова-асоціації, слова-образи, слова-мелодії, тому вибірково досконало користується ними. Більше того, Саченко переступає межі словника, він стихійно та любовно творить власні слова – оказіоналізми, які сіяють оригінальними сві-

тельцями в його віршах. То нічого, що поетичні оказіоналізми, можливо, не задомують натривало у живому мовленні чи словнику, їхня доля – то доля комет – раптово з'явиться, засіти на хвилину і зникнути.

Організаційна структура Саченкового вірша – це прямо шедеври зорово-звукової образної поетичної майстерності, при переважно біло-верлібровій формі. І так напрощується думка, що саме ця конструктивна «незалежність» дозволяє поетові розіграти віртуозну гру-феєрію зі словом, ритмом, музикою.

Хочеться звернути увагу читача і на римовану систему поезії Михайла Саченка; його рими – це не просто уподобнення звукової оболонки слів, це рими-постестри, це рими-побратими, які так інтимно поєднані між собою, як поєднані хіба що закохані; вони формально досконалі і семантично по вінця насищені.

* * *

Я в далекім-далекім,
Де немає вже Вас,
Де лиш білі лелеки
Пронебесьться раз.
Я у тому святому,
Що торкає мене,
Що вертає додому
Найзасніженішим днем.
Як вогні ми палили
І палали самі,
Як стеливсь у долині
Качок оксамит.
Як мій батько виходив
З косою на луг
І трава йому хором
Співала до рук.

Зі смутком, та легко і гарно читається небуденна поезія М. Саченка. Це не є «поезія буднів», це поезія свят, поезія високого естетично-духовного переживання. Тому й не диво, що поет звертається до своєї поезії й тоді, коли:

* * *

В дні відчаю святого,
В дні славослів'я і суєти,
Коли немає вже нікого,
Поезіє, є ти!

У дні трояндно-лезяні,
Як серце стукає у темені,
У дні пахкі, мов яблука улежані,
Поезіє, іду до тебе я!

Хто дивиться очима заздрами,
Той шле розлючені листи.
Коли найближчі люди зраджують,
Поезіє!
Не зраджуй тільки ти!

Коли тополею, калиною
Востаннє зможу зацвісти,
Сльозиною полинною
Зрости із мене ти.

Поезія Михайла Саченка чимось нагадує того метелика, що сів на його долоні. Вона, здебільшого, не є результатом заглиблого творчого акту, це поезія, що виникала і творилася в обдарованій поетичній душі прямо на ходу. А поет радів їй і тішився з неї, щиро бажаючи при цьому своєму читачеві чи співрозмовнику:

«Хай буде Вам гарно, живеться найвище –
Так просить і каже сумління мое».

Михайло САЧЕНКО

* * *

Я не про вас. Але той сад і птиці
В мені прокинулись. І ніч моя не спить.
І вересневе небо з присмаком пшениці
Мені у шибку юно шибенить.
Не зупинюсь. Нехай іде годинник.
Не зупинюсь. Годинник хай іде.
Бо ѿ те, що є, – то це вже диво,
Яке є тільки тут і більше ніде.
Ніжноквітно-біло-затуманено
Перепочили дні. Змінилися календарі.
І вже сільська дорога пахне мандрами,
І пахне так телятами од втомлених корів.
Я не про вас. Але мені би треба.
Я вас люблю гілками верб
І журавлями в білім небі,
Немов словами із сумлінністю морфем.
Неначе так. Бузок зачервонівся і затих,
Колеса воза вгаптували спокій,
І од селянок блакитно-голубих
Лишились діти й елегійні кроки.
Я вже не там. Я тут, де є бруківка втоптана,
І хідники залюднені навкруг,
Та я все той пастух із торбою,
З орнаментом селянських рук.

* * *

Без початку минулося літо.
А тролейбуси йдуть та ідуть.
Я од тебе піду до лісу,
Щоб тебе забути.
І крізь шелест шумного листя
Ти вставатимеш, як роса.
Я навіки покину це місто,
Де роки свої пас.
І вода так дзеленчатиме,
Заджереліється джерело.
І ожина мені шептатиме
Все, що було й не було...
І крізь білі-білі сунці,
І крізь білий-білий туман
Я побачу твоє обличчя
В ореолі чужих оман.
І в світі зеленотрав'я
Травинкою стану сам,
Зникну в жовтні. Народжусь у травні.
Чи стану хмаринкою в небесах.
І серед білих і жовтих розмайв
Хтось ітиме в найвеснянішім лісі,
Де знову цвістимуть конвалії,
Де буде перше зелене листя.
Ще буде до осені – як до власної смерті,
Ще буде до квітки – як до чийогось поцілунку.
Треба вікно протерти,
Подати коханій руку.

Варіації К. Готта

Коли закінчиться третя дія
кохання нашого,
не буди мене –
хай сходить сонце,
дай іще хвильку мені поспати.
Я знаю, що кохання наше
впаде, немов картковий дім,
хай іще я побуду в тій ночі,
якої нема.
Бо прийде ранок – як зрубане дерево,
що пливе по ріці;

обніми мого найменшого пальця
і почуй сонний стукіт серця свого.
Чую твою руку, як подушку,
набиту пташками...
Прийде кохання, як сон...
Пройде кохання, як сон...
(Не пробуджуй мене).

Шостий лист

Ластівки літають, бо літається.
М. Рильський

Максиме Тадейовичу,
Тієї осені,
Коли птахи красиві
Вже відлетіли від моого села,
Тієї осені шкільної
До мене лист прийшов.
І Ви мені тоді писали,
Що осінь не лише у Моринцях,
Що осінь скрізь –
і в Голосіївському лісі теж.
І Ви тоді мені писали
Про білий сад, про Іжаків,
Про яблука на яблуні і біля неї.
І Ви тоді мені писали,
Що яблуко не може бути не яблуком,
Хоч як далеко не падало б воно.
Що в яблука – одна-єдина матір,
Що яблуко не може бути лишень на яблуні,
Що яблуко – яблуко завжди.
І Ви тоді мені писали,
Що так і ластівки –
Вони лишаються для нас,
Коли їх летять від нас,
І що вони летять,
Аби назад вернутись,
І оповісти нам про велич світу,
Про нашу ластів'ячу долю –
Бути скрізь, але лишатись дома...

Йолана Голенда

ЛИЦАРІ СВЯТОГО ДУХУ

VI. Взаємини українських студентських організацій з світовим студентським рухом (20-30 роки)

Однією з найвідоміших міжнародних студентських організацій була **Всесвітня федерація християнського студентства**, – World's Student Christian Federation (WSCF), яка була заснована у 1895 році у Вадштені (Швеція) при співчасті США, Канади, Англії, Німеччини, Скандинавії (Швеція, Норвегія, Фінляндія).

Загальне число членів WSCF у 20-х роках становило 243 735. До цієї міжнародної студентської організації входили студентські організації з Німеччини, Австралії, Канади, США, Англії, Данії, Японії, Франції, Індії, Південної Америки, Філіппін та Росії.

Кореспонduючими членами були: Угорщина, ЧСР, Україна.

Організація мала свій офіційний орган – The Student World, що виходив чотири рази у рік у Нью-Йорку; місячний бюллетень – The Federation News Sheet – виходив у Лондоні.

У 1922 р. у Празі була заснована **Конфедерація союзів відродження студентства** (чехословацького, українського, югославського та двох російських християнських гуртків). Завдяки Конфедерації союзу відродження студентства, до якої входив Союз відродження українського студентства (СВУС) з центром у Празі, українське студентство ввійшло до WSCF. СВУС видав один номер свого органу «**Вісник СВУС**», присвячений WSCF, де публікувались також статті про життя

українського студентства, Україну, Т. Шевченка тощо.

СВУС висилає своїх делегатів на міжнародні конференції, влаштовані WSCF, до Австрії, Німеччини, Данії, Англії, Угорщини, Швейцарії. WSCF видав бюллетень на англійській мові про чехословацьке студентство, до якого було загорнуте й українське студентство. Цей бюллетень був адресований чужинцям.

Другою визначною міжнародною студентською організацією була **Міжнародна студентська конфедерація**, – Confédération Internationale des Etudiants (CIE) – заснована у 1919 р. у Страсбурзі з ініціативи французького, бельгійського та чеського студентства. Центральні органи CIE знаходились у Брюсселі, а члени відділів були у Парижі, Празі, Лондоні, Бухаресті. Число студентів, які входили до CIE, становило спочатку 217 000, а пізніше – 400 000 членів.

CIE мала також свій орган – Le Monde Universitaire, який виходив французькою мовою.

23 березня – 6 квітня 1921 р. відбувся I конгрес CIE у Празі, де українці вперше були прийняті як вільні члени з дорадчим голосом. На конгресі CIE були присутні: Ігор Федів та Володимир Ганківський від віденської «Сіці»; Кость Панківський від Студентського союзу (Львів); Юрко Рубіс від Спілки студентів-українців (Берлін); Євген Віханський від Української академічної громади (Прага); Святослав Лопатинський від «Союзу», «Запорожжя» і Православної академії (Чернівці); Євген Слабченко від студентів-емігрантів з Великої України (Прага).

Цей конгрес гідний уваги тим, що на ньому вирішувалась справа прийняття численних студентських організацій, серед них й української. Не дивлячись на протести польських та російських делегатів, українське студентство було прийняте в СІЕ. Моральний успіх українців на цій конференції забезпечив їм тривале становище в СІЕ. На 11 конгресі СІЕ у 1924 році у Варшаві українське студентство було офіціально прийняте в дійсні члени.

Ставши дійсним членом СІЕ, делегати ЦЕСУСу брали участь у конгресах: Копенгаген, 1925; Прага, 1926; Рим, 1927; Шартр (Франція), 1928; Будапешт, 1929; Брюссель, 1931; Прага, 1935; Софія, 1936; Неаполь, 1938.

На конференції СІЕ 14-19 січня 1923 р. у Гаазі ЦЕСУС був заступлений Ст. Нижанківським. Для учасників конференції ЦЕСУС підготував спеціальну інформаційну брошурку на англійській та французькій мовах про українське студентство в еміграції та вищі училища за клади в Україні.

У 1926 р. у Празі на конференції СІЕ була схвалена відзнака СІЕ, яку виготовив українець Федір Ємець, що навчався у Берліні. Відзнака СІЕ мала форму трикутного щита. На верхній частині на червоно-пурпурному фоні були зображені золотими літерами СІЕ, на нижній частині – глобус, який символізував всесвітній характер організації.

У 1937 р. в Неаполі була відкрита **Міжнародна виставка студентської культури й мистецтва**, на якій ЦЕСУС влаштував окремий український відділ.

Українські делегати на конференціях СІЕ неодноразово переконувалися, що європейське чи і заокеанське студентство не мало належного знання про східноєвропейські справи, зокрема, українське питання. Чужинці, як правило, черпали свої інформації про Україну і її проблеми з російських джерел,

які явно заперечували самостійність української нації, держави. Тому українські студенти-емігранти змушені були найбільшу увагу звертати на справи національної інформації й пропаганди. Українським делегатам вдалось висувати на порядок денний такі важливі питання:

1. Розмежування українців від росіян.

2. Труднощі українських студентів в одержанні віз на виїзд з України на закордонні студії.

3. Захист українського студентства в університетах Польщі.

У 1938 р. на вимогу польських і румунських делегатів ЦЕСУС був виключений з СІЕ.

Європейський студентський допоміжний фонд – European Student Relief (ESR) – був заснований у 1920 році у Санкт-Беатенберзі (Австрія) з метою матеріально допомагати студентам, що із-за воєнного лихоліття опинились у скрутному становищі. ESR надавав допомогу студентам із 40 країн.

У 1923 році у Відні ESR почав видавати ілюстрований місячник Vox Studentium, в якому були інформації і про українське студентство.

Делегати ЦЕСУСу брали активну участь у щорічних конференціях ESR: Турнов (ЧСР), 1922; Параді (Угорщина), 1923; Емау (Німеччина), 1924; Женева – Жексі (Франція), 1925; Карлівці (ЧСР), 1926; Шірс (Швейцарія), 1927; Оксфорд (Англія), 1930; Женева (Швейцарія), 1931.

У липні 1923 р. на II з'їзді у Параді було 150 делегатів з 32-х країн. Українська делегація тоді складалася з М. Тютюнника, М. Мельника, П. Кожевника, О. Лупашка, М. Бачинського. Делегації вдалось домогтися цілого ряду постанов, корисних для українського студентства.

У 1925 році ESR замінив свою назву на International Student Service (ISS).

ISS була гуманітарною організацією, вона не мала жодних статутів, її управу призначала WSCF. На IV з'їзді ISS в Женеві-Жексі (Франція) в серпні 1925 року були присутні такі українські делегати: Д. Вітошинська, Ю. Вітошинський, О. Рудий, М. Масюкович, В. Орелецький.

На з'їзді було 250 делегатів з 35 країн. Українська делегація підняла такі питання: справу українського вищого шкільництва в Польщі та Румунії; Тамного університету у Львові; нансенівських паспортів тощо. Делегати ЦЕСУСу дбали про те, щоб міжнародні організації допомагали не тільки українським студентам в еміграції, але також студентству в Галичині й Буковині.

Українське студентство в еміграції брало активну участь у праці Міжнародної студентської ліги.

Отже, починаючи з 20-х років ЦЕСУС мав тісні контакти, крім вищезгаданих міжнародних студентських організацій, з:

- Центральним союзом англійського студентства;
- Центральним союзом голландського студентства;
- Союзом естонських студентів;
- Союзом литовських студентів;
- Союзом угорських студентів «Мефізоз»;
- Централлю німецького студентства;
- Централлю французького студентства;
- Централлю швейцарського студентства;
- Централлю шведського студентства;
- Федерацією університетських товариств при Лізі Націй;
- Центральним союзом чехословацького студентства, який був заснований у 1920 році, бо старий Союз чеського студентства, що існував з 1904 року, після утворення ЧСР вже не відповідав вимогам часу.

Щире й приятельське було ставлення чехословацького студентства до українських студентів, яких запрошували на свої збори, вечірки, свята.

Доброю традицією вважалися спільні акції: Чесько-українські літературні вечори; Вечір української та чеської народної пісні; святкові академії, присвячені Т. Г. Масарикові, В. Гірсові, З. Фібіхові, Ф. Палацькому та інші.

Значний інтерес до українців виявляли бельгійські та фінські студенти, які на міжнародних форумах часто підтримували українців і гостро виступали проти росіян і поляків, які намагались у присутніх викликати неприязнє ставлення до українців.

Представники ЦЕСУСу були запрошенні Централлю французького студентства на святкування 500-ліття смерті Жанни д'Арк у Руані, яке відбулося 25-29 травня 1931 року.

Студент Юліан Полтавець вітав від імені українських студентів VIII конференцію студентства балтійських держав у Ковні 3-7 червня 1931 року.

У 30-х роках участь представників українського студентства на міжнародних конференціях, з'їздах, конгресах не припинялась, однак значно зменшились члени делегацій. Причиною були як матеріальні, так і правові труднощі виїзду за межі ЧСР, а також те, що кількість українського студентства в еміграції значно зменшилась.

Ця традиція дружніх стосунків обірвалась із наступом фашизму у Німеччині та Італії, який розбурхав світову, а зокрема європейську арену і привів до початку Другої світової війни.

Використана література:

1. «Студентський вісник», бюллетень ЦЕСУСа, видає Пресовий відділ ЦЕСУСа в Празі, 1923-1931 рр.

СЛІДАМИ НАШОЇ ІСТОРІЇ

Урочистості з нагоди 60-річчя Закарпатського краєзнавчого музею

23-24 червня 2005 р. в найдревнішій і найціннішій історико-архітектурній споруді міста Ужгорода – в замку XIII – XV ст. зійшлося поважне міжнародне товариство, щоб відзначити 60-річчя створення Закарпатського краєзнавчого музею. Серед гостей були представники обласної державної адміністрації, обласної ради, мерії міста, греко-католицького та православного духовенства, науковці, музейники та інші шанувальники пам'яток історії та культури. За Словачьку Республіку в цих урочистостях брали участь директор Краєзнавчого музею в Требішові Юрій Жаданський та автор цих рядків. Гостей привітав та з історією музею познайомив його директор Василь Шеба.

Закарпатський краєзнавчий музей (до 1946 р. – Народний музей Закарпатської України) виник на основі постанови Народної Ради Закарпатської України від 20 червня 1945 р. У 1947 р. його переміщено в Ужгородський замок, де він знаходиться до цих пір. Однак історія музейної справи на Закарпатті набагато старша. Ще в 1907 р. з ініціативи відомого вченого і краєзнавця Теодора Легоцького розпочався рух за створення музеюного осередку. Через два роки на Закарпатті заснували «Мукачівське

Директор Закарпатського краєзнавчого музею Василь Шеба вітає гостей.

музейне товариство Т. Легоцького». В 1924 р. на основі колекцій Т. Легоцького було відкрито історико-краснавчий музей. У 1920 р. виникає музейна установа і в Ужгороді, засновником якої було товариство «Просвіта». Відомі й інші подібні намагання, але Закарпатський краснавчий музей є і залишається донині найбільшою і найповажнішою установою даного типу, науково-методичним центром у музейній справі цілої області. Саме на його базі, як колишні відділи, виникли і нині діють вже як самостійні усі державні музеї Закарпаття, включно Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Це професійна науково-дослідна і культурно-освітня установа краю, в якій упродовж тривалого часу працюють визначні дослідники історії, археології, культури, етнографії, народного мистецтва, а також збирачі, охоронці і популяризатори історико-культурної спадщини закарпатських українців. Отже, цілком природно, що з ними вже понад 20 років активно співпрацює і наш Свидницький музей українсько-руської культури. Тож якраз у Закарпатському краснавчому музеї зберігається основна частина пам'яток і документів про нашу спільну історію від найдавніших часів аж до возз'єднання Закарпаття з Україною.

На нинішній день фонди музею становлять понад 120 тисяч одиниць збереження. Серед них одна з найбільших в Україні археологічна колекція бронзових виробів XIII – XII ст. до н. е., яка нараховує біля 3000 предметів. Унікальними є також інші чисельні пам'ятки давньої історії Закарпаття, зокрема епохи палеоліту, мезоліту, неоліту та старослов'янські старожитності.

У фондах знаходиться надзвичайно цінна нумізматична колекція, що нараховує понад 12 тисяч одиниць римських, старовинних австрійських, угорських, польських, чеських, українських, російських та інших грошових знаків. Заслуговує на увагу колекція холодної та вогнепальної зброї XIV – початку ХХ ст. Музей зберігає рідкісні рукописні книги XIV – XVII ст., у тому числі Мукачівський псалтир (XV ст.), Королівське євангеліє (1401), слов'янські стародруки «Біблія руська» (1519) Франциска Скорини, Острозька біблія (1581) Івана Федорова, «Лексикон Словено-руський» (1627). Памви Беринди, близько 150 стародрукованих книг XVII – XVIII ст., середньовічні вироби цехового ремесла краю, цінні етнографічні колекції – традиційне знаряддя праці, предмети хатнього побуту, зразки народного одягу та вишивок, народні музичні інструменти, оригінальні

На Мукачівському замку. Зліва Павло Федак, Ярослава Ткачук, Мирослав Сополига, Олена Федак, Архип Данилюк.

історичні пам'ятки переломних в історії краю 1918-1918, 1938-1939, 1944-1945, 1989-1991 років та найновішого періоду.

Солідними є фонди, а також експозиції природознавчого характеру. Тут, крім іншого, зберігається кам'яний скелет риби-тунця, вік якого становить близько 46 млн. років, скам'янілі залишки морських їжаків, молюсків, кістки та зуби мамонта, піщаного ведмедя, гіантського оленя, зубра, одна з найбільших в Україні колекція чучел птахів і звірів, чи сельні колекції гербаріїв тощо.

У науковій бібліотеці нараховується понад 25 тисяч книжок краснавчого характеру.

Музей проводить комплексне краснавче обстеження сіл області. Результати науково-дослідної роботи публікує в науковому збірнику, в окремих монографіях, науково-популярних, туристичних та інших публікаціях. Про наукову діяльність Закарпатського краснавчого музею: сучасний стан і перспективи детально доповів учасникам урочистостей заслужений директор та голова крайової «Просвіти» Павло Федака. Цікавою була також доповідь завідувача відділом археології Закарпатського краснавчого музею Йосипа Кобала на тему «Історична наука Закарпаття: стан і перспективи».

В рамках урочистостей відбулася екскурсія по замку та експозиціях. Нині в музеї діють:

- повнопрофільна експозиція відділу природи,
- експозиція відділу археології,
- експозиції на тему історії та культури краю.

В руїнах Невицького замку (частина учасників урочистостей).

Підвищено увагу учасників екскурсії викликала, зокрема, експозиція з історії релігії та духовної культури, розміщена в залах колишньої Ужгородської духовної семінарії, а також історичні експозиції «До тебе, мати-Україно!» та «Карпатська Україна 1938 – 1939 рр.». Поруч з останньою влаштовано меморіальну кімнату-музей Августина Волошина – визначного українського вченого, педагога, церковного, громадського, культурного, політичного і державного діяча, Президента Карпатської України, Героя України. Надзвичайним багатством і розмаїтістю відзначаються експозиції «Народні музичні інструменти Закарпаття» та «Народний одяг Закарпаття».

Не менш цікавими були також екскурсії на Мукачівський замок та руїни Невицького замку. Відрадним є те, що в останніх роках завдяки Закарпатському обласному центру туризму, красізнавства, екскурсії та спорту учнівської молоді, а також ініціативі Закарпатського красізнавчого музею, дуже успішно реалізується проект міжнародної комплексної еколо-го-археологічної волонтерської експедиції «Замки Закарпаття». Як ми самі переконалися, великою популярністю серед молоді користається «Програма Невицький замок», метою якої є вивести пам'ятку з аварійного стану, досконало її вивчити, провести реставрацію, реконструкцію та створити на території замку Державний музейно-туристичний комплекс. В реалізації цієї програми неабияка заслуга молодого ентузіаста – археолога Олександра Дзембаса, який на замку дослівно днєє і ночує. Під його керівництвом обсяг виконаних робіт на пам'ятці без цільового фінансування склав уже більше як півмільйона гривень.

В рамках транскордонного співробітництва (Програма TASIS, яка фінансиється ЄС) країн Карпатського регіону (Україна, Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина) підготовлено проект щодо проведення лідерської школи навчання активістів волонтерського руху в напрямку охорони історико-культурної спадщини в базовому таборі в Невицькому замку. Отже, передбачається, що участь в таборі візьме і молодь Словаччини.

В цьому напрямі мали б активніше діяти і наші школи, зокрема вчителі історії, української мови та літератури, громадсько-культурні та інші організації на Пряшівщині. Залучення шкільної молоді до волонтерського руху у відновленні пам'яток Закарпаття сприятиме не тільки її оздоровленню, рекреації, але й усвідомленню свого походження та власної історії.

Ми бажаємо закарпатським музейникам та охоронцям пам'яток багато творчих зусиль та нових звершень у великій справі збереження надбань історії та культури для прийдешніх поколінь. Унікальні пам'ятки Закарпатської області України тісно пов'язані також з історією Словаччини, Чехії та взагалі європейської цивілізації. Вони є невід'ємною частиною скарбниці світової культури.

Мирослав Сополига

Нарис чесько-німецької писменниці про Закарпаття

Закарпатська Україна між двома світовими війнами викликала в Європі жвавий інтерес до себе. Про неї писали не тільки політики та журналісти, але й письменники, які відвідували її й ознайомлювалися з її побутом і щоденним господарським та культурним життям. Вже в 1923 році свої враження з подорожі по Словаччині й Закарпатті подав англійський автор С. J. C. Street у книзі *East of Prague* (На схід від Праги). Під кінець року про свої відвідини Закарпаття писав інший англійський автор, на цей раз письменник-романіст Н. Baerlin *Over the Hills of Ruthenia*. Інтерес до найсхіднішої області Чехо-Словаччини продовжувався і в наступних роках. У 1936 році в Тешіні вийшла обсягом невелика, всього на 52 сторінок книжка *Eine Fahrt nach Karpathorussland* форматом 12x17 см. Написала цю книжку Марія Стона.

Марія Стона – це прибране ім'я, яким підписувала свої твори чесько-німецька поетеса та письменниця Марія Шольцовава (Шольц). Її дівоче прізвище було Марія Стонаєскі, перша половина якого була узята за псевдонім. Марія Стона народилася 1 грудня 1861 року в Тржебовіцях біля Острави. Вона була доволі плідною письменницею. Написала кілька збірок поезій, збірників оповідань та романів. Перша її книжка *Buch der Liebe* вийшла у 1888 році. Після цієї збірки слідували такі її книжки: *Lieder einer jungen Frau* (1899), *Kliengende Tiefen* (1903), *Flammen und Flutten* (1912), *Kleine Doktor* (1918), *Neue Gedichte* (1928). Письмен-

ниця Марія Стона залишила по собі в літературі прозові твори, які є сатиричними малюнками австрійської провінції *Mein Dorf* (1908), романі *D. Rabenschrei* (1907), *Rahel* (1909) та ін.

Марія Стона у своїх творах з любов'ю має життя віддаленої від столиці провінції з її атрибутами, красиводом, щоденным життям і духовним світом типів, яких взялася вивести і представити. Такий характер має й її подорожній нарис *Eine Fahrt nach Karpathorussand*. Імпульсом до написання цієї книжки, як пише авторка у примітці на першій сторінці нарису, була книжка про Закарпаття, його історичні пам'ятки, особливості краю, його жителів та їх звичаїв *Hexen und Bettelpöbelbrücker*, що її написав у 1935 році Н. B. Utis. Книжка Утиса зробила на Марію Стону хороше і сильне враження, вона вже в похилому віці вирушила із Сілезії через Словаччину на Закарпаття і розповіла про цю подорож у названій книжці.

Заради того, щоб ми мали певну уяву про книжку Марії Стони про Закарпаття, подаємо переклад невеличкої частини її тексту. Переклад було здійснено кілька років тому студентом спеціальності українська – німецька мови Ярабинським в рамках семінарських занять з україністики під нашим керівництвом на ФФ Пряшівського університету.

Й. Шелепець

Марія Стона [В Рахів]

О п'ятій годині ранку я поїхала швидким поїздом далі в напрямі в Рахів. В Опатьському я бачила велики стоси шполового матеріалу державних залізниць, багатий урожай на полях, череду іржаво-коричневих корів і білі зграї гусей. Збіжня всюди складене в снопах. Лю-

дина довіряє сонцю. Багато кукурудзи. Добираємося в благодатну частину краю. З лівого боку тягнеться пасмо верхів, поросле лісом, з правого боку велика родюча рівнина лише із небагатьома поселеннями. Чеську супутницю зацікавили вузькі смуги землі. «Як язики», – сказала вона.

«Усе розпарцельоване на дрібні ділянки», – зауважив її чоловік. – «Тепер мені прояснилось», – це колишні латифундії, які були поділені між народами.

Четверо спортсменів, атлетів стоять у вузькому коридорі. Їхні парусинові балі лежать на місцях біля нас. Розкішні мужчини, яких у церквах не можна бачити, як святих, тому що святі зразки не мають спортивно виробленої фігури. Тому вони постаріли так вчасно.

Біля Рускова декілька новопобудованих будинків з етернітовими дахами. Каменоломня на правому боці. Горби із зліденною порослю. Парцеляцію латифундій можна пояснювати собі скромне число будинків та хуторів. Аж тепер населення буде з радістю збільшуватися.

Легінія Михаляні посеред поля колосів. Скрізь чую розмовляти поугорськи. Ми знов при владі латифундій. Величезні площи землі, але жодної косарки. Жатву виконує велика кількість женців. Біля кожного жінка хапає сніп і кладе його боком. Перше тютюнове поле і, зрештою, саджанки виноградної лози на південній місцевості. Листя виноградної лози від мідного купоросу та інших хімічних засобів проти шкідливих нападів філоксери або подібних мошок зафарблене на біло-синьо.

Сомотор. Величезні площи. Тут людина усвідомлює собі 40 000 гектарів пшеничних полів, що їх магнати хваливали називали своєю власністю. Як мало людей живе на цих гектарах! 40000 гектарів належить лише одній людині, і словаки виселились, бо не могли знайти для себе жодного шматка землі. Це робить гротескне вражен-

ня. Вісім величезних стогів збіжжя на одному полі... Тут і там колодязь, чereda, а понад усім цим чарівно-мерехтливе сонячне повітря, яке з нічим не можна порівняти. Поодинці череди корів, білих як сніг. Мрія магната або його коханки...

Це є пушта.

Чоп. Велика станція великого значення. Звичайна картина станції. Молоді жінки, які сунуть з поїзда, щоб запалити сигарету на пероні, усміхнені дівчата, які опираються на залізni застави; офіціанти в білих піджаках, що кричат «Свіже пиво!», а при цьому держать відстоянє. Четверо дітей з похмурою нянькою, найменша дитина майже гола. Батько, одягнений у білому, приєднався до них і дуже гордий. Нянька зберігає свою надуту поведінку. Її домашній господар їй байдужий. Місцева жінка старшого віку також напівгола – але не така приваблива, як дитина, груди і плечі вилізають із чорного плаття. Вона сходить із поїзда тільки для того, щоб розглянути пару жінок у вікнах і повертається із лютістю назад тому, що вони насправді гарні.

Булочник пропонує свої кренделі. Хтось хапає по ягодовому морозиву і потім розсіює чарівність Чопа. Атлети сидять і вивчають карти гір.

Ватаги овець на пушті. Вони напуваються. Їх пасе молода дівчина. Вона ллє воду з колодязя в довге корито, перед яким тиснуться вівці. Молодий чеський жандарм стоїть коло неї... Вони намагаються знайти дорогу примирення між народами за допомоги овець.

Батьово. Назва станції поряд із латинськими літерами вперше написана кирилічним письмом. Селянки на возі в білих спідницях, у червоних хустках і в пишно вишитих блузках.

Величезні лани кукурудзи. Знову латифундії, як в Іспанії, де країна поділена між кількома сім'ями.

Берегово також із двомовним написом. На першій стійці жінка в буро-жовтій спідниці і буро-жовтій хустині, із звисаючими на браними рукавами, які на зап'ясті тісно закінчені, виглядає уже як руська, біля неї червоно-жовта смугаста широка Сідлова торба, які носять в Іспанії і які там так облюбовують. Якусе національне мистецтво таємне, так таємно воно взаємно пов'язане підземними струменями.

Знову виноградники, з блискучим синюватим листям. Зерно невисоке, але дуже густе. Немає жодної іржі в пшениці, здається, їй цього року щастить тільки в Сілезії. Череди худоби на фосфаті висохлих луків. Сумно і головно стоять корови, місцевість не має уже нічого хвилюючого, тільки достатньо врожайність.

Севлюш (тепер Виноградово) із двомовним написом. Станція така сама, як в Годинку або в Гулині. Існує еспресантаж станцій. Всі вони розмовляють спільною зrozумілою мовою.

Ідемо по-підручнику недалекого кладовища. Жодні хрести, лише чорні дерев'яні обаполи. На них немає ніяких таблиць. Тут-там знаходяться поперечні колоди, які служать за хрести. У виноградниках колодязі й гарні будинки виноградарів. Довгий загальнічний міст над майже висохлою рікою Тисою. На полях самотні великі гори. Кукурудза ще досить мала, страшна засуха. Стрімко підімається конусоподібний верх із маленькою церквою та руїною.

Королево на Тисі – дуже велика танція з вітком через Галмай у Бухарест.

Група, яка вибралася на уїк-енди, чотири дівчата і троє юнаків, здається, з адміністративної сфери. Дівчата помили руки біля джерела, приходять трясуть руки і утирають їх об задні частини сороочок та об голі плечі друзів, які неласково речочуть. Яка то інтимність, яке то плювання і красування любові!

Біля Хулста на горі велика руїна у поль я побачила жінку, голова якої була

накрита величезним сомбреро. Чоловіки носять широкі полотняні штани, такі як дві біля себе повиснуті спідниці.

Характер будинків зовсім інший, ніж на досі швидко пройдених трасах. Своєрідні вони віконницями та низько над ними звисаючими солом'яними стріхами. На дворах солома обмолочена на молотарці. Повільно рухаються чоловіки і жінки в мряці пороху. Трава на луці суха, як солома. Якщо дощ не зробить диво, то не будуть косити отави. Безкраї віддалі сухого пару, тільки поблизу залізниці мочарі, порушувані зграєю гусей. У мочарах, повних мулу, весело купалися малі пастушки. У гусей тут пишна і рівна хода, бо вони приходять до води лише винятково. Піщані ґрунти, неродючі, з малими кущами спустілого чагарника. Дуже далеко, побіля підніжжя горба, порослого деревами, можна бачити церкви й селища.

Буштино. Всюди черговий службовець із червоним кашкетом та з урядовою виконавською строгістю на обличчі.

Знову тютюнові поля. Опісля руїна, яка, можливо, мала значення твердині. Всередині пару підноситься високий, ніби сформований людськими руками, по боках гарно сплющений горб. Це могила, знак історичної пам'яті? Хлопець повертається з рибалки з порожнім кошиком і порожньою сіткою. Можливо, що він не знайшов жодної води.

Тячево. Тут вирощують злаки знов по-іншому. Вони навколо жердини, яку управитель вstromив у землю.

Дерев'яна церква з двома вежами в Бедевлі. Хатини з дерева, на даху дрібна вежечка, через яку проходить дим або немає жодної вежі і дим шукає дорогу в щілинах покрівлі.

ВІД В'ЯЗНЯ ГУЛАГУ ДО ПРЕЗИДЕНТА КОНГРЕСУ

Do 70-littya z dnia narodzhennya
Левка Довговича

Левко Довгович (нар. 29 вересня 1935 р. в Ужгороді) приїхав до Пряшева у 1963 р. впovні сформованою людиною – з дипломами випускника Ужгородського музичного училища, Середньої медичної школи в Усті-над-Лабе в Чехії та екстерного хормейстрівського відділу Празької консерваторії. Та мав він за плечима ще й понад шестиричне «навчання» в незвичному «університеті». Його назва – Виправний трудовий табір Міністерства внутрішніх справ СРСР у Воркуті та на трасі Красноярськ – Тайшет – Ангара (Сибір), в скорочені – ГУЛАГ (1950-56). В таборі розпочалася і його диригентська кар’єра, яка продовжувалася в Ужгороді (де він був керівником Фанерно-мебельного комбінату – 1956-57) та Празі (диригент Українського хору – 1957-63).

В 1963 р. Л. Довгович поступив на роботу у Піддуклянський український народний ансамбль, однак після двох років (1965) його було призначено референтом НХС при Окружному комітеті КСУТ та завідувачем Українським клубом у Руському домі в Пряшеві. В 1967 р. він став секретарем ОК КСУТ у Пряшеві та Кошицях.

У Пряшеві він у 1965 р. заснував один з кращих колективів Пряшівщини – молодіжний ансамбль «Весна», який об’єднував дівчат і хлопців пряшівських українських середніх шкіл і до 1971 р. дав понад 150 концертів.

В 1967 р. у Кошицях він заснував молодіжний драматичний колектив, який,

під назвою «ДУМКА» (Драматичний Український Молодіжний Колектив Аматорів), з меншими перервами працює по сьогодні, та мішаний хор «Ластівка», який, крім Шевченківської академії у 1969 р., підготував 8 концертів під назвою «Пізний свій народ, пізнай свій рідний край». Діяльність хору кінцем 1969 р. була заборонена через «ідеологічно небажану та невідповідну драматургію концертів хору». У тому ж 1967 р. він відновив діяльність церковного хору в Кошицях і керував ним аж до 1970 р. Пізніше заснував у Кошицях дівочий хор «Май».

В другій половині 60-их років серед молоді Пряшівщини Л. Довгович став чи не найпопулярнішою особою. Та його кар’єра тривала недовго. В рамках т. зв. нормалізації 1971 р. його було звільнено з роботи в апараті КСУТ за «ідеологічно негативний вплив на молодь і виховування молоді в націоналістичному дусі» і суверо заборонено працювати з молоддю, в культурній сфері, шкільництві та друкуватися. В тому ж 1971 р., після п’ятирічних студій української мови та історії на заочному відділі філософського факультету в Пряшеві та після успішного державного екзамену з історії, його виключили з університету з політичних причин і заборонили завершити студії. За рекомендацією працівників кафедри української мови та літератури Карлового університету (КУ) в Празі, доц. Затовканюка, д-ра Березовського та д-ра Жідлицького, у 1972 р. здає вступні іспити і

поступає на екстерні студії КУ. Письмові попередження ОК КПС в Пряшеві щодо політичного профілю Левка Довговича в Празі не брали в увагу, признали йому всі попередні іспити (включно державного екзамену з історії), а порівняльну дипломну роботу «Спроба характеристики українських невідмініваних апелітивів» комісія кафедри славістики рекомендувала визнати докторською дисертацією. На жаль, його заяву на рігороznі іспити партійні органи в Кошицях не підписали, хоч він ніколи не був партійним. З труднощами, але все ж таки в 1974 р. Левку Довговичу, поруч з «сибірським високошкільним дипломом», вдалось отримати диплом випускника Карлового університету.

П'ятнадцять років (1971-1986) він був без постійної роботи. На хліб заробляв принаїдною працею, здебільшого в будівельних організаціях. На хвилях політичної відлиги другої половини 80-их років він у 1985 р. заснував у Кошицях Український мішаний хор «Карпати», який в короткому часі став кращим українським хором у Чехословаччині. Хор під керівництвом Л. Довговича діє й досі при Регіональній раді Союзу русинів-українців Словачької Республіки в Кошицях. Л. Довгович є драматургом, режисером та одним з ініціаторів заснування Міжнародного фестивалю духовної пісні візантійського обряду, який минулого року вступив у тринацятий рік свого існування. За оцінкою музичних фахівців та критиків, фестиваль є винятковим явищем в Центральній Європі.

В 1991 р. є одним з ініціаторів відновлення діяльності молодіжної організації ПЛАСТ у Словаччині, став головою організації і, разом з дружиною та синами, зорганізував десять літніх та шість зимових зустрічей нашої молоді та вісім Літніх шкіл українознавства. В 1994 р. його було обрано першим заступником Президента, а в 1997 р. Президентом Європейського конгресу українців. І цю посаду він займає по сей день. Крім того, він член Президії Української Всесвітньої Координаційної Ради та член Президії Сві-

тової конференції українських державницьких організацій.

З нагоди круглого ювілею я поставив Л. Довговичу кілька запитань. Гадаю, що його відповіді зацікавлять і ширшу громадськість.

Чи ти кровно пов'язаний з родом закарпатського письменника, фольклориста, філософа та церковного діяча Василя Довговича (1783-1849) і де в тебе взялися музичні гени?

На жаль, через життєві «гаразди» тато у 1944 р., образно кажучи, втік з рук НКВедистів в Чехословаччину, коли мені ще не було ні 10 років, потім в 14 роках попав у тюрму, і тому вперше я довідався про моого прапородича Василя Довговича, наймолодшого брата моого прапрадіда, від бл. п. пана професора Корнила Заклинського в Празі у 1957 р., під час зустрічі на пробах відновленого празького українського хору. (В той час проф. Заклинський працював над ширшим матеріалом про В. Довговича і хотів його опублікувати – чи так сталося, не знаю. Пригадую, що на його прохання я зробив вільний переклад З віршів В. Довговича з угурської на українську мову).

Ще доповню інформації про моїх предків – Іван Сильвай, який писав під своє твори псевдонім «Уріїл Метеор», був моїм прямим прападідом зі сторони моєї мамки. Мабуть, від славного роду Сильваїв – непересічних музикантів – я успадкував безмежну любов до музики: о. Сіон Сильвай керував у Тур'я Реметах (Закарпаття) селянським мішаним хором, мав прекрасні композиції та обробки народних пісень; о. Уріїл Сильвай був диригентом славного хору богословів в Ужгороді у 30-их роках минулого століття; мій дідусь, о. Нестор Сильвай, мав шестиличленний домашній оркестр – всі три були рідними братами. Мамин молодший брат, Андрій, допомагав пану Милославському засновувати Закарпатський заслужений народний хор і час від часу дирігував на концертах хору.

Хто були твої батьки і як запам'яталося тобі дитинство?

Мій тато був священиком, а мама вчителькою. Мое дитинство було надзвичайно гарним. Перші роки прожив у селі Вільшинки (Вульшинки) під полониною Рівною (Руною), потім у селі Лінці, що біля Середнього. Хто до «визволення» радянськими військами виростав на селі, дуже добре знає, якими чудовими були святкування Різдва, Великодня з народними звичаями, вечорниці дівчат і парубків з їхніми співами, жартами, народними звичаями – одним словом, кому дарував Бог мати таке дитинство, мусить бути щасливою людиною!

Як ти опинився у Сибіру?

П'ять тижнів після приходу радянських військ у наше село тата прийшли арештувати працівники СМЕРШу. Тато, з допомогою наших хлопців, втік за кордон, у Чехословаччину. Мама залишилась з четирма дітьми (найменша сестра ще не мала ані рочок). Мамі було заборонено вчити (а іншої роботи на селі не було) – жили з харчів, що позбирав від добрих людей в селі Лінці, але зокрема у Вільшинках, де я, разом з кураторами, мусив ходити з хати до хати – люди були бідні, однак ділились з останнім для дітічок їхнього пана превелебного. Отак я ходив чотири роки підряд «по жебрах», а два місяці через літні вакації працював у багатих селян в мадярському селі Малі Слеменці за харч, два мішки бараболі та центнер пшениці. Важкі життєві обставини, арешти невинних людей, голод 1947-48 рр., було й так, що ми з мамою і два тижні не їли хліб, залишали малим сестрам – та всі оті щоденні атрибути «щасливої радянської дійсності» та ще й нарікання селян, які казали: «Прийшли москали і освободили нас від білого хліба», хоч і за попередніх режимів жилося на Закарпатті «не мед лижучи» – все це викликало у моїй дитячій душі ненависть і бажання помсти. Під час мого «жебрання» у селі Вільшинки кілька разів зустрівся у священика з нашими хлопцями – учасниками визвольних змагань, що переходили на Захід. Там і був десь зародок моєї «нечемної» поведінки, яка «нагородила» мене 2 лютого 1950 р. ув'яз-

ненням, а 22 травня військовий трибунал засудив мене на 10 років «сталинських курортів», а моїх спільників – на 25 років.

Як виглядав режим 15-річного юнака в таборі ГУЛАГ?

Режим в таборах різної категорії був різний. Інший – в колоніях для малолітніх, інший – в режимних таборах для політв'язнів чи у в'язницях із суворим режимом

Про все це можна б писати десятки сторінок. Таких «неисправимых», як я, дуже часто перевозили в різні місця. «Пощастило» мені побувати у в'язницях: Ужгород, Львів, Київ, Харків, Ленінград, Москва, Вологда, Володимир, Богучари. Для перерахування таборів – мало місця. З малолітньої колонії на острові «Конвеер» у Білому морі (60 км на північ від Архангельська) 18 липня 1952 р. я втік. Після п'яти днів (одні з найкращих днів моого життя) мене впіймали і Архангельський обласний суд «подарував» дальших 10 років. Після смерті «батька народів» переважну більшість малолітніх в'язнів амністували, а мене відвезли на Воркуту у режимний табір. Там я став безіменним числом 2А-424. Після страйку політичних в'язнів на Воркуті і в Норильську влітку 1953 р. всіх активніших діячів судять. 16 вересня 1953 р. у Московській «Бутирці» «ОСО» засудило мене на розстріл, але тут же кару замінюють дальшими десятма роками суворого режиму та одним роком строгої тюрми. Така поблажливість до мене була спричинена тим, що мені ще не виповнилось 18 років. Коли у травні 1954 р. почався страйк наших побратимів в Інгірі (Казахстан), нас, «бандитів-страйкарів» (побоюючись нашого бунту), швидко повезли подальше з центру «імперії» в Іркутську область. У кожній в'язниці чи таборі режим повністю був залежним від начальства даного об'єкту. Мої сини-шибеники кажуть: «Татку, чого нарікаєш? Коли б ми хотіли побачити стільки світу, скільки грошей би нас це коштувало?!! А тебе дарма возили та ще й кормили!» Проти такого аргументу нема заперечень!

Чи були там дівчата і чи зустрічався ти там з кимсь із визначних політичних в'язнів?

Для дівчат і жінок були окремі табори. А зустрічей з визначними людьми було багато. В таборах було чимало високоосвічених осіб: викладачів вузів, професійних і аматорських музикантів, працівників театрального мистецтва, лікарів, священиків, отже інтелігенції різного фаху. Перерахувати всіх – не вистарчало б місця. Якщо Всешишній дарує віку і витримки, то я у своїх спогадах згадаю тих надміру шляхетних, високоерудованих і відданих національній справі людей, які сформували мій характер юнака, показавши мені прямування моого життя, практично «вивели» мене у «люді». Щира їм подяка!

Як ти став табірним диригентом і що представляли собою твої табірні колективи?

З юних літ музики мене дуже цікавила, однак за навчання у музичній школі треба було платити, а грошей не було. Першим моїм вчителем музичної грамоти у табірному пункті на березі Білого моря у 1952 р. був Степан Чорненький, колишній соліст Львівської опери та славної чоловічої хорової капели ще славнішого диригента Дмитра Котка, якого в 1940 р. запросили на гастролі у Москву і після першого концерту цілий колектив арештували. У 1954 р., вже в Іркутській області, звела мене доля з моїми дальшими вчителями-в'язнями, під фаховим доглядом яких почали розвиватися мої знання диригування, гри на скрипці та сценічного мистецтва. Були це: професор Алекснович – скрипаль, викладач вищого музичного інституту в Ленінграді, та зокрема Леонід Іщенко – головний диригент Одеського оперного театру, який мені дав основи диригування та заняття з хором. Під його доглядом у березні 1955 р. я вперше диригував український чоловічий хор у супроводі оркестру на академії в честь Тараса Шевченка. Не можу не згадати і далішого моого визначного вчителя театрального мистецтва, непересічного фахівця, директо-

ра й режисера Естонського національного театру в Талліні – Лео Каалміта, який щодня приділяв нам кілька годин занять сценічного мистецтва. Був охочий працювати тільки з українцями, яких вважав неймовірно талановитими. Свою високу, але одночасно й трагічну оцінку українців висловлював коротко й болюче правдиво: «Один українець – театр, два українці – хор, три українці – десять політичних партій!» Крім хормейстерських обов'язків, під керівництвом Леоніда Іщенка мені пощастило здійснити (під фаховим доглядом Лео Каалміта) і постановки п'єси «Пошились в дурні», водевілів «Бувальщина» та «Ох, та не люби двох». Раритетом було те, що жіночі ролі виконували хлопці-тенори, які майстерно співали «фальцетом», а на чоловічі ролі талантів було – «хоч гать гати». Грали й неукраїнці українською мовою.

У читачів можуть виникнути сумніви щодо моїх тверджень. Рекомендую всім «невірючим» прочитати спогади наших політв'язнів, видані друком в останніх роках в Україні. Начальство таборів підтримувало мистецьку діяльність в'язнів, а то з двох аспектів: по-перше, вони могли перед своїми колегами і вищестоящим начальством похвалитись прогресивними методами перевиховання непоправних політичних рецидивістів; по-друге (подію їхніми ж словами): «Нехай бандьоро поють і плясають – будуть мати менше часу на видумування різних політичних «пакостей!»

Коли і як ти повернувся в Ужгород і кому завдячуєш, що ти одержав офіційну музичну освіту?

Я повернувся в Ужгород 26 липня 1956 р. на основі перевірки карних справ кожного політв'язня за ухваленим «указом» під час «відлиги» Хрущова. У моєму випадку трохи членна комісія вирішила: «Всі ваші провини проти радянського народу були виконані до 18 років. Якщо три особи в Ужгороді підпишуть за вас запоруку, що ви вже більше не будете проводити агітацію проти комунізму, то ми вас пустимо додому!». Мамка знайшла добрих людей, які підписали, і так після шес-

ти з половиною років я повернувся в Ужгород. В моєму «занадто цікавому» житті завжди знайшлися шляхетні люди (що-правда, більше було «приятелів» в лапках), які допомогли мені. У виконанні хор-мейстерських іспитів найбільше допоміг мені брат відомого громадсько-культурного діяча, режисера Юрія Августина Шерегія, не менш відомий на Закарпатті диригент ужгородського театру – Євген Шерегій. Його приятелям-викладачам можу дякувати за таку можливість – на тодішні обставини це було однозначно винятково ризиковим явищем.

Коли і як ти потрапив у Чехословаччину?

Це також одна з казок моого життя. Я вже згадував, що тато був змушений втекти у Чехословаччину. Після політичної відлги у 60-их роках минулого століття рідні тих осіб, що втекли за кордон, була дана можливість дати прохання на виїзд. На початку 1956 р., коли вже листування з таборів було необмеженим, мені вдалось переконати мамку, щоб здала документи на виїзд за татом. В той час, з 37 роками засудження, мені ані не снилось, що в найближчому часі потраплю на волю, тим більше, що віду коли-небудь за кордон «великої неділімої». Мамка здала документи у квітні 1956 р. Я повернувся в Ужгород у липні. Мамка цілій тиждень не давала мені спокій, щоб і я здав документи на виїзд. Марні були мої аргументи і переконування найближчих осіб, що через мене і її з моїми сестрами не випустять за кордон. Не допоміг ані той факт, що я повернувся з двостороннім кавернозним туберкульозом легенів і, через свою хворобу, не можу заробляти, щоб прогодувати нас усіх. Мамка заявила категорично: «Майже сім років я тебе не бачила і тепер знову маю розлучитись з тобою? Ні!» Тоді я вирішив піти до начальника ОВІРу (відділення паспортів) і прямо запитати його, що мені робити. Сказав я йому відверто про всі мої суди і «мандрівки». Таким поступом я ризикував неймовірно. Потрапив, однак, знову на добру людину. Начальник вислухав мене мовчки, а потім запитав:

– Хочете виїджати?

– Не дуже, бо я хворий, ні чеської мови не знаю, ні обставини. Тут все ж таки я більш-менш вдома, при біді люди допоможуть.

Він з усмішкою передав мені 12 чотирьохбланків із словами:

– Якщо вирішите їхати, то до 10 серпня ці бланки заповніть, наклейте на них 12 фотографій і передайте мені особисто. Дату прошу ніде не ставити.

Я кілька днів вагався. 9 серпня здав. Родини, які здали документи разом з мамкою (до яких обласні органи безпеки не мали жодних претензій), у листопаді вже виїджали. А ми ні. Я вже був переконаний, що не дозволять. Мамка та-кож переживала, але мовчала. 28 лютого 1957 р. мене викликали до начальника ОВІРу. Він передав мені закордонні паспорти і каже:

– До 5 березня виїжджайте в Чехословаччину! Якщо не виїдете, то ми з вами ніколи не зустрічалися! Ясно??!

Його тон мене здивував. Оскільки я з тюрми привик зайво не розпитувати, подякувавши, пішов. 4 березня ми виїхали. Через кілька років довідався і про те, що було з нашими документами і про те, що полковник допоміг й іншим. Начальник в той час, коли передавав мені бланки, вже мав у себе мамині документи зрезолюцією з обласної безпеки про дозвіл на виїзд родини Євгена Довговича. Поставив на моїх документах ту саму дату, яка була на маминих, і послав усе в Москву для видання паспортів. Паспорти у Москві були видані 28 жовтня 1956 р. і ми практично могли виїджати разом з іншими родинами. Та щоб не звернути увагу обласної безпеки на мій виїзд, начальник тримав наші паспорти замкнутими три місяці і дав нам на виїзд 5 днів. Отак напівлегально я потрапив за кордон.

Де ти жив і працював після приїзду в Чехословаччину і що тебе привело сюм до Пряшева?

Тато після двох років тюрми, як і переважна більшість священиків, жив у Дєчині на «вовчому» паспорті. Без дозволу безпеки він не мав права виїджати в інший район.

Працював на залізниці. Ми приїхали в Дечін ввечері 5 березня, а 8 березня я вже був у Пряшеві у високоповажного пана Юрія Шерегія з рекомендаційним листом від його брата Євгена. Пан Шерегій вислухав мое бажання працювати між нашими на Пряшівщині. Глянув на мене і з гіркою усмішкою сказав:

— Пане Левку! Таких, як ви, та ще з таким минулим, Пряшівщина не любить. Тут ви легко можете попасті знову в тюрму. Я глибоко розчарований обставинами на Пряшівщині. Також переселяюсь у Братиславу. Дам вам адресу пані д-р Ольги Дутко в Празі. Вона вирішила відновити діяльність українського хору — допоможіть їй у тій справі. В Чехії зовсім інші люди.

Він розповів мені про тогочасні обставини на Пряшівщині і я послухав його. Так доля знову звела мене з прекрасними, високоосвіченими й національно свідомими українцями в Празі, що для моєї душі, ще міцно позначені «сталинськими курортами», було неабияким бальзамом. Хоч я два рази на тиждень, а інколи й частіше, їздив з Дечіна до Праги на проби українського хору і зустрічався з нашими людьми, все ж таки нечувся добре в чеському середовищі. Посаду хормейстера в Чехії годі було шукати, бо «цих — то музикант». За роботу з українським хором у Празі я не отримував жодної зарплати. Був змушений нашвидку шукати якесь рішення. З допомогою знов-таки добрих людей я за два роки зматурував у середній медичній школі і поступив працювати зубним техніком в Усті-над-Лабе. Згодом політична ситуація покращала і я у 1963 р. вирішив переїхати у Пряшів — до «своїх». Першим місцем моєї роботи був Піддуклянський український народний ансамбль.

Як виглядав ПУНА на початку 60-х років?

Піддуклянський український народний ансамбль у 60-их роках був на високому мистецькому рівні. Нажаль, у 1965 р. мистецький керівник Степан Ладижинський, з яким я зінався ще з Праги і який допоміг мені поступити на роботу в ПУНА, ві-

рішив переїхати в Братиславу. Планувала відійти і відома хореографка Меланія Немцова. Ситуація в ансамблі була дуже складна, як моя дружина Оленка каже: «Суто українська справа!», тому вирішив і я перейти на іншу роботу.

Ти перейшов на роботу в КСУТ. В чому вона полягала?

Працював я в Окружному комітеті КСУТ у Пряшеві референтом по народній художній діяльності (НХС). Моїм завданням було надавати методичну допомогу дитячим і молодіжним колективам, зокрема дитячим хорам у Малому Липнику, Сулині, Лютині (які займали чільні місця у державних змаганнях), дитячому ансамблю у Чирці (який у 1966 р. став лауреатом міжнародного огляду дитячих фольклорних колективів в Англії) тощо. Одночасно я завідував у Руському домі в Пряшеві українським клубом в Пряшеві і багато працював з молоддю. Протягом згадуваних років (1965-1969) я надавав методичну допомогу і драматичним колективам (режисерські вказівки, сценографічні поради, вибір п'ес, одягів тощо) в таких селах, як Кийов, Матисова, Малий Липник, Легнава, Шариське Ястраб'є, Обручне. Крім того, працюючи екстерном методистом НХС при Окружному осередку культури в Пряшеві, допомагав і словацьким колективам різного жанру в цілому Пряшівському окрузі.

Яке місце займає в твоїй біографії хор «Весна»?

Молодіжний ансамбль «Весна» був найдорожчою моєю «дитиною», тобто чи не найкращим і наймилішим моїм колективом протягом 50-ох років диригування. За словами фахівців (наприклад, д-р Ольги Дутко, доц. Юрія Костюка), ансамбль був на високому професіональному рівні. Хоч хористки не володіли нотною грамотою (крім кількох), хор співав окремі твори і на чотири голоси. Протягом 6-ох років членами «Весни» було близько 640 наших дівчат і хлопців. З понад 150 концертів «Весни» найбільш успішними були: перший ціловечірній концерт-прем'єра 2 квітня 1966 р. під назвою «Історія українського народу в піснях від

поганських часів аж до сучасності», друга прем'єра 8 травня 1967 р. під назвою «Відгомін Карпат». В жовтні-листопаді 1967 р. ансамбль поставив 15 концертів в Щецині та Кошаліні (Польща) для українців, яких горевісна акція «Віслас» насильно запроторила у північні воєводства Польщі. До успіхів «Весни» належить постановка водевілю «Бувальщина» в травні 1969 р. та 19 грудня 1969 р. постановка «Наталки-Полтавки» з нагоди 200-річчя з дня народження Івана Котляревського. У 1970 р. ансамбль виїхав на гастролі у Львів. У 1971 р. в Чехії ми дали 10 концертів. Велика шкода, що після моого звільнення з роботи керівництво КСУТ допустило до розпаду такого непересичного ансамблю.

Чому із десятки дівчат, які були закохані в тебе, ти своєю дружиною обрав саме Оленку? Що вона значить у твоєму житті?

Коли мені ставлять оце питання, то жартома кажу: «Що я мав робити з дівчиною, якщо вона купила мені сорочку в «Тузексі?!» Гуцули кажуть і таке: «Чорт постоли пірвав, поки їх спарував!». З нами було також так, але, серйозно кажучи, благословляю той день, коли я зустрів Оленку. Без неї та її допомоги я ніколи не зробив би на народній ниві те все, що вдалось нам спільно зробити. Переїжда зі мною важкі, але й повноцінні роки. Небагато жінок було б здібних протягом довгих років забезпечувати економічно нашу сім'ю (бо я через кадровий профіль був на підрядних мало оплачуваних роботах) або витримати психічно мої систематичні допити в безпеці, на яких «мала честь» побувати і дружина. Привезли її з Пряшева в Кошиці, а після обіду змушена була нагадувати «товаришам», що наша дитина в дитсадку у Пряшеві, хто її вибере? !! Проте у важких умовах нашого спільного життя (а було їх нівроку), вона завжди вміла знайти належне місце.

Що дало тобі перебування у Пряшеві? На кого маєш добре і на кого погані спогади?

Я зовсім не жалію прожиті роки у Пряшеві. Приїхав у Пряшів з певною метою, яку, в міру можливостей, намагався належно виконати. Невеличкий слід моєї роботи залишився по сьогодні і в Пряшеві, але й на Пряшівщині взагалі. Ще й сьогодні з великою радістю зустрічаюсь не тільки з моїми дорогими «веснянками» і з дальшими моїми «діточками-членами» колективів, з якими працював, але і з національно свідомими людьми цілої Словаччини. Мабуть, ота духовна сила, якої я протягом цілого життя набрався під час роботи між нашими людьми, зокрема між молоддю, допомогла мені пережити отих п'ятнадцять років заборони і додала чимало сил до дальшої роботи. Велика шкода, що на довгі роки заборонили мені продовжувати започатковану роботу на Пряшівщині.

Хоч мене звільнили з роботи не словаки, а наши – не маю на нікого важке серце. Я давно вже пробачив усім те, що був змушений виконувати різні роботи не по своєму фаху. Не пробачу, однак, ніколи того, що повних п'ятнадцять років найпліднішого життя не міг віддати народній справі!

Яким було твое ставлення до весни та серпня 1968 року?

Ще й сьогодні на 99 відсотків я переконаний, що «Празька весна» була провокацією з боку Москви. Проблема Чехословаччини в 1968 р. полягала не в питанні Радянський Союз – Чехословаччина, але Союз і Захід. Крім Чехословаччини, в усіх навколоїшніх сателітних державах Москви, які мали спільні кордони з західними державами, були радянські війська. Необхідно було їх мати і в Чехословаччині, щоб суцільно закрити коло охоронної зони між Союзом і Західом. Анексувати силою найдружнішу державу якось не годилось – московська контррозвідка знайшла інший спосіб.

Що привело тебе до Кошиць і де там працював?

Про причини моого звільнення з роботи я вже згадував на початку. Отже, після звільнення, я три місяці не міг отримати

жодної роботи у Пряшеві. А це вже могло закінчитись судом «за пріжівніцтво», на що з «відкритими обіймами» чекали мої «охоронці» з державної безпеки. Я здав навіть кочегарські іспити, але в Пряшеві для мене не було роботи навіть на кочегарці. Таємні сили «допомогли» відійти назавжди з Пряшева, хоч як мені не хотілось покидати його, бо, мабуть, найкращі і найплідніші роки моого життя пройшли в Пряшеві. Нарешті знайшов роботу в Кошицах і аж до інвалідної пенсії працював у будівництві.

Як ти заснував хор «Карпати» та які його найбільші успіхи?

В червні 1985 р., на мое велике здивування, покликали мене на засідання Президії Міського комітету КСУТ в Кошицах. Голова МК, товариш Бобак, звернувся до мене:

– Товаришу Довгович, ми чули, що ви хочете працювати з українським хором...

– Я п'ятнадцять років маю неабияку охоту працювати з українськими хорами, але керівництво КСУТ мені не дозволяє, хоч словаки уже давно дозволили мені керувати хором!

– Ми обговорили це питання в Президії і вирішили дозволити вам заснувати український хор у Кошицах.

– Хочете мати в Кошицах, у словацько-мадярському середовищі, український хор? Будете його мати, але організаційна допомога потрібна від вас.

– Допомога буде!

– Дозвольте все ж таки мале зауваження: при роботі на «народній ниві» я є некомпромісний і вимогливий, отже можуть виникнути певні проблеми у нашій співпраці...

Більше трьох місяців якось «не вдавалось» на офіційній основі скликати людей на першу пробу. Я вже не витримав «оббивати пороги» і ми з Оленкою запростили у нашу хату найближчих друзів на святкування моого 50-річного життєвого ювілею: 22 особи у суботу, 3 жовтня, 19 осіб 4 жовтня 1985 р. На цих зустрічах було обговорено організаційний поступ створення хору. Кожний зобов'язався говорити з своїми знайомими, хто би мав

охоту ходити співати. Був встановлений термін першої зустрічі майбутніх членів хору на 22 жовтня 1985 р. Люди зійшлися і цей день став днем народження дальшої моєї «дитини» – Українського хору «Карпати», який, дякувати Богу і людям-фанатикам, живе по сьогодні.

Про успіхи хору «Карпати» його прихильники багато знають із мас-медіа українських, словацьких, але й інших держав. Важко в обмеженому просторі переврахувати всі досягнення. Хіба стільки, що «Карпати» протягом 20 років відспівував понад 350 концертів (головніші за супроводу молодіжного оркестру «Музика Ювеналіс») у Словаччині та у сімох країнах Європи. Підготував десять ціловечірніх прем'єр, поставив п'єсу Тараса Шевченка «Назар Стодоля» з музичною картиною Петра Ніщинського «Вечорници», з власними солістами та солістами й оркестром Кошицького оперного театру підготував фрагменти з опери Семена Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм».

Якою є твоя роль у відродженні церковного хорового співу?

Про те, що з моею допомогою була відновлена діяльність греко-католицького церковного хору в Кошицах – загальновідома справа. Хочу, однак, подати кілька інформацій про Міжнародний фестиваль духовних пісень візантійського (тобто нашого, східного) церковного обряду. Перший фестиваль (ще без моеї допомоги) відбувся в Кошицах у 1990 р. На ньому твір Дмитра Бортнянського звучав словацькою мовою. Щось неймовірного. Я демонстративно відійшов з концерту. Якщо переклад зроблений так, що музичний наголос не співпадає з наголосом словним – то це «какофонія»! Мої критичні зауваження привели, мабуть, до того, що Міністерство культури Словаччини, посередництвом мистецької агенції «Кассовія» в Кошицах, запропонувало мені стати драматургом і режисером дальших річників фестивалю. Я погодився за умови, що, коли фестиваль має репрезентувати східний обряд і передавати кирило-мефодіївські традиції,

всі хори-учасники фестивалю зобов'язані співати твори церковно-руською, тобто давньоукраїнською мовою. Домашні хори можуть включити у свою програму один на будь-якій іншій мові, а закордонні з західних країн Європи два твори. Цей принцип був прийнятий і вдалось його дотримати на всіх 13-ти річниках фестивалю. Необхідно сказати, що навіть хори з Португалії, Італії та Румунії співали твори давньоукраїнською мовою. Протягом 13-ти років на концертах виступило 66 хорових колективів – 41 закордонний, з того 30 українських хорів. Під впливом фестивалю виникли подібні фестивалі у Львові та в Івано-Франківську, постали дальші церковні хори у Словаччині і піднявся їх мистецький рівень. Для порівняння: у 1990 р. в Словаччині були чотири церковні хори, які виконували твори церковно-українською мовою, зараз є понад 20 і на досить високому рівні.

**Чи пішли твої сини шляхом батьків?
Хто вони?**

Всі 3 наші сини закінчили основну і середню музичну школу. Святослав працює редактором в газеті «Правда», Ігор став професіональним музикантом – в сучасності працює головним диригентом Кошицького державного театру опери й балету. Обидва допомагають мені в роботі з хором «Карпати». Наймолодший, Роман, закінчив юридичний факультет. Найбільше мене з дружиною тішить те, що сини є свідомими українцями, хоч не ходили в українську школу (в Кошицях її немає), дуже добре володіють українською мовою. Кажуть люди, що кожне зло є на щось добре. Так і в мене. Довгі роки не міг жертвуватись народній справі й тому, мабуть, мав більше часу для своїх «гайдамаків». Від п'яти років щодня займався з ними, вивчав з ними українську мову, літературу, історію. Вдома було строго заборонено говорити не українською мовою, і це принесло свої плоди. Всі три використовують знання рідної мови у своїх професіях.

Якою є твоя співпраця з Україною і як ти оцінюєш її сучасну політичну ситуацію?

Від 1994 р., коли став заступником Президента ЕКУ, а зараз як Президент ЕКУ, беру активну участь у роботі Української Всесвітньої Координаційної Ради (УВКР) у Києві, попередньо як член Ради, тепер член Президії УВКР. Крім того, я був учасником різних мистецьких фестивалів, концертів, ювілеїв багатьох хорів і ансамблів, був членом журі на конкурсних оглядах у Львові і в дальших містах України, диригував концерти в різних України тощо.

Припала для мене велика честь бути і на інаугурації Президента України – Віктора Ющенка. Щодо сучасної ситуації на Україні. Україна в 1991 р. стала незалежною, на жаль, незалежною «де-юре», про що я весь час відвerto говорив на різних офіційних зустрічах у Києві та перед українськими громадами в різних державах Європи. Після «помаранчевої революції» та побуту на Майдані Незалежності в Києві, вірю, що Україна нарешті стала Суверенною, Незалежною, Демократичною державою «де-факто»!!! Є святим обов'язком кожного з нас і взагалі цілого світового українства прикладати щодня, образно кажучи, «макове зернятко» до покращення суспільно-політичного та культурно-громадського життя в Україні, щоб вона якнайшвидше позбулася «старшим братом» вщеплених азіатських звичаїв і в приватному, головним чином, у суспільно-політичному житті. Щоб якнайшвидше зайняла належне місце та відігравала одну з провідних роль в демократичній Європі, як колись за княжих часів.

Як ти став Президентом Європейського конгресу українців і в чому полягає твоя робота?

На 8 З'їзді Координаційного осередку українських громадських центральних установ (КОУГЦУ) у лютому 1994 р в Празі, на який запросила мене бл. п. Ліда Райчинець, голова тодішнього Об'єднання українців, а пізніше Української ініціативи в Чехії, дійшло до зміни назви КОУГЦУ на ЕКУ. Згадую, що усі делегати з'їзду аж до третьої години ранку працювали над статутом КОУГЦУ, щоб усучаснити та при-

стосувати його до геополітичних змін у Центральній та Східній Європі, зокрема до нових обставин в Україні після її проголошення незалежною державою. При виборах керівництва вже ЕКУ Лідка за-пропонувала мене за першого, а д-ра Юрія Рейта, голову Об'єднання українців у Польщі, за другого заступника Президента ЕКУ. Така пропозиція мене буквально налякала. Я ж не мав жодного досвіду в роботі подібного характеру. Марними були мої протести в тому розумінні, що я ніколи не займав такі посади, хіба що очолюю короткий час організацію ПЛАСТ, що я не є політиком, але музикантом. Я відсахувався тієї посади, як «чорт свячені води», що можуть підтвердити усі присутні на тому з'їзді. Не говорю це з якоїсь скромності. Дійсно, мав панічний страх, що з такою функцією не справлюся. Не було рятунку. Мене «пerekонали» методами тюремного начальства: «Не вміш – навчимо, не хочеш – примусимо». Отак я став заступником, а в 1997 р. Президентом ЕКУ. Щодо моєї роботи, то мушу відверто сказати, що без Президії, працівників Секретаріату, головним чином, без керівництв окремих українських організацій-членів ЕКУ в окремих європейських державах мое головування нічого не було б варте. Головне завдання ЕКУ полягає у взаємній координації діяльності українських організацій-членів ЕКУ, а у випадку потреби допомагати їм вирішувати їхні проблеми у відношенні до урядових чинників і спільними силами захищати суспільно-політичні та культурні активності українців на поселеннях в окремих державах Європи.

Як оцінюєш сучасний стан русинів-українців Словаччини?

Мої старші побратими по сибірських таборах казали: «Левку, і в пессимізмі мусиш завжди знаходити оптимізм. Мати перед собою мету ійти вперед!». Я намагався дотримуватись цього кредо. Останнім часом Пряшівщина починає наві-

вати на мене пессимізм. Найвищий час перестати бути «рабами Божими», приступати до рішення проблем більш радикально, не боятись відверто сказати про те, що ми є тут, на своїх історичних землях, які нашим братам-словакам подарували «сильні світу сього» у 1919 р. Необхідно наполегливо культурно, однак безкомпромісно вимагати свої права. З давніх-давен нашему народу ще ніхто нічого не подарував – ніхто за нас не вирішив наші проблеми! І коли вже «вмираємо», то «вмираймо» з «музицою», щоб цілий світ знат про те! Я не народився на Пряшівщині, але мені страшенно жаль, що в цьому, чи не найкращому куточку колишньої Київської Русі, пропадає тисячолітня культура, релігія, традиції, а головне неперевершена багатоюча архаїчна мови, яка без чужих слів, у своєму оригіналі, найкраще зберегла мову наших прадавніх предків! На жаль, до такого стану довела Пряшівщину наша інтелігенція (честь виняткам), переважна більшість якої «Від села втекла, а до міста не добігла», або ще краще устами простолюддя: «Забула корова, що телятком була!»

Проте в жодному випадку не смію закінчити свої погляди про Пряшівщину пессимістично, бо, організуючи літні табори нашої молоді, зустрічав сотні дітей і юнаків, особливо з наших сіл (з міст менше), у серденьках яких ще жевріє наше, національне. І якраз цим скарбом ми, старші, не смімо нехтувати і зраджувати усвідомлення нашої молоді!

Коли б ти був на моєму місці, яке запитання поставив би мені?

Чити, друже, зробив максимально все можливе й неможливе, щоб зберегти нащадків віковічного роду русинів-українців Пряшівщини?!! Призадумайся над тим!

Підготував
Микола Мушинка

«І один в полі воїн», або «Як збитий пес...»

(Роздуми над 55-літтям Івана Яцканина)

В останніх днях серпня письменник Іван Яцканин відзначив своє 55-ліття. Хоч це не круглий ювілей, він все ж таки дає привід для роздумів. Роздумів не лише над долею ювіляра, але й над усім нашим жалюгідним-прежалюгідним національним, культурним та громадським життям. Чому ми, українці Словаччини, втрачаемо позицію за позицією? Колись в апараті Культурного союзу українських трудящих працювало 74 людей (в центральному комітеті та окружних організаціях). Всі – на державній зарплаті. КСУТ займав двоповерховий будинок з трьома десятками приміщень. Мав кілька автомашин з оплачуваними водіями, гаражі, склади.

В сьогоднішньому Союзі русинів-українців Словаччини, який є спадкоємцем КСУТу, немає жодного працівника, оплачуваного державою. Всі працюють на громадських засадах, тобто безплатно. Невеличку зарплату одержують лише за конкретні акції – фестивалі, змагання, культограми, видавання преси, і то із значним запізненням. СРУСР має єдину машину (без водія), яку після «пройденного строку» подарувало йому Посольство України в Словаччині.

А була ще у Пряшеві українська редакція Словацького педагогічного видавництва (яка щороку видавала 30-40 книжок – художню літературу та підручники), українські відділи Крайового інституту педагогіки, Дослідного інституту педагогіки, Дослідний кабінет україністики при Пряшівському університеті. Все – на державному бюджеті. Все це непомітно зникало, бо перестали існувати майже всі українські школи. А в 50-60-х роках українських шкіл в селах і містах Східної Словаччини було майже триста. Сьогодні залишилась з них одна гімназія (в якій, крім української мови, всі предмети навчаються по-словацьки) і кілька основних та середніх шкіл з навчанням української мови як предмету (2 години в тиждень).

В Пряшеві у новопобудованому будинку була українська редакція Словацького радіо з найсучаснішим устаткуванням, та і її наперекір письмовим протестам майже двох десятків тисяч радіослухачів перевели у Кошиці. А будинок вже пару років пустує, нищиться, чекаючи покупця – підприємця, який, купивши споруду за безцінь, перетворить її у бізнес-підприємство, ресторан, масажний клуб. Сьогодні можна все!

Був ще у самому центрі Пряшева «Руський дім», в якому кипіло українське культурно-громадське життя. Та і його державний суд після кількарічної тяганини присудив штучно створеній організації «Російський клуб 1923», яка не мала до культури жодного відношення. І Руський дім, куплений вісімдесят років тому за гроші русько-української громади, зібрані по селах і містечках Пряшівщини, вже кілька років пустує, чекаючи бізнесмена, який би пристосував його до «нових умов».

Я аж ніяк не тужу за старими комуністичними часами. Не звинувачую Уряд Словаччини в усіх наших бідах. Я лише констатую реальні факти. А ці факти красномовно свідчать про жалюгідний стан фінансування культури української національної меншини у Словаччині.

В Руському домі колись знаходилася канцелярія Спілки українських письменників Словаччини, яку після «реприватизації» викинули на вулицю. Спілкою певний час керував колишній дисидент Василь Дацей, який жив у Братиславі. Керувати з Братислави організацією, майже всі члени якої жили на Пряшівщині, було нелегко. Після виборів її очолив Іван Яцканин. Саме він полагодив співпрацю з іншими письменницькими організаціями Словаччини та України, головним чином, з Національною спілкою письменників України. Не треба й підкresлювати, що функція голови Спілки є «почесною», тобто не оплачуваною.

Коли в 1991 році загрожував занепад єдиному українському літературному журналу Словаччини «Дукля», за його спасіння взявся той же Іван Яцканин, людина з багатим досвідом в редакторській практиці, бо раніше він працював редактором радіо, редактором районної газети та завідувачем українською редакцією Словацького педагогічного видавництва. Під його вмілою редакцією журнал регулярно, шість разів у рік, досі виходить на високому рівні. Редакторові вдалося утримати стабільний кадр дописувачів, нав'язати стосунки з закордоном, зокрема з Україною. Місцевим авторам він, таким чином, надав простір для реалізації творчих задумів. Отже, «Дукля» стала єдиною трибуною української творчої інтелігенції Пряшівщини. В часі, коли у Словаччину повністю припинився приплив преси та книжок з України, на сторінках «Дуклі» можна прочитати твори відомих і менш відомих українських письменників. Чимало уваги автор присвятив рецензуванню або хоча б анотуванню нових українських книжок.

Журнал і надалі користається значним попитом в Україні, хоч виписати його там і досі не можна з-за неймовірної дорожнечі передплати. (З тої ж причини не можна передплатити ні друкованого слова з України у Словаччині).

Коли в середині 90-х років м. ст. перестав виходити єдиний дитячий журнал «Веселка», Іван Яцканин «воскресив» його і завдяки йому українські діти регулярно одержують свій щомісячник, редактований на високому фаховому і поліграфічному рівні.

Раніше в «Дуклі» і у «Веселці» працював цілий штаб людей: редактори, коректори, друкарки, бухгалтер. Сьогодні всю цю роботу в обох редакціях виконує одна людина – головний редактор Іван Яцканин. На громадських засадах. Правда, допомагає йому комп’ютерна техніка, якої раніше не було.

Якимсь чудом він роздобуває гроші для видаваннях часописів і навіть для виплати авторам та технічним працівникам невеличкіх гонорарів. Кілька років він готовив до друку ці журнали на своїй приватній квартирі. Нині його заслугою у Пряшеві існує канцелярія Спілки українських письменників Словаччини, в якій міститься редакції обох часописів (в колишньому будинку КСУТу, який нині є майном міста і за який треба платити немалу оренду).

Крім величезного навантаження, пов'язаного з головуванням Спілкою та видаванням двох часописів, Іван Яцканин не забуває і про власну творчість. Від 1987 року він видав десять книжок власних оповідань. Для освіження пам'яті нагадую хоча б їх назви: «Місце проживання» (1987), «Наталка вже не плаче» (1988), «Усе залишилося» (1990), «Тіні й шрами» (1994), «Втеча» (1995), «Дерев'яний смуток» (1997), «...як збиті пси» (1998), «Вернісаж» (2000), «Ангел над містом» (2001), «В усьому винні чоловіки» (2004). Кожну з них можна вважати вагомими внеском в українську літературу Словаччини, але й у загальноукраїнську літературу.

В його перекладі з'явилася антологія сучасного словацького оповідання «Полегшуочи обставини» (1994), що містить твори п'ятнадцятьох письменників – наших сучасників. На словацьку мову він переклав збірку оповідань прозаїка Степана Ганущина «Vysoké schody» (Кошиці, 1989). Неабияку увагу приділяє розвиткові словацько-українських та українсько- словацьких літературних відносин. Результатом цього було, наприклад, їх те, що у 1993 році видає «Čítanku k slovensko-ukrajinským literárnym vztahom pre 1. – 4. ročník stredných škôl» («Читанка до словацько-українських літературних відносин для 1 – 4 класів середніх шкіл»). У 1995 році в ужгородському видавництві «Карпати» у перекладі Івана Яцканина словацькою мовою виходить книжка українських народних казок під назвою «Majster Ivanko». З його ініціативи (і з його післямовою) з'явилася антологія словацької любовної поезії у перекладі на українську мову Віталія Конопельця «Я Тебе дуже любив» (Пряшів, 2004). В часі, коли всі ми нарікаємо, що українська література у Словаччині після занепаду українських шкіл не має молодого поповнення, Іван Яцканини підготував до друку і видав збірничок поезії і прози учнів початкових та середніх шкіл колишнього Гуменського округу «Літературні таланти» (Пряшів, 2001), який містить україномовні твори вісімнадцятьох авторів – учасників літературного змагання, яке щороку організує Підвигорлатська бібліотека в Гуменному. «Не думаємо, що всі учасники цього змагання стануть в майбутньому письменниками, – написав упорядник у передмові, – але радує нас їхнє відчуття слова, щире відношення до рідної мови, гордість за неї» (с. 3).

Кожна з досі опублікованих книжок І. Яцканина знайшла позитивний відгук у пресі Словаччини та України. Писали про них такі літературознавці, як Дмитро Федака, Михайло Слабошпицький, Юрій Бача, Михайло Роман, Віталій Конопелець, Петро Осадчук, Ярослав Джоганік та ін. Чимало його оповідань та науково-публіцистичних статей з'явилось в українській, словацькій та чеській періодичній пресі. В Україні він є чи не найвідомішим українським письменником Словаччини. Недарма його було прийнято в члені Національної спілки письменників України, нагороджено Премією ім. Івана Франка, яку вручає Словачський Літфонд, міжнародною премією ім. Г. Сковороди, Премією ім. Д. Нитченка, міжнародною премією «Тріумф – 2002», Премією ім. О. Пчілки.

На превеликий жаль, кропітка редакторська та не менш кропітка літературна й публіцистична творчість в сучасності не дають засобів для прожиття та прогодування сім'ї. На хліб насуцьний І. Яцканину доводиться заробляти іншим шляхом – постійним заняттям в установі, яка б не занадто зв'язувала йому руки і була пов'язана з художнім словом.

До липня 2005 року його хлібодавцем був Університет ім. Матея Бела у Банській Бистриці, де він читав лекції з історії української літератури ХХ ст., теорії та практики художнього перекладу. В рамках «раціоналізації» І. Яцканина було звільнено з роботи.

Знайти роботу, відповідну його професії, пару років перед пенсією та ще й в галузі україністики, в нинішніх умовах просто неможливо. А жити з чогось треба! Отже, що чекає І. Яцканина після п'ятдесятип'ятиріччя? Безробіття! Може, він, затягши зуби, буде і надалі «на громадських засадах» очолювати Спілку українських письменників Словаччини, вдень заробляти гроші на хліб насуцьний якоюсь іншою роботою (бо з чогось треба жити, платити медичне страхування, пенсійний фонд), а вночі редагувати «Дуклю», «Веселку» та писати дальші оповідання... Але доки в нього вистачить сил на таку сізіфову роботу? Може статися, що І. Яцканин відмовиться від цієї важкої роботи і ми раптом опинимося без «Дуклі», без «Веселки», а може, і без Спілки.

Зараз ми безпорадно дивимося на все це і знизуємо плечима: Що поробиш? Такий нині світ!

Колись існували багаті меценати, які щедро фінансували українську творчу інтелігенцію: Острозькі, Мазепи, Кониські, Милородовичі, Семиренки, Чикаленки... Пізніше роль меценатів взяла на себе держава. Сьогодні у нас на Пряшівщині немає ні того, ні іншого. І ми з кожним роком втрачаємо одну позицію за другою.

На такій пессимістичній ноті я закінчує роздум-статтю про найвизначнішого сучасного письменника-новеліста Пряшівщини, голову Спілки українських письменників Словаччини та редактора двох найвизначніших українських часописів нашого краю. Цей роздум, на жаль, скоріше нагадує некролог, ніж ювілейну статтю.

У вступі до однієї з кращих своїх книжок «...як збиті пси» І. Яцканин писав: «*Ви бачили, як повертаються до своїх господарів, на свої подвір'я, збиті пси? Попідгинно тягнуться додому, а на шиї ще не встигла засохнути кров після бійки. За кого? За себе та ще за когось. Вони ледве-ледве тягнуться додому, щоб потім там, у своїх сковищах, лизати свої рані. Повернення також бувають гіркими.*». В авторській присвяті книжки мені І. Яцканин написав: «*Миколо, щоб повернення додому ніколи не були гіркувати!*».

Іван Яцканин повертається із Банської Бистриці до рідного краю – як той побитий пес: зі свіжими ранами та шрамами від попередніх ран. А ми безпорадно дивимося, як він у своєму сковищі вилизує ці рані, хочемо, щоб він і надалі служив нам, сторожив наше добро перед злодіями... Гірке повернення!

Що то ми за нація така?!

Микола Мушинка

ІЗ РОДУ В РІД

Мирослав ВАЛЕК

Шахи

Як грати в шахи маєте бажання,
не забувайте правила старі,
і те, кому тяжке розчарування
чи щастя, ви завдячуєте в грі.

Партнерові не демонструйте п'яти,
кохану королеву бережіть,
її саму не випускайте з хати,
все може статись - світ на тім стоїть!

Ця дивна гра оперта на законі,
що завжди найсильніша - сила зрад;
перемагають найчастіше коні,
і може лиш король дістати мат.

З словацької переклав Дмитро Павличко

Шахи

Коли у шахи вам прийдеться грати,
В хвилини смутку чи дозвілля,
Завжди потрібно добре пам'ятати
На чим залежить виграш і падіння.

У поєдинку завжди спокій май.
Не смій далеко даму відпускати.
Ніде одну - ніколи не лишай,
Бо сам не відаєш, що може стати.

А є й такий ще каверз у законі,
Що силу розуму - доляє сила зрад.
І як би там не гарцювали коні,
Та лиш Король - дістати може мат.

З словацької переклав Григорій Булах

РЕЦЕНЗІЇ

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ З АНТИУКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПОЗИЦІЙ

Ivan Pop: Podkarpatská Rus. Odborná recenzentka PhDr. Agata Pilátová. – Edice Stručná historie států. Sv. 29. Nakladatelství Libri: Praha 2005. 192 str. – Náklad 1200 výt.

Проф. Іван Поп, колишній редактор московського журналу «Советское славяноведение» та директор Інституту карпатознавства Ужгородського університету, вже багато років займається історією Закарпатської України. Від 1994 р. він живе в Чехії (м. Аш). Та якщо раніше його наукові праці (писані з позицій марксизму-ленінізму) були проукраїнського характеру (в правильності радянської національної політики він ніколи не сумнівався), то в 90-х роках м. ст. він став на явно антиукраїнські позиції. Отой політичний антиукраїнізм найвиразніше проявив себе в його російськомовній праці «Энциклопедия Подкарпатской Руси», яка стала об'єктом критики багатьох українських вчених. Та автор замість того, аби врахувати ці критичні зауваження, в кожній новій праці поглиблює свій антиукраїнізм. Вершиною антиукраїнства є його чеськомовна книга «Podkarpatská Rus», видана за фінансової підтримки «Карпаторосійського етнічного дослідного інституту в США» (Carpatho-Russian Ethnic Research Center) та Товариства русинів і друзів Підкар-

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

PODKARPATSKÁ RUS

Ivan Pop

патської Русі (Společnost Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi) в Празі.

Вже факт, що книга вийшла в серії довідників про держави світу, свідчить про її політичне спрямування. Межі неіснуючої держави автор подав на карті, якою книга відкривається (стр. 3). Згідно з нею, «держава Підкарпатська Русь» на півночі межує з Польщею, на півдні з Угорчиною і Румунією, на заході – зі Словаччиною, а на сході теж із Польщею. На цій карті такі поселення, як Тисмениця, Тлумач, Долина, Микулишин, Ворохта, Жаб'є (Верховина), Гринява та інші в 2005 році зазначені як поселення Польщі. Кордони «Підкарпатської Русі» в поясненні до карти названо «державним кордоном» (státní hranice). Ав-

тор на свою оборону може навести, що він зазначив кордони міжвосенного періоду. Але ж цього в книзі, виданій 2005 р., навіть натяком не вказано. Більше того, в «Енциклопедичному галсті», яке є додатком до книги (с. 177-183), кордони держави «Підкарпатська Русь» вимежені так: «*Sousední státy: Na severu (Podkarpatská Rus – M. M.) sousedi s Polskou republikou, na západě – se Slovenskou republikou, na jihozápadě s Maďarskou republikou, na jihu s Rumunskou republikou*» (с. 177). України як східного сусіда «держави Підкарпатська Русь» нема. В цій «державі» він перераховує всі національні меншини, що живуть на її території: угорців, росіян, ромів, румунів, німців та словаків. Українців навіть серед нацменшин «Подкарпаторусинської держави» немає.

В цілій роботі немає про Україну (як і про український народ) одного позитивного слова. Все лише негативне! Сучасну Україну він вважає тоталітарною країною, гіршою за Радянський Союз, парламент – націоналістичним, конституцію – антидемократичною, український народ – діаметрально відмінним від «русинського народу» тощо. Офіційну назву Закарпатська область України він поспідовно наводить в дужках як штучну і неправильну назву, вигадану Сталіним. Ще частіше наводить її в спотвореному вигляді «За – Карпатська область» («Za – Karpatská oblast»). На його думку, ця країна повинна і зараз називатися «Подкарпатська Русь».

Автор дорікає чеським засобам масової інформації, що вони занадто мало пишуть про негативні сторінки української влади в «Підкарпато-руській державі». Його книга мала б надолужити цю прогалину. І надолужує! Вона адресована чеському читачеві, якого має переконати, що «Підкарпатська Русь» є інтегральною складовою частиною Європи, країною, яка до 1945 року не мала нічого спільногого з Україною і була до неї прилучена проти волі населення. Це населення ніби і зараз не бажає нічого іншого, лише вийти зі складу України і створити самостійну автономну державу. Таке криве і крайнє фальшиве зобра-

ження дійсності йде на руку не лише Росії, але й певним політичним колам на Заході, які ще й досі мріють про відновлення «єдиної і неділімої Росії» та «Великої Угорщини». Недарма права на видання книги I. Попа англійською мовою (копірайт), як зазначено на титульному листі, вже прибав Карпато-російський етнічний дослідний інститут в США.

Та повернімося до суті щойно виданої книги, яка подає історію Закарпатської України від найдавніших часів до сучасності. Її історія до 1919 р. – це скорочений переклад колективної монографії «Нариси історії Закарпаття», виданої в 1993-2003 рр. в Ужгороді. Автор категорично заперечує думку, щоб територія Закарпаття була коли-небудь у сфері впливу Київської Русі та інших східнослов'янських утворень. Перебування в Галицько-Волинському князівстві він вважає лише принадічним епізодом. Категорично заперечує колонізацію українців з Поділля разом з князем Федором Корятовичем: «*Osidlení Podkarpatské Rusi ukrajinskými sedláky se tedy koncem 14. století nekonalo*» (с. 36). Але ж чим пояснити факт, що згідно з історичними документами саме наприкінці 14 століття на Закарпатті виникло кілька десятків «руських» поселень? Невже ж русини на Закарпаття впали з неба або прибули з Балкану (як твердить автор)? А звідки вони потрапили на Балкан? Таких і подібних запитань можна навести десятки.

Нічого дивуватися, що у книзі I. Попа немає згадки про взаємини закарпатців із Україною. Автор не помітив навіть такого факту, як участь на Закарпатті українських козаків у 1616, 1648-1654 роках, масове постачання населення Закарпаття літературою та іконами з території нинішньої України, прибування на Закарпаття духовної інтелігенції зі Сходу тощо.

Найвизначнішим періодом в історії Закарпатської України I. Поп вважає її перебування в складі Чехословаччини. Замовчус, однак, що Чеська академія наук вже в 1920 році проголосила русинів Закарпаття складовою частиною українського народу, а їх мову – діалектом української літературної мови.

В розділі «Češi objevují Podkarpatskou Rus» (с. 129-138) І. Поп правильно пише про великий внесок чеських науковців та діячів культури в справу дослідження цієї території. Натомість абсолютно ігнорує не менший внесок українських вчених – В. Гнатюка, І. Панькевича, В. Бирчака, Ф. Колесси, О. Мицюка та десятки інших. Весь український рух на Закарпатті він оцінює крайнє негативно і приписує його українським націоналістам-емігрантам, ігноруючи навіть таких місцевих діячів, як брати Бращайки, брати Климпуші, С. Ключурак, В. Грэнджа-Донський, І. Колос, І. Ірлявський, І. Рогач, О. Борканюк та багато інших.

Проголошення незалежності Карпатської України в 1939 році вважає наївністю, а оборону її кордонів перед мадярськими військами авантюрою «skupiny dobrodruhů-fanatiků z tzv. generálního štábku Karpaťské Siče» (с. 145). В цілому позитивно оцінює національний і культурний розвиток Закарпатської України в період гортівської Угорщини (1939-1944), зокрема, Подкарпатське общество наук, яке «кодифікувало» русинську літературну мову («Граматика руского языка» І. Гарайди, 1941).

Нічого позитивного І. Поп не знаходить на післявоєнному розвитку Закарпатської України (1945-2004). На його думку, возз'єднання Закарпаття з Україною було кардинальною помилкою та навіть зрадою президента Бенеша, насильним актом (анексією) Радянського Союзу, який нібіто проти волі переважної більшості населення, всупереч міжнародному праву, приєднав цю територію до своєї держави. Перший з'їзд народних комітетів Закарпатської України в Мукачеві 26 листопада 1944 р., в якому брало участь 663 делегатів і 126 гостей і на якому делегати одноголосно ухвалили маніфест про возз'єднання Закарпатської України із Радянською Україною, І. Поп вважає театром, інсценованим Києвом і Москвою, а договір між Чехословаччиною і Радянським Союзом про відступлення Закарпатської України Радянському Союзу від 5 квітня 1944 р. – «русинським Мюнхеном».

Абсурдним є нічим не обґрутоване твердження І. Попа про те, що після підписання цієї угоди «skoro všichni obyvatele [Закарпатської України – М. М.] s výjimkou tzv. nových lidí (přistěhovalců z východu) chtěli optovat pro čsl. občanství» (с. 165). Українців на території «Підкарпатської Русі» він величає титулом «зайди зі Сходу» («prívandrovalci z východu»). Щоб дати цьому своєму твердженням автентичність, автор посилається на звіт анонімного голови переселенської комісії. Як і при всіх інших заявах автора, ні тут не наведено джерело, за яким би можна було провірити це безглуздє твердження про бажання майже всього населення Закарпатської України переселитися у Чехію та Словаччину. В дійсності, як тут же наводить сам автор, змішана чехословако-радянська переселенська комісія в Ужгороді за три місяці своєї діяльності одержала 23 168 заяв про оптацію (головним чином, чехів та словаків, що там залишилися після Віденського арбітражу), а в Чехословаччину вийшло всього-на-всього 3693 людей.

Всі післявоєнні позитивні досягнення радянської влади на Закарпатській Україні автор зводить нанівець, вдаючись до явної фальсифікації фактів. Наприклад, без якого-небудь доказу він твердить, що більшість науково-дослідних установ, заснованих при Ужгородському державному університеті, служила військовій промисловості. Новозаснований Ужгородський університет, згідно з його демагогічним твердженням, ніби був єдиним вузом в Радянському Союзі, науково-дослідний потенціал якого (за винятком медичного факультету) «nebyl vůbec spojen s potřebami regionu» (с. 168). Отже, тисячі учителів, інженерів, журналістів, економістів, юристів, яких виховав Ужгородський університет, Закарпаттю не були потрібні. Бібліотеки, кінотеатри, Будинки культури та інші заклади, згідно з його твердженням, були засновані в селах Закарпатської України лише «pro politické školení obyvatelstva, tedy vymývaní mozků» (с. 169). Навіть діяльність колективів народної художньої самодіяльності, на думку І. Попа, бу-

la «katastrofální pro rusínskou lidovou kulturu – úplná degradace a primitivizace jejích skutečných hodnot» (c. 169). Т. зв. українізація, на думку автора, «vedla k umrtvení originální podkarpatské malířské školy i rusínské literární tvorby» (c. 169). А що Бокшай, Ерделі, Контратович, Чендей, Томчаній, Скунць, Кешеля, Козак та десятки інших художників та письменників? Навіть електрифікація, газифікація, інтенсифікація залізничного транспорту та побудова складів для зерна, на думку автора, не принесла населенню «žádny prospěch, jen těžké ekologické ztráty, úbytek orné půdy a další příliv odborníků a specialistů z východu, tedy další odnárodnění» (c. 171).

Натомість автор позитивно оцінює діяльність антиукраїнських організацій, які виникли в Закарпатській Україні в 90-х роках м. ст., головним чином, Товариства підкарпатських русинів та його боротьбу за «автономію» (спрямовану на вихід Закарпатської області зі складу України). Великим досягненням цих організацій, на думку автора, є рішення обласного суду в Ужгороді від 3 квітня 2002 р. «o uznání právoplatnosti rusínské národnosti» (c. 175). На його основі «русинська» національність є рівноправною з українською. На підставі цього рішення (та на основі постанови Обласної ради народних депутатів) кожен громадянин має право записати себе русином. При останньому переписі населення цим правом, як наводить автор, скористалося 10 100 людей. Цю офіційну цифру автор вважає сфальшованою. Він твердить (без будь-яких конкретних доказів), що лише в Мукачівському, Ужгородському, Свалявському, Перечинському та Воловецькому районах «navzdory štvavé protirusínskej kampanii ukrajinských úřadů a nacionalistů se hlásilo k rusínské národnosti kolem 70 000 obyvatel» (c. 175). Нехай би це вигадане припущення I. Попа було правдивим, то це лише незначний відсоток сучасного населення цих районів, що зголосилося до української національності! Де тут переважна більшість, на яку він весь час посилається?

Автор навіть не таїться, що його заповітною мрією є вихід «Підкарпатської Русі» зі складу України та її залучення до європейських структур (эрозуміла річ, без України). В кінці своєї праці він пише: «Můžeme jen doufat, že neúprsný chod dějin jednou vrátí tuto osudem sužovanou zemí do jejího původního regionu, do střední Evropy, a dopřeje jejím obyvatelům – Rusínům – to, na co má každý nezadatelné právo: svobodně rozhodovat o svém osudu» (c. 176). Отже, дайте нам автономію, а ми вже самі вирішимо, з ким нам йти і до кого приєднатися!

На майже двох сотнях сторінок «наукової» праці I. Попа ми не знайдемо одного посилання на конкретне джерело, з якого автор черпає свої висновки та твердження. Зате в кінці є список ним використаної літератури, що охоплює 53 позиції, майже виключно «прорусинського» спрямування. За винятком двох книжок науковців Словаччини (О. Ставровського та А. Шлепецького) немає тут жодної україномовної праці, виданої за межами України: Лучкая, Волошина, Папа, Маркуся, Шандора, Пекаря, Кубійовича, Стебельського, Гунчака, Ваната та ін. Ясна річ, що в списку використаної літератури не знайдемо жодної праці про новітню історію Закарпаття, видану в Києві або Львові. Зате є тут реклама на цілу сторінку рукопису нової 600-сторінкової книги I. Попа «Dějiny Podkarpatské Rusi v datech», яка, між іншим, має переконати читача в тому, що і в сучасній незалежній Україні «se nedostalo Rusínům autonomie a proces jejich zberečování a poukrajinšťování stále pokračuje» (c. 191).

Якщо громадянин України I. Поп свою книгою хотів зневажити реноме своєї країни в Чехії (де він зараз живе), то йому це, без сумніву, вдалося. Більше бруду на сучасну Україну він вилити вже не міг. Як довідується із титульного листа, його книжка незабаром вийде в США англійською мовою, отже простір наклепів I. Попа на Україну значно пошириється.

Микола Мушинка

Вагомі проблеми оповідань І. Яцканина

(Іван Яцканин: «В усьому винні чоловіки», в-во «NITECH, с. г. о.», Пряшів, 2004 р.)

Вісім оповідань, зібраних у книжку «В усьому винні чоловіки» письменника Івана Яцканина, це спроба переосмислити себе та вийти до читача з вагомими проблемами, які фіксує навколоїшня дійсність.

Нова книжка українського письменника Словаччини є підкресленням наполегливої літературної активності Івана Яцканина, його небайдужості до рідної мови та культури.

Кожне оповідання нагадує екслібрис, автономну єдність. Оповідання Івана Яцканина розповідають про людей та їхні життєві справи. Їх спробу пізнати світ, показує інтимні переживання та хвилювання. Ліричний герой оповідань письменника відчуває світ на багато способів, як для прикладу молода з «Весільного фото» чи Іван Медзів з «Іванових мандрів». Іван Яцканин відображує життя своїх героїв таким, яким воно є насправді, а людей показує, як близьких собі осіб, чиє проблеми знає та розуміє. Автору притаманна розповідна форма, де в короткому назагал оповіданні він прагне змістити якнайбільше сюжетів і вміло ввести читача в суть розповіді. Так є, для прикладу, з твором «Діра», в якому письменник розказує історію малого хлопця Феца. Життя

Іван Яцканин

В усьому винні
ЧОЛОВІКИ

хлопця показано на тлі його рідні, села, де він живе, а особливо баби, яка «лякала його, бо його дуже любила», матері і батька, яким Фецю зізнавався: «Мамо, мамо, мені вчора снився сон. Такий страшний. Ведено від польків коней, серед них і таке веселе, руденьке, розпещене гача – постійно скаче, зникає, за кущем ховається. А тато постійно до мене: «Фецю, прижени гача». Я пішов, гача само до коней повернулося, а я загубився». Фрагмент цієї розповіді малого хлопця показує, наскільки письменник вміє тримати в напрузі читача, показуючи близкучість деталей, колоритність самої картини. Швидкоплинна дія цього оповідання та майже надраційний сценарій нагадують фільм, динамізують реальний світ та сприймаються, як щось надзвичайно цікаве.

Описувані сюжети творів Івана Яцканина закорінені в рідний красавид, їх можна відвести до дитинства автора (оповідання «Крісло-гойдалка в

осінній мряці»). Але письменник вміє також показати життя своїх персонажів у їх сучасному заглибленні. У творі «Пора вузеньких вулиць» Славко приводить до хати своїх батьків нових жінок, а ті наче не помічають того, закохані у рідну дитину: «Славко він ніхто не дорікав, що приходячи до батьків, завжди приводив нову жінку. Мати й не показувалась молодим на очі, а коли вже попрощалися, і за машиною розвіявся дим, старий підійшов до неї, обняв її і спробував як найніжніше прошепотіти: «Марічко, і йому якось треба жити...»

Експресія несподіваних образів використовується автором для підкреслення тезису, що дійсність часто диктує свої шляхи у житті. Невже Славко – герой твору – не розуміє свого складного становища, бо його поведінка з жінками викликає обурення у людей? І тут на підмогу, вірніше на захист сина, приходить батько Славка, який до матері говорить:

« – Ти бачила? – старий знову ніби ожив. – Бачила? Яка вона гарна!

– Гарна. Ну і що?

– Ну і що, ну і що... Правда, у нас таких рідко побачиш...

– Якщо у нас таких нема, це ще не означає, що не водяться у світі, – жінка хотіла його втихомирити.

– Але нашому така гарна дісталася. Чим він її заслужив, га?»

В такому образі письменник показує безмежну толерантність батька до поведінки сина з жінками, можливо, бачачи в його житті свої нездійснені мрії, і хоче на мить продовжити власне свої пристрасті з бурхливої молодості.

Іван Яцканин, будуючи образ цього оповідання, як, зрештою, й інших, не намагається осуджувати героїв, вони живуть в його творах автономним

життям, часто ними керує «вища сила», якій вони підлягають, вірячи у призначення долі. Наприклад, в оповіданні «Він просто сплатив податки» відображені усталені закони і відхід від них, а у «Весільному фото» героя має священне право покерувати своїм життям так, як його розуміє.

Іван Яцканин пише про людину, яку знає, вникаючи в її душу, психологію серця. Герої творів письменника – це люди відважні, мужні, вільні, вони не бояться викликів майбутнього. Іван Медзів з оповідання «Іванові мандри» характеризується відвертістю, він чесний у житті, а його поведінку визначає гармонія з природою (мова про чудовий опис мандрівки по лісі, ст. 36-37).

В оповіданнях Івана Яцканина важливе місце відводиться красивій, природі; це Лемківщина з її відвічними горами, сповненими суворості, де людина почувається лишень елементом всесвіту. Батьківчиною оповідань письменника є село з усталеними звичаями, обрядовістю. Ієрархією співжиття. У творах Івана Яцканина знаходимо конкретні топонімічні місця, назви річок, урочищ, метатекст уприсутностіться говірковими елементами. Це виокремлює письменство Івана Яцканина, вагомий голос в українській літературі з підкресленням його місця і серед українських словесників поза Україною, але близьких до тем, які підіймають письменники Закарпаття. Взагалі літературною рисою оповідань Яцканина на тлі української літератури є його автономне слово, відважно сказане та підкреслене непересічною уявою письменника.

Тадей Карабович
(Польща)

Сучасна історія реабілітує невинних людей

Ми вже свого часу писали, що закарпатські вчені-історики заповнюють «білі сторінки історії свого краю». Зараз хочемо звернути увагу читачів на другу книгу «Реабілітовані історією. Закарпатська область», що вийшла у видавництві ВАТ «Закарпаття» 2004 року. В першій книзі мова йшла про обмеження політичних прав і свобод громадян Закарпаття періоду Чехословацької республіки (1919-1939) та репресій, які зазнали закарпатці під час окупації Закарпаття (1939-1944), але й, на жаль, під час радянського режиму, який багато людей вважало найдемократичнішим, найбільш гуманним ладом у світі, але факти доводять, що він таким не був. Перша книга містила прізвища кілька сот людей, які були репресовані на території Закарпатської області, та прізвища людей, які не дожилися реабілітації і загинули у в'язницях чи в тaborах – Гулагах Сибіру або Казахстану.

Таких виправно-трудових тaborів лише в Сибіру і Казахстані було 79, тaborів особливо-го призначення – 24 і політичних ізоляторів – 7, у кожному місті СРСР були в'язниці, в яких було поміщено кілька десятків мільйонів невинних людей, які лише мислили інакше, як хотів Сталін та його оточення. Здається, що вперше в науковій літературі подано список і місцезнаходження наведених тaborів. Наприклад, в тaborі Каргополя було понад 3 млн. осіб усіх національностей, на Воркуті 1942 р. було більше ніж 100 000 чоловік, з них 380 громадян Чехословаччини, переважно закарпатці. На Воркуті були й неповнолітні дівчата та хлопці 16-20 років. На Печорі було понад 100 000 ув'язнених чоловік і звідси приїхав у Бузулук 241 новобранець. Так можна було б продовжувати перелік тaborів, в яких примусово працювали закарпатці і звідти приходили до Бузулуку. Про режим та умови життя в тaborах подано сотні свідчень.

Друга книга «Реабілітовані історією. Закарпатська область» є складовою частиною серії книг, які виходять в Україні на підставі Постанови Президії Верховної Ради України від 6 квітня 1992 року у двадцяти семи томах. Вже саме число 27 томів доводить, які переслідування зазнали і якими митарствами пройшли українці під час радянського режиму. Що людина, то окрема велика трагедія, яку вигадав та здійснював сталінський режим, переважно на українцях.

Друга книга тому «Реабілітовані історією. Закарпатська область» складається з таких основних розділів: «Мовою документів», «Біографічні нариси про державних і громадських діячів, майстрів літератури і мистецтва, вчених, окремих громадян», «Анотований перелік місць поховань та увічнення пам'яті жертв війни і політичних репресій» та покажчики до першої і другої книг (бібліографічний, іменний, географічний). Все це подано на 798 сторінках.

Цінність цієї книги полягає передусім у тому, що вона побудована на архівних документах, які часто вперше ідуть до широкого кола читачів і переконливо показують звір'яче обличчя сталінських вояків. Вперше маємо можливість познайомитися з архівними матеріалами про репресованих на території Закарпаття, свідченнями – спогадами політичних в'язнів різних категорій, з оригіналами найбільш характерних документів та публікацій. В книзі подано також факти, коли окремих закарпатців було репресовано ще в 30-х роках, коли Закарпаття перебувало в складі Чехословаччини, а потім Угорщини. Документи переконливо доводять, як було репресовано тисячі дівчат і юнаків та дорослих громадян, які в 1939-1941 рр. втікали від переслідувань з боку мадярських фашистів з надією, що в Радянському Союзі знайдуть захист, щастя і улюблену роботу, як замість порозуміння всіх було засуджено і вислано в тaborи у Сибір. Розповіді – свідчення людей, які в 40-градусних морозах і за мінімальну страву працювали 12-14 годин в день, виключуя у кожної людини жах та одночасно подив і захоплення, що вони витримали і після реабілітації повернулися в рідне Закарпаття.

Правда, багатьом після відбуття кари в таборі не було дозволено повернутись в Україну і були змушені жити далі в суворих умовах Сибіру аж до розпаду СРСР. Не дивно, що після укладення договору між еміграційним урядом Чехословацької Республіки у Лондоні і урядом Радянського Союзу 1942 р. про створення на території Радянського Союзу військової частини із громадян Чехословаччини кілька тисяч закарпатців виявило бажання вступити в його ряди. Лише в період 30.12.1942 р. – 30.01.1943 р. в Бузулук з таборів прибуло 886 новобранців, створивши так кістяк чехословацької військової частини. Поступово приходили дальші і дальші майбутні закарпатські бійці, які радніше хотіли вмерти героями на фронті за звільнення рідного Закарпаття, ніж вмерти зеками в гулагах. Правда, з таборів звільняли лише тих, які були засуджені на 3 або 5 років. Хто був засуджений на більше років або був євреєм, того не звільняли.

Документи – витяги з протоколів допитів, свідчень, постанов, спогадів – дають багато досі невідомих фактів, які необхідно знати, щоб історія не повторилася. Читаючи їх, ми довідуємося, яку негативну роль відіграли СМЕРШ (військова поліція), пізніше НКВД на Закарпатті, як переслідували всіх, які були не лише членами уряду Карпатської України, але хто з нею співчував чи підтримував, як переслідували січовиків, членів Організації українських націоналістів, як всіх, хто заявляв про себе, що він українець, обвинувачували в буржуазному націоналізмі і як такого засуджували в табори або розстрілювали. Часто переслідували і членів соціал-демократичної партії та інших партій, що діяли в Закарпатті в період між двома війнами. Аж жах бере від читання і ще раз переконується про справжнє обличчя та ідеологію сталінізму, бо серед обвинувачених і розстріляних були й комуністи, які боролися за владу Рад в Угорщині, або від самого початку виникнення Комуністичної партії Чехословаччини були її членами, функціонерами і боролися проти буржуазного режиму, діяли в партизанських загонах чи Радянській або Чехословацькій арміях проти фашизму. Ніщо не допомагало.

Ми досі не знали, що на Закарпатті жила велика кількість німців, які мирно жили разом з українським населенням. Але за наказом Й. Сталіна зразу після визволення Закарпаття від фашизму (1944) німецьке населення – чоловіки від 17 до 45 років і дівчата та жінки від 18 до 30 років – було інтерноване і вивезене в Сибір чи інші далекосхідні краї на примусові роботи. Той же самий наказ Й. Сталіна від 17.12.1944 р. торкався німців і на звільненій території Чехословаччини, Югославії, Угорщини, Польщі.

За матеріалами другої книги виходить, що всі закарпатці, які в 20-30-ті роки перейшли на українську національну орієнтацію, на українську мову, були названі українськими буржуазними націоналістами, зрадниками і з такими треба було розрахуватися. Всіх було піддано репресіям. Найбільше постраждали члени уряду Карпатської України.

Матеріали книги нам дали можливість познайомитися з текстом Меморандуму, яким уряд Карпатської України за підписом президента А. Волошина, прем'єр-міністра Ю. Ревая, міністра внутрішніх справ Ю. Переувзника, міністра господарства і оборони С. Ключурака та міністра кultutiv і юстиції А. Штефана звернувся до Німеччини, щоб допомогла приєднати Закарпаття до Словаччини у формі федерації, щоб Закарпаття не опинилося під окупацією Угорщини. Гітлер не вислухав просьби закарпатців. Це було приводом для того, щоб криваво розправитися з міністрами і президентом.

Нові факти приносить книга про втікачів із Закарпаття в СРСР. Серед них були не лише українці, росіяни, але й євреї, словаки, мадяри, чехи, робітники, селяни, інтелігенти і солдати та офіцери. Всі були засуджені. Їх вважали шпигунами, а вони насправді з любов'ю і надією на краще життя втікали в Країну Рад. Яке було у них велике розчарування, тяжко описати.

Книга доводить, які таланти, яких борців і героїв народила карпатська земля, які в тяжких і складних умовах витримали і не зрадили своїх переконань, хоч і серед них знайшлися зрадники. Карпатська земля може гордитися такими політиками – героями, як А. Волошин,

Ю. Ревай, С. Ключурак, І. Мондок, О. Борканюк, М. Сидоряк, В. Гренджа-Донський та ін., офіцерами і генералами, як С. Вайда, В. Вальо, І. Дзямко, М. Кричфалуші, С. Ромочевський, С. Бундзяк, Ю. Костович, В. Кучерявий, М. Кодріш, М. Сабадош, Ф. Іванчов та ін. Закарпатці особливо відзначилися, зокрема в І-ому Чехословацькому армійському корпусі. Закарпаття дало Чехословацькій армії 8 генералів, понад 70 полковників, близько 120 підполковників, понад 40 майорів і дальших офіцерів. З них найвище піднявся Василь Вальо, який став заступником міністра оборони ЧССР.

Особливе місце в книзі займають протоколи, які свідчать про переслідування греко-католицької церкви, її ліквідацію та переслідування окремих священиків і єпископів та якими способами радянські чиновники намагалися перевести їх на православ'я. Книга друга приносить цілком нові факти про єпископів Ромжу, Хиру та інших священиків, які були переслідувані радянським режимом.

Мене, історика літератури, особливо збагатаила друга книга тому «Реабілітовані історією», коли прочитав витяги із протоколів, свідчення та нариси про життя і творчість таких письменників, як Володимир Бірчак, Юрко Боролич, Августин Волошин, Ілля Волощук, Федір Іванчов, А. Патруш-Карпатський та ін. Я та, очевидно, й інші дослідники їх творчості не знали важливих моментів із їхнього життя, які наведені в цих документах і мали вирішальне значення для їх дальншого життя і творчості. Гадаю, що треба буде виправити дотеперішні нариси про їх творчість, дати нову оцінку їх творам, але й життєвим позиціям. Зокрема, високо треба оцінити їх національні, патріотичні та морально-етичні позиції, не кажучи вже про творчі. Більше ніж 50 років мовчали про свої тортури, які зазнали у в'язницях, тaborах, бо «не було прийнято про це говорити», хоч ними весь час жили чи живуть.

Шкода, що ми не змогли прочитати нарис про нашого земляка Степана Сабола (Зореслава), який так багато зробив для української лі-

тератури, українського слова в Закарпатті, за що його спочатку мадярські фашисти, а потім СМЕРШ і НКВД переслідували та за ними за їх наказом також і словацькі ештебаки. Зореслава празький суд навіть в його неприсутності засудив до позбавлення волі до кінця життя. Лише чудом йому вдалося втекти за кордон і спочатку жив в Австрії, в Римі, а потім в США, де дожився високого віку. Хотілося перечитати нарис і про І. Невицьку, яку теж на Закарпатті переслідували мадярські фашисти, пізніше словацькі ґардисти і нарешті ештебаки. Ніхто її досі не реабілітував. Ще й інші наші люди, що працювали на Закарпатті до війни – Василь Капішовський, Федір Лазорик, Василь Зозуляк, Микола Бабота, лише згадуються, але конкретно про їх переслідування не йде мова, хоч відомо, що їх теж переслідували.

Позитивно треба оцінити роботу, яку виконав редакційний колектив під керівництвом проф. О. Довганича, доктора історичних наук, протягом дванадцяти років (1993-2004) над збиранням матеріалів про репресованих закарпатців та їх вивченням та нарешті написанням відповідних нарисів. Зокрема, наша подяка належить О. Довганичу, який був автором більшості нарисів про окремих діячів. Ми згідні з думкою, що це лише початок роботи над вивченням та осмисленням репресій на теренах Закарпаття, що ще чекає вчених багато зусиль для «всеохоплюючого аналізу й характеристики цього ганебного явища ХХ століття», що треба видати відповідні збірники матеріалів із фаховими коментарями, ряд монографічних праць з поглибленим аналізом всього спектру реалій, цілий ряд біографій про найбільш видатних державних, громадсько-політичних і культурно-освітніх діячів області, рядових патріотів, кожен з яких заслуговує науваження пам'яті». Сподіваємось, що й читачі Пряшівщини матимуть змогу познайомитися з обома книгами «Реабілітовані історією. Закарпатська область».

Михайло Роман

Кльовий харківський драйв Сергія Жадана

Жадан Сергій: «Депеш Мод». Фоліо, Харків, 2005. – 229 с.

Про автора кажуть, що він молодше дзеркало Юрія Андруховича. Але ж, на кого з Жаданової генерації письменників він не діє? Тому початок «Депеш Моду», можливо, збудить нестримане обурення з очманілих днів дев'ятнадцятирічних ще-не-мужчин і вже-не-пацинів. Але воно тимчасове. Бо й всупереч твердому вуличному жаргону, не одному галюцинаційному монологу й розмові, хочеться знати, що з тими нетверезими головами трапиться. Правду кажучи, без перебільшень, щедрих вульгаризмів, а передусім болючої відвртості (або навпаки?) героїв, зав'язка стала б лише цікавою історією пошуку Саші Карбюратора, який повинен приїхати на похорон вітчима. Отже, його друзі, ну, краще знайомі – Собака Павлов, Вася Комуnist і в і н, на просьбу Карбюраторового дядька Роберта, починають його розшукувати.

Письменників часто запитують, чи вони ототожнюються з кимось з їхніх героїв. Відповіді часто подекуди дипломатичні, стримані. В Жадановому випадку він не ховається за жадні «чужі» слова. Можливо, й не хоче. Бо в і н в романі – Жадан.

Часу для знайдення Карбюратора небагато. Всього два дні. Натомість, дія не крутиться виключно навколо цєї справи. І не буди того, роман спокійно міг би в багато чому нагадувати літературні початки Уліяма Буроугса, які схожі більш до щоденників наркоманів, ніж до суцільної прози... Шукаючи Карбюратора, вони заходять до знайомих, де, сподіваються, знайдуть його. І так зустрічають Чапая, фанату Маркса, з водогоном посеред кімнати, Марусю, в якої

ховають вкрадений (ненароком!) бюст товариша ЦК Молотова.

Сергій Жадан нас не навіює на порожні незвичайні етюди й життєві моменти молодих. Їхня доля, бодай неймовірна й комплікована, і приємно, що вона в романі не звучить штучно. Маємо на увазі вигадано. Доволі сатиричними є випадки, коли до всього «смердючого», до чого можуть попасті, вони раптово (часто нехотячи!) падають. Тож треба, щоб ти в поїзді, де підпільно продась водярю і тобі просто не повезло, раптово рушаєш в Баку, опісля летиш на електричку, яка ледь тебе не переїде і там чіпається до тебе контролери, й зразу з вулиці тягне тебе бозна-хто невідомо куди??!

В «Депеш Моді» не рішаються проблеми типу робота, сім'я або порепане серце. На щастя. Ім, дринканутим, на даний момент просто важливо придбати бухло й драп, до якого вони все ж таки свідомо привилі. Менше ніж до держави, про незмінність якої їм вже обридло бازікати.

Нерухомість та нездатність героїв *to move on* може хіба факт, що вони свідомі свого ста-

ну й не байдужі до того, що з ними буде. Якщо буде... Правда, найбільш емпатично та розумно поводиться не в одному випадку в ін. Саме тоді, коли треба йти шукати Сашу Карабуратора, далі, коли вранці знаходять оббрізканого Собаку на сходах або коли, сидячи в електричці, востаннє бачить того самого... друга, до якого підбігає група навіжених міліціонерів.

Запаморочені мозки й надміру хімії в думках не виключають (часом) обмірковані рішення ситуацій, де не всім воно все одно. І хоча вони себе словами «не гладять», в принципі вони до нікого не ставляться принизливо. Хіба що до всіх, кому за 40. Цікаво, що якраз старша за них генерація впливає на всі їхні перипетії в романі чи не найбільше...

«Депеш Мод» – не перша авторова проза. Друга. Це відчутно, зокрема, в деяких клішованих репліках. Але прочитуючи прозу, ви точно не зловите себе на тому, що передбачливо коментуєте ситуацію.

В романі, парадоксально, а може, зовсім не дивно, що всі до одного почувають себе дуже самотніми. Чи тому, що їм набридло щодня пересуватися з одної квартири в другу і в протилежну сторону міста, або в них просто якраз почалася криза, після якої може стати ще гірше? Бо, кльовий харківський драйв насичений кайфом, чорними бабками й старими накателлами, виявляється, не прикольна живуха, а лажова ява. Це точно.

Іванна Грешлик

Пишуть про наших земляків

На протязі трьох років на українській Волині вийшли дві цінні історико-краєзнавчі нариси, що детально знайомлять читачів з історією села Купичів Турійського району Волинської області України. Для нас вони цікаві і цінні тим, що на сторінках наведені десятки прізвищ наших земляків – оптантів з Пряшівщини, які внесли значний вклад у розвиток села.

1. Михайло КУПЧИНСЬКИЙ. «КУПИЧІВ – минуле і сучасне», Видавництво «Вісник і К», Луцьк, 2003 р., 331 стор. Книжка починається від найдавнішої історії села і веде до наших днів, не обминаючи жодну галузь, ділянку життя села. Значне місце приділено життю волинських чехів у 1870-1947 рр. і їх вклад у розвиток села. Від 1947 року згадується тут перший голова колгоспу у селі Іван БАЧАР з Гостовиць, головний агроном Сергій КОСТЬ, ланкова Анна БАЧАР, завідувач фермою Юрій МІЦУРА, голова сільської Ради Василь ЧОНКА і його син Микола – механізатор, вчитель Еміл ЛУКАЧ, економіст Іван ЛАЗОРИЩАК та інші рядові громадяни. Книжка доповнена сотнями цінних фотографій.

2. Юлія КУПЧИНСЬКА, Михайло КУПЧИНСЬКИЙ. «Наша рідна школа». Видавництво «Надстір'я». Луцьк, 2005 р., 391 стор. Це книжка про стан освіти в селі від 1870 року до наших днів. Тут згадуються всі учителі та працівники школи, які хоч короткий час працювали в селі. Наводяться списки і фотографії (стенди) всіх випусників школи. Від 242 сторінки у розділі «Випускники школи різних років» наводяться фотографії та короткі життєписи тих, що «вийшли в люди» і займали відповідні посади на різних ділянках і нині живуть у різних кінцях по всьому колишньому СРСР та у Словаччині. Серед них знаходяться наші краяни: інженер Семен Лазорицак, лікар Михайло Дранчак, лікар Юрій Дідич, голова сільради Василь Чонка, культпрацівник та голова сільради Іван Мулик, інженер Михайло Міцура та приналідно згадується інші прізвища колишніх жителів наших сіл – Гостовиць, Вишньої Яблінки, Грибова, Велькропа, Вишківців, Чукалівців, Хотчі.

Книжки можна прибрати в Купичеві у вчительки Юлії Купчинської або позичити у Пряшеві в KVR.

С. К.

ЦІКАВІ ВИДАННЯ

Підгірянка Марійка: «Таїна миколаївської ночі». Нова Зоря, Івано-Франківськ, 2004. – 48 с.

Марійка Підгірянка не належить до тих письменниць, про які було чути більше за інших поетів Західної України. Проте лірична ніжність, з якою вона ставиться в своїх творах до найменших читачів, свідчить про те, що позабуту постать варто й потрібно нагадати не лише молодшій генерації.

Завдяки землякам поетеси, білоославчан Василеві й Марії Щерб'юків (в сучасному проживають в Чикаго, США) ви маєте змогу познайомитися з дотепер менш відомими п'єсами («Святий Отець Николай в гостині на Підкарпатській Русі», «Заки Дарка піде до школи»), віршами й загадками королеви дитячої поезії на Закарпатті. І заодно в циклі *Поезія зимових свят* розкрити таїну Миколаївської ночі, оскільки книга монотематично присвячена якраз улюбленому серед дітей святу – святу св. Миколая.

Невелика за змістом публікація містить в собі коротеньку довідку про авторку від упорядника Василя Левицького, лист Марії Щерб'юк та фотографічний матеріал її сім'ї за океаном.

Отже, після прочитаного важко можна заперечити слова укладача, Василя Левицького, що книжка стане у пригоді учителям християнської етики, катехитам, українській учнівській молоді, всім, хто цікавиться літературою з релігійною тематикою.

О. Г. Лютая, Л. О. Смочко: «Голодомор 1932-1933 рр. на Україні (До 70-річчя). Бібліографічний покажчик». Наукова редакція М. М. Вегеш, Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформацій, Ужгород, 2004. – 148 с.

Проблема голodomору 1932-33 років – одна з невичерпних та болючих тем в історії України. Дослідження народної трагедії роками не втрачає своєї ваги, а навпаки. Автори великої кількості статей, доповідей, монографій, фільмів та образотворчого мистецтва свідомі того, що про цю трагічну подію потрібно говорити й в сучасному, аби, крім іншого, висвітлити її молодшій генерації.

Бібліографічний покажчик «Голодомор 1932-1933 рр. на Україні» виходить до 70-річчя голоду в Україні. Автори-упорядники, Оксана Лютая та Леся Смочко, включили в публікацію ряд інформацій, корисних для дослідників, викладачів та студентів. Монографія містить одинадцять окремих

матичних розділів, серед яких можна виділити такі: *Історія: деякі аспекти голодомору 1932-33 років*, *Демографічні втрати України у 30-ті роки*, *Діти 33-го, Голодомор в художній літературі, Спогади очевидців, Голодомор в мистецтві. Кіно. Живопис, Виставки та ін.*

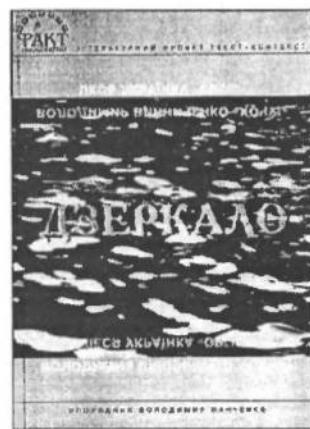
В покажчуку вміщено 1002 позиції з 1933 р. по квітень 2004 р., більшість яких перевірена наочно.

Україна видає

Розвідка Юрія Барабаша «Коли забуду тебе, Ерусалиме...» (видавництво «Акта», Харків, 2001 р.) – це перша розвідка комплексного порівняльного аналізу життєвих доль і творчих індивідуальностей М. Гоголя та Т. Шевченка як найвидатніших, воистину знакових постатей в українській літературі. У типологічному ракурсі, у широкому історичному та крос-культурному контексті розглянуто аспекти схожості й разом суттєві за своєю суб'єктивною природою відмінності, розбіжності, часом і контраверсії, поміж двома мистцями, їхні естетичні, етичні, історіософські системи, соціальні концепції, конфесійні позиції, психологічні та поведінкові настанови, шляхи національної самоідентифікації та формування національної свідомості – з огляду на антиномічність і різноспрямованість векторів цього процесу. Виявляються як моменти етнічної, моральної, духовно-художньої близькості, корелятивної взаємозв'язаності, так і бінарні опозиції структурного і значеневого порядку.

Українську художню прозу неможливо уявити без вагомої літературної спадщини Григора Тютюнника. У серії «Бібліотека Шевченківського комітету» вийшли вибрані твори письменника під назвою «Облога» (Університетське видавництво «Пульсари», Київ – 2004 р.). Григор Тютюнник у своїй творчості обрав жанр, традиційний для української літератури – оповідання, мала повість. Правдивість зображеніх характерів, художня майстерність у відтворенні людських вчинків, емоцій – це те, чим найбільше приваблює він читача. Живописець правди – так можна б визначити і його творчі принципи, і весь лад душі, а відтак і стиль, позначений яскравою індивідуальністю митця.

Київське видавництво «Факт» у 2002 році видало літературний проект «Дзеркало. Драматична поема Лесі Українки «Оргія» і роман Володимира Винниченка «Хочу!» (Упорядник Володимир Панченко). Драматична поема Л. Українки «Оргія» і роман Володимира Винниченка «Хочу!» написані, відповідно, 1913-го і 1915-го року. Між цими творами існує якася «вольтова дуга» загадкових значень. В її спалахові можна побачити взаємне відзеркалення

мотивів, героїв, моральної проблематики і навіть деякі нюанси особистих стосунків письменників. Призабутий роман «Хочу!» востаннє друкувався у 1920-х роках. В цьому виданні друкується за примірником з особистої бібліотеки Володимира Винниченка в м. Мужені (Франція).

У цьому ж самому київському видавництві у 2003 році вийшов і літературний проект «Досвід кохання і критика чистого розуму. Валер'ян Підмогильний: Тексти та конфлікт інтерпретацій» (Упорядник Олена Галета). Ця книжка представляє творчість оригінального українського прозаїка 20-х років ХХ століття – Валер'яна Підмогильного, який у романі «Невеличка драма», використовуючи досвід фрейдизму й екзистенціалізму, намагається відшукати – вкотре – Людину у сплетінні почуттів, переживань та ідей.

Ужгородське видавництво «Закарпаття» видало недруковані й призабуті поезії та прози Юлія Боршоша-Кум'ятського під назвою «До срібних сивин». Книга вийшла у світ старанням онука поета Богдана Боршоша та внучки Марти Мартин (Боршош). У вступній статті «Кілька життів – за короткий людський вік» Петро Скунць написав: «Слідом за Василем Грэнджою-Донським, Олександром Маркушем він рішуче відмовився від «язичія» та російського суржика, що з новою силою вторглося на Закарпаття із 20-30-х років ХХ ст., коли тут знайшли притулок російські білоемігранти. Юний поет, який входив тоді у літературу, не став вигадувати своєї літературної мови, бо вона явилася йому з молоком матері, Шевченком, молодим Тициною, котрі, хай з трудом, пробивалися на Закарпаття. Українським поетом він став без вагань, інтуїтивно».

Юлій Боршош-Кум'ятський

Вже скоро...

Вже скоро вдарять у ворожі груди
Могутні вкраїнські полки,
Уп'ються кров'ю сурові люди,
Немов голодні вовки.

І зросте воля народна могучо
З шабель, гранатів, міцних кольб,
І прийде літо в степи родючі,
Здіймуться мільйони мольб.

Чорна від диму й пожарів руїна,
Від боїв, повстань і війн –
Поросте крином Велика Вкраїна
І буде найкраща з країн.

1937

Цього року київське видавництво «ВУС» випустило літературно-художнє видання «Так! Українці перемагають сміючись». До книжки ввійшли твори письменників, поетів, художників – як професійних, так і аматорів. Джерелом натхнення для них стали події, які відбулися в Україні у 2004 році під час виборчої кампанії Президента: боротьба українського народу за чесність і прозорість виборів, проти фальсифікації владою результатів голосування, за гідне життя у вільній країні. Книга ілюстрована багатьма фотографіями, які відображають дух Майдану Незалежності під час Помаранчевої революції.

Петро Осадчук

Про брехунів

Твердо знає, де чорне, де біле.
Кого – вгору, кого – до ями...
Цього досить, аби дебіли
Захотіли стати вождями.

Відомий майстер брехотерапії
Нібито діє на користь Росії.
Але, видно, Росія йому – до фені,
Його батьківщина – у власній кишенні.

Використавши політичний момент,
Совість втопивши в каналізації,
Зводить брехун собі монумент
В туалеті відомої Адміністрації.

* * *

Хто бреше залюбки, дивак на вид,
Той казочки вигадує прегарні.
А хто за гроши бреше, той бандит,
За ним сумують нари в буцегарні.

У новій збірці «Пародійний парад» (в-во «Рада», Київ, 2005 р.) Володимир Піголь продовжує витворювати галерею гумористично-сатиричних портретів своїх сучасників – українських поетів 20-го та 21-го віку. Володимир Піголь уміє бути дошкульним і вигадливим. Хист його, як пародиста, справді позначений і гостротою думки, і спрямованістю на захист життєвої правди, народної моралі.

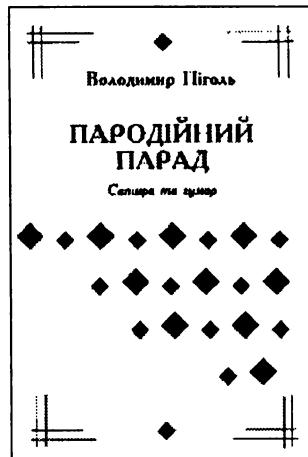
Володимир Піголь

Сьогодні та завтра

«Біля корита і керма
Сьогодні вільних місць нема».
Петро Тимочко.

А завтра того сибарита
Біля бездонного корита
І влад ця біля ржавого керма
Чекає неспростована тюрма.
Життя так уявляю в ідеалі
І після завтра ж, і надалі.

Збірка творів Бориса Списаренка «Сонети моїй княгині Світлані» (Видавничий центр «Просвіта», Київ, 2004 р.) вміщує лише частину з його сонет арію. Можливо, не сама тільки співучість і дзвінкість цього «калібркованого різновиду» ліро-епічної поетики наснажує автора, не сама лише концепція петрарківського поклоніння чарівним Кіпридіним спадкоємцям, а й можливість формотворчо акцентувати увагу на тих небуденних реаліях історії й сьогодення, в оправі яких красується в усі часи Лада-Любов.

Борис СПИСАРЕНКО

Сонети
моїй
княгині Світлані

Борис Списаренко

* * *

Всьому є час – співати, зеленіти,
Як ось діброві. Рік – мов довгий вік,
Що, досягнувши полуудня, прорік –
Осіннім дням хороми відчинити!

Хай кожний лист дадуть роззолотити.
Він забринить у сяйві багрецю,
Додасть оздоб найвищому вінцу
І буде здатен щастя мить значити.

Кремезний падуб кинув у ріку
Своє вбрання, й замовк – либонь, до травня.
Півроку у імлавім сіряку

Чекатиме терпляче... Скресне в плавнях,
Розтане крига. Скресне, і листку
Поклониться берези брунька рання.

На обкладинках журналу твори українського художника Павла Лопата (Канада): «Материнство», акварель, 35x25 см, 2005 р.; «Чистилище», полотно, олія, 60x44 см, 1989 р.; «Бог предвічний народився», полотно, олія, 112x75 см, 1992 р.; «Хрещення», полотно олія, 54x42 см, 1989 р.

Ціна 20 Ск

Індекс 49002

